

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ТРАНСПОРТУ**

Кафедра «Економіка підприємств»

О. Р. Приймук, Л. П. Грознецька, О. В. Пацьора

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

**Методичні вказівки до вивчення курсу
для студентів напрямку підготовки
6.030508 «Фінанси і кредит» і 6.030509 «Облік і аудит»
денної та заочної форм навчання**

Київ 2013

УДК 330.5(075.8)

Приймук О. Р. , Грознецька Л. П. , О. В. Пацьора О. В.

Економіка підприємства: Методичні вказівки до вивчення курсу для студентів напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит» і 6.030509 «Облік і аудит» денної та заочної форм навчання. – К.: ДЕТУТ, 2013. – 115 с.

У методичних вказівках за кожною темою викладено методичні поради щодо вивчення теоретичного матеріалу. Для формування у студентів досвіду подані контрольні питання, приклади розв'язування типових задач, самостійна робота, тести, графічні диктанти.

Методичні вказівки до практичної та самостійної роботи розглянуто та затверджено на засіданні кафедри економіки підприємств (протокол № 3 від 19 жовтня 2012 р.) та на засіданні методичної комісії факультету економіки і менеджменту (протокол № 2 від 08 листопада 2012 р.).

Призначені для студентів напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит» денної та заочної форм навчання.

Укладачі: **О. Р. Приймук**, к.е.н. доц.;
Л. П. Грознецька, к.е.н. доц.,
О. В. Пацьора, ст. викл.

Рецензенти: **Богомолова Н.І.**, д.е.н., проф. кафедри «Фінанси і кредит» Державного економіко-технологічного університету транспорту;

Присяжнюк Г.Ю., к.е.н., доц. кафедри «Фінанси і кредит» Київського економічного інституту менеджменту

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ПІДПРИЄМСТВО В СИСТЕМІ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	6
Тема 1. ТЕОРІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦТВА	6
1.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	6
1.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	8
Тема 2. ВИДИ ПІДПРИЄМСТВ, ЇХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ	12
2.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	12
2.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	14
Тема 3. ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА ...	16
3.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	16
3.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	18
Тема 4. СТРУКТУРА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	19
4.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	20
4.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	21
Тема 5. РИНОК І ПРОДУКЦІЯ	23
5.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	24
5.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	25
Тема 6. ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	27
6.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	28
6.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	29
Тема 7. ПЕРСОНАЛ ПІДПРИЄМСТВА, ПРОДУКТИВНІСТЬ І ОПЛАТА ПРАЦІ	32
7.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	32
7.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	34
Тема 8. КАПІТАЛ	42
8.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	42
8.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	45
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА	60
Тема 9. ІНВЕСТИЦІЇ	60
9.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	60
9.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	61
Тема 10. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ	65
10.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	65
10.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	67
Тема 11. ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА БАЗА І ВИРОБНИЧА ПОТУЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА	70
11.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	71
11.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	72
Тема 12. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ	76
12.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	77
12.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	79
Тема 13. ВИТРАТИ НА ВИРОБНИЦТВО ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОДУКЦІЇ	84
13.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	84
13.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	86
Тема 14. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	94
14.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	94
14.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	95

Тема 15. РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА: СУЧАСНІ МОДЕЛІ, ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ	103
15.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	103
15.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	105
Тема 16. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА	108
16.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу	108
16.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять	109
ЛІТЕРАТУРА	113

ВСТУП

Радикальні перетворення в суспільстві та фундаментальна трансформація основ господарювання в Україні вимагають від кожного підприємства вміння грамотно визначати вимоги ринку, ефективно організовувати виробництво продукції, яка буде користуватися попитом на ринку, забезпечувати високий рівень заробітної плати працівників підприємства. Досягнення цих завдань можливе за наявності на підприємствах спеціалістів, які мають навички використання теоретичних знань у практичній діяльності. Тому навчальна дисципліна «Економіка підприємства» є базовою для підготовки спеціалістів широкого профілю всіх економічних спеціальностей.

Методичні вказівки з дисципліни «Економіка підприємства» складені відповідно до навчальної програми і підготовлені з метою надання допомоги студентам у доскональному освоєнні теоретичного матеріалу та набутті відповідних практичних навичок виконання економічних розрахунків. Зміст вказівок та логіка їх побудови спрямовані на мотивовану самостійну роботу студентів при підготовці до практичних занять, на поглиблене опанування навчального матеріалу, вирішення практичних завдань згідно з наведеними рекомендаціями, проведення самоконтролю своїх знань.

Методичні вказівки є складовою навчально-методичного комплексу з вивчення дисципліни «Економіка підприємства» за кредитно-модульною системою організації навчального процесу і призначений для студентів напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит» 6.030509 і «Облік і аудит», які навчаються за навчальними планами підготовки бакалаврів денної та заочної форми навчання.

У запропонованих методичних вказівках поданий матеріал розподілений за такими розділами:

- методичні рекомендації щодо вивчення курсу, який допоможе студентам ознайомитися з порадами до вивчення тем навчальної дисципліни;
- завдання для самостійної роботи студентів містить питання для самоконтролю та тести для перевірки знань;
- завдання для практичної роботи студентів – розглядаються типові задачі та методичні поради щодо їх розв'язання.

Пояснюється система контролю рівня знань студентів, особливості поточного, проміжного і підсумкового контролю для всіх форм навчання.

Вивчення навчального матеріалу дисципліни сприятиме підвищенню рівня загальноекономічної підготовки студентів і формуванню в них практичних навичок з економіки підприємства в умовах ринкових відносин.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І

ПІДПРИЄМСТВО В СИСТЕМІ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Тема 1. ТЕОРІЇ ПІДПРИЄМСТВ І ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ключові терміни

Підприємство, майно підприємства, моделі та теорії підприємств, підприємництво, бізнес, одноосібне володіння, господарське товариство, корпорація, функції підприємницької діяльності, типологія підприємницької діяльності, установчий договір, міжнародна підприємницька діяльність.

1.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

Вивчаючи дану тему, студенти знайомляться з визначенням підприємства. Підприємство – це організаційно відокремлена і економічно самостійна основна (первинна) ланка виробничої сфери народного господарства, що виготовляє продукцію (виконує роботу або надає платні послуги). Отже, підприємства створюються для забезпечення певних потреб суспільства, вони виникають тільки там, де потреба існує.

Основні цілі підприємства визначаються від встановленої місії і можуть бути: конкретними і вимірними, зорієнтованими у часі, досяжними, взаємно підтримуваними та чітко сформульованими по кожному виду (напрямку) діяльності підприємства.

Напрямки діяльності підприємства поділяються на паралельно і послідовно здійснювані (вивчення ринку товарів, інноваційна діяльність, виробнича діяльність, комерційна діяльність, післяпродажний сервіс) та інтегровані (економічна діяльність, соціальна діяльність)

Студентам слід знати основні ознаки підприємства:

- а) воно є юридичною особою;
- б) має закінчену систему обліку та звітності;
- в) має самостійний баланс;
- г) має розрахунковий рахунок у банку;
- д) має печатку з власною назвою;
- є) має товарний знак (марку) у вигляді певного терміну, символу, малюнка або їх комбінації. Такий фірмовий знак слугує для ідентифікації товарів або послуг продуцента та їх вирізнення від продукції (послуг) конкурентів на ринку.

Вивчаючи тему, студенти оволодівають загальними принципами господарювання, серед яких: забезпечення економічної багатоманітності; свобода підприємницької діяльності; захист національного товаровиробника тощо, а також знайомляться з економічними моделями підприємства. Слід врахувати, що підприємство – це штучно створена система і ця система може бути побудована по одній із відомих в наш час моделей:

1. **Інноваційна модель підприємництва** – це модель, яка виходить не із ресурсів, а із можливостей виробництва.

2. **Класична модель підприємництва** – це модель, яка орієнтується на максимізацію віддачі наявних ресурсів.

3. **Модель «механістичної конструкції»** де підприємство розглядається як цілісний об'єкт, який залучає ресурси і використовує їх для виготовлення продукції.

4. **Інституційна теорія.** Модель побудована на визначенні підприємства як колективу людей. Головне положення моделі полягає в тому, що найважливішим фактором є людина.

5. **Еволюційна теорія.** В цій моделі основою є теорія систем. Відповідно до цієї теорії підприємство розглядається як єдність його складових елементів, які безпосередньо зв'язані із зовнішнім середовищем.

6. **Підприємницька теорія (модель балансу інтересів).** Ця модель розглядає підприємство як суспільну організацію, в діяльності якої зацікавлені різні групи як всередині, так і зовні.

Студент ознайомлюється з основами підприємництва, а саме вивчає організаційно-правові форми підприємницької діяльності: одноосібні володіння, господарські товариства та акціонерні товариства. Необхідно надати сутнісну характеристику, а також переваги та недоліки кожної з форм підприємництва.

Слід чітко розрізняти, що до виробничої підприємницької діяльності належить підприємницька діяльність за спрямуванням (традиційна та інноваційна) і характером (основна та допоміжна); до посередницької підприємницької діяльності належать: агентування, торговельно-комерційна діяльність, аукціонна торгівля та біржове підприємництво.

У ринковій економіці організація підприємницької діяльності базується виключно на договірних взаємовідносинах. У системі господарювання застосовують два типи договорів: 1) установчі; 2) підприємницькі.

Вивчаючи тему студенти оволодівають поняттями міжнародного бізнесу та регулювання міжнародної підприємницької діяльності.

Теми рефератів

1. Особливості визначення місії та головних напрямів діяльності підприємства.
2. Основні тенденції зміни законодавчої бази діяльності підприємств в Україні.
3. Гнучкість підприємства як виробничої системи в ринкових умовах: критерії, характеристика, засоби забезпечення.
4. Економічна свобода як основний елемент підприємницького середовища.
5. Сутність та критерії визначення суб'єктів малого підприємництва.
6. Роль малого підприємництва в економіці України.
7. Етика та етикет підприємництва.
8. Управління ризиками підприємництва.
9. Активізація підприємницької діяльності в Україні.
10. Сучасні форми підприємницької діяльності в США, Японії, Росії.

Питання для самостійного вивчення

1. Відмінні особливості підприємства як економічної системи.
2. Засоби та механізми регулювання господарської діяльності підприємства в Україні.

3. Сутність свободи підприємницької діяльності.
4. Визначення сутності підприємництва.
5. Характеристика основних функцій та принципів підприємництва.
6. Види та форми підприємництва.
7. Організаційно-правові форми підприємницької діяльності.
8. Фактори впливу на здійснення підприємницької діяльності.
9. Мале та середнє підприємництво.
10. Культура підприємництва.

Літературні джерела

1. Господарський кодекс України. – Харьков: Інформаційно-правовий центр «Ксилон», 2004. – С. 32 – 37.
2. Про власність // Закони України; Т. 2. – С. 173 – 188.
3. Бойчик І. М. Економіка підприємства: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – С. 16 – 21.
4. Економіка підприємства /За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 8 – 36.
5. Кулішов В. В. Економіка підприємства: теорія і практика. – К.: Ніка-Центр, 2002. – С. 8 – 37.
6. Любушин Н. П., Лещева В. Б., Дьякова В. Г. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учеб. Пособие для вузов /Под ред. проф. Н. П. Любушина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С. 11 – 12.
7. Шваб Л. І. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Каравела, 2004. – 558 с.
8. Экономика предприятия: Учебник для вузов /Под. ред. проф. В. Я. Горфинкеля, проф. В. А. Швандара. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – С. 26 – 49.

1.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.

Питання для закріплення матеріалу

1. Характеристика підприємства (фірми) як первинної ланки виробничої сфери та юридичної особи.
2. Правові основи діяльності підприємств (фірм) за умов ринкової економіки.
3. Охарактеризуйте напрямки діяльності підприємства.
4. Особливості створення та реорганізації підприємства.
5. Дати характеристику моделям підприємства.
6. Назвіть характерні риси підприємницької діяльності.
7. Назвіть функції підприємництва.
8. Назвіть основні ознаки класифікації підприємництва.

9. Охарактеризуйте середовище підприємницької діяльності.
10. В чому полягає сутність відповідальності суб'єктів підприємництва?

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. *Первинною ланкою у структурі національної економіки є:*
 - а) сукупність юридичних осіб;
 - б) підприємство;
 - в) сукупність індивідумів.
2. *Ринкові умови господарювання підприємства не передбачають:*
 - а) конкуренцію;
 - б) централізоване планування;
 - в) наявність приватної власності;
 - г) свободу підприємницького вибору.
3. *Головне завдання підприємства полягає у:*
 - а) задоволенні потреб ринку з метою одержання прибутку;
 - б) ефективному використанні основних фондів і оборотних засобів;
 - в) підвищенні продуктивності праці й ефективному використанні системи мотивації праці;
 - г) підвищенні якості продукції, що випускається.
4. *Основним документом, що регулює діяльність підприємства є:*
 - а) Господарський кодекс України;
 - б) статут;
 - в) ліцензія;
 - г) патент.
5. *Підприємство набуває прав юридичної особи з дня:*
 - а) укладання і підписання установчих документів;
 - б) відкриття розрахункового рахунку в банку;
 - в) державної реєстрації.
6. *Підприємство втрачає права юридичної особи і вважається ліквідованим з моменту:*
 - а) втрати власної печатки;
 - б) виключення з державного реєстру;
 - в) створення ліквідаційної комісії.
7. *Колективний договір укладається:*
 - а) лише на державних підприємствах;
 - б) на всіх підприємствах;
 - в) на підприємствах, де частка держави у майні становить більше 50%;
 - г) на всіх промислових підприємствах.
8. *Класична модель підприємства орієнтована на:*
 - а) оновлення економічної системи держави;
 - б) активне використання нових управлінських рішень для постійного зростання економічної та соціальної ефективності підприємства;
 - в) пошук зовнішніх додаткових джерел ресурсів;
 - г) максимально ефективно використання наявних ресурсів.

9. *Що включає в себе економічна діяльність підприємства?*
- а) складання стратегічної звітності;
 - б) стратегічне і поточне планування, облік і звітність, ціноутворення, систему оплати праці, ресурсне забезпечення виробництва;
 - в) контроль за діяльністю підприємства.
10. *Що означає і що включає в себе соціальна діяльність підприємства?*
- а) підготовка і перепідготовка кадрів;
 - б) постійне підтримування на належному рівні умов праці і життя трудового колективу;
 - в) своєчасне перерахування коштів в пенсійний фонд.
11. *Що означає виробнича діяльність підприємства?:*
- а) складання бізнес-плану;
 - б) забезпечення виробничих потужностей випуском продукції певного асортименту відповідно до сировинних ресурсів;
 - в) збалансування потреб ринку і можливостей підприємства.
12. *Що означає післяпродажний сервіс?:*
- а) доставку до споживача;
 - б) пусконаладжувальні роботи в сфері експлуатації (використання) куплених товарів, їх гарантійне технічне обслуговування;
 - в) ремонт впродовж строку служби.
13. *Що таке Статут підприємства?:*
- а) це зібрання правил, що регулюють діяльність підприємства та взаємовідносини з іншими господарюючими суб'єктами;
 - б) це паспорт підприємства;
 - в) це фірмовий знак підприємства.
14. *Яку роль на підприємстві відіграє колективна угода?:*
- а) регулює взаємовідносини в трудовому колективі;
 - б) регулює виробничі, трудові та економічні відносини трудового колективу з адміністрацією (власником) підприємства, що використовує найману працю;
 - в) це угода між робітниками і адміністрацією.
15. *Підприємництво – це:*
- а) діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт (надання послуг);
 - б) самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, яка здійснюється суб'єктами господарювання з метою досягнення економічних і соціальних результатів і отримання прибутку;
 - в) діяльність суб'єктів господарювання, яка спрямована на створення, впровадження та поширення нововведень у суспільне виробництво з метою підвищення його ефективності.
16. *Які функції виконує підприємництво?:*
- а) загальноекономічну, ресурсну, організаційну, соціальну та творчо-пошукову;
 - б) інвестиційну, відтворюючу, розподільчу та інформаційну;

в) благодійну, комерційну, контролюючу та накопичення.

17. *Види підприємництва:*

- а) соціальне, інноваційне та банківське;
- б) виробниче, комерційно-торговельне та фінансово-кредитне;
- в) будівельне, транспортне та сільськогосподарське.

18. *Організаційні форми підприємництва в Україні:*

- а) товариства, концерни, унітарні підприємства;
- б) трести, акціонерні товариства, холдинги;

в) будь-які організаційні форми за вибором підприємця, які не заборонені законом.

19. *Підприємницька діяльність у сфері посередництва практично здійснюється у формі:*

- а) агентування;
- б) інноваційної діяльності;
- в) торгово-комерційної діяльності;
- г) біржового підприємництва.

20. *Якій сфері підприємницької діяльності властивий підвищений ризик?:*

- а) виробничого підприємництва;
- б) інноваційного підприємництва;
- в) фінансового посередництва;
- г) торговельного посередництва.

21. *Що лежить в основі ефекту підприємницької діяльності?:*

- а) підприємницька ідея;
- б) новаторська ініціативна діяльність;
- в) бажання і можливості підприємця;
- г) отримання прибутку як результату підприємницької діяльності.

22. *Що є передумовою припинення підприємницької діяльності відповідно до Господарського Кодексу України?:*

- а) власна ініціатива підприємця;
- б) закінчення строку дії ліцензії;
- в) припинення існування підприємця;
- г) рішення суду у випадках, передбачених Господарським Кодексом та іншими законами;
- д) все перелічене є вірним.

23. *Оберіть головні умови здійснення підприємницької діяльності:*

- а) автономність підприємця, повна відповідальність підприємця за наслідки здійснення своєї діяльності, орієнтація на комерційний успіх;
- б) наявність фінансових ресурсів, доступність інформації, відсутність бар'єрів входження на ринок;
- в) існування незадоволеного попиту споживачів, орієнтація підприємця на комерційний успіх.

24. *Суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути:*

- а) юридичні особи різних форм власності;

б) правоздатні та дієздатні громадяни України та іноземці, колективи громадян, об'єднання громадян, індивідуальні, сімейні та інші типи й категорії підприємств, створення яких не суперечить законодавчим актам України;

в) правильної відповіді немає.

25. Підприємницька діяльність здійснюється на основі таких принципів:

а) вільний вибір діяльності, вільне наймання працівників, вільне розпорядження прибутком;

б) залучення і використання матеріально-технічних і фінансових ресурсів, саморозвитку, незалежності;

в) всі відповіді вірні.

Тема 2. ВИДИ ПІДПРИЄМСТВ, ЇХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ

Ключові терміни

Підприємство, індивідуальне підприємство, колективне підприємство, приватне підприємства, спільне підприємство, господарські товариства, акціонерне товариство, асоціація, корпорація, об'єднання підприємств, холдинг, фінансово-промислові групи.

2.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

На початку вивчення теми слід звернути увагу на правові основи функціонування підприємства, розглянути основні законодавчі акти, що регламентують його діяльність. Основними найважливішими правовими документами є закони України, зокрема, Господарський кодекс України, прийнятий 16.01.2006 р. Кожен напрям діяльності підприємства регламентується відповідними нормативними актами. Кожне підприємство має статут, що регулює його індивідуальну діяльність, взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання, а також має відповідати основним положенням закону України про підприємства. Виробничі, трудові та економічні відносини трудового колективу з адміністрацією (власником) будь-якого підприємства, яке використовує найману працю, регулюються колективним договором.

Подальше вивчення теми вимагає характеристику видів підприємств. Їх можна класифікувати за різними критеріями, найпоширенішими з яких є організаційно-правова форма, розмір, характер та галузевою сферою діяльності.

За метою та характером діяльності підприємства розрізняють: комерційні; некомерційні. За галузево-функціональною сферою діяльності: промислові; сільськогосподарські; торговельні; транспортні; банківські; освітянські. За величиною підприємства можуть бути: малі; середні; великі.

Організаційно-правова форма визначається формою власності, національною належністю капіталу підприємства, способом утворення (заснування) та формування статутного фонду.

Залежно від форми власності підприємства поділяють: приватні; колективної власності; комунальні; державні (комерційні та казенні); засновані на змішаній формі власності. За національною належністю капіталу: національні; іно-

земні; з іноземними інвестиціями. Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду: унітарні (одноосібні); корпоративні (кооперативні).

Доцільно при вивченні теми звернути увагу на підприємства, що створюються у формі господарського товариства.

Господарські товариства – це підприємства або інші суб'єкти господарювання, які створюються юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Такі товариства залежно від характеру інтеграції (осіб чи капіталу) та міри відповідальності за зобов'язаннями поділяються на: повні; з обмеженою відповідальністю; з додатковою відповідальністю; командитні; акціонерні (відкритого та закритого типу).

При подальшому вивченні теми необхідно розглянути види можливих об'єднань підприємств та умови їх утворення.

Організаційно-правові форми об'єднань підприємств є: асоціація; корпорація; консорціуми; концерни; картелі; синдикати; промислово-фінансові групи.

Теми рефератів

1. Організаційно-правові форми функціонування підприємств.
2. Особливості функціонування підприємств за різних економічних систем.
3. Підприємства колективної власності.
4. Проблеми малого бізнесу та шляхи їх вирішення.
5. Економічні особливості діяльності різних видів підприємств.

Питання для самостійного вивчення

1. Які нормативно-правові документи регламентують діяльність підприємств.
2. Який правовий документ регламентує відносини між адміністрацією та персоналом
3. Охарактеризуйте види підприємств за розміром, характером та галузевою сферою діяльності
4. Охарактеризуйте види підприємств за організаційно-правовою формою
5. Що таке малі підприємства?
6. Що належить до добровільних об'єднань?
7. Що таке асоціації, корпорації та консорціуми?
8. Суть «концернів», «картелів».

Літературні джерела

1. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 02.05.2003. – № 18. – С. 440 – 462.
2. Про оподаткування прибутку підприємств // Закони України. – Т. 12. – С. 230 – 281.
3. Сідун В. А., Пономарьова Ю. В. Економіка підприємства: Навч. посіб. – К.: – ЦНЛ, 2003. – 436 с.

4. Мельник Л. Г., Карінцева О. І. Економіка підприємства: конспект лекцій: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 412 с.
5. Гетьман О. О., Шаповал В. М. Економіка підприємства: Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2006. – 488 с.
6. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф.Покропивного. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
7. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців *N 755-IV, 15.05.2003* // <http://zakon.rada.gov.ua/>
8. Про державну підтримку малого підприємництва №2063-III, 19.10.2000 // <http://zakon.rada.gov.ua/>

2.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.

Питання для закріплення матеріалу

1. Яким законодавчим актом регулюється господарська діяльність підприємств?
2. За якими ознаками класифікують підприємства?
3. Загальні та формальні ознаки підприємства.
4. Форми власності підприємств в умовах ринкової економіки.
5. Організаційно-правові форми підприємства.
6. Дайте організаційно-економічну характеристику консорціуму і холдингу.
7. Промислово-фінансові групи.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. *Ознаки, за якими підприємства належать до групи малих підприємств:*
 - а) розмір статутного фонду;
 - б) розмір отриманого прибутку;
 - в) чисельність працюючих;
 - г) розмір валового доходу за рік.
2. *Схема об'єднання підприємств, що працюють у системі взаємовигідних партнерських відносин, при яких відбувається передача на платній основі торгової марки, технології або лінії виробництва, називається:*
 - а) лізингом;
 - б) факторингом;
 - в) франчайзингом;
 - г) опціоном.
3. *Тимчасове статутне об'єднання промислового та банківського капіталу для реалізації спільної мети називаються:*
 - а) консорціумом;
 - б) картелем;

- в) концерном;
- г) корпорацією.

4. *За правовим статусом і формою господарювання підприємства класифікуються на:*

- а) комерційні, некомерційні;
- б) одноосібні, кооперативні, орендні, господарські товариства;
- в) приватні, колективні, комунальні, державні;
- г) лізингові, промислові, банківські, торговельні, страхові.

5. *Корпорація – це:*

а) договірне об'єднання господарюючих суб'єктів на основі інтеграції їх науково-технічних, виробничих та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного учасника;

б) найпростіша форма договірної об'єднання підприємств (фірм, компаній, організацій) з метою постійної координації господарської діяльності;

в) форма статутних об'єднань підприємств, що характеризується єдністю власності і контролю;

г) договірне об'єднання підприємств переважно однієї галузі для здійснення спільної комерційної діяльності регулювання збуту виготовлюваної продукції.

6. *Найпростішою формою об'єднання підприємства є:*

- а) концерн;
- б) корпорація;
- в) асоціація;
- г) консорціум;
- д) холдинг.

7. *Учасники товариства з обмеженою відповідальністю відповідають за борги товариства:*

- а) в межах належних їм акцій;
- б) у межах належних їм внесків;
- в) у межах належних їм внесків і майном у розмірі, кратному внеску;
- г) усім належним їм майном;
- д) усі відповіді неправильні.

8. *Промислово-фінансова група має статус юридичної особи:*

- а) так;
- б) ні.

9. *Підприємство або інший суб'єкт господарювання, створений юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їхнього майна й участі в підприємницькій діяльності з метою одержання прибутку, називається:*

- а) акціонерним товариством;
- б) суб'єктом підприємницької діяльності;
- в) господарським товариством;
- г) виробничим кооперативом;
- д) товариством з додатковою відповідальністю.

10. Підприємство, в статутному фонді якого іноземна інвестиція становить 10 % належить до:

- а) національного підприємства;
- б) підприємства з іноземними інвестиціями;
- в) іноземного підприємства.

11. Які характерні ознаки комерційного підприємства:

- а) розвивається за рахунок власних коштів;
- б) займається діяльністю, що приносить прибуток;
- в) функціонує за рахунок власних коштів і розвивається за рахунок прибуткової діяльності.

12. Які характерні ознаки некомерційної (непідприємницької) організації:

- а) існує за рахунок бюджетних коштів;
- б) вона не може мати прибутку за родом своєї діяльності;
- в) забезпечується бюджетним фінансуванням, оскільки за родом своєї діяльності не може мати прибутку.

Тема 3. ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Ключові терміни

Зовнішнє середовище, мікросередовище, макросередовище, сканування зовнішнього середовища, прогнозування зовнішнього середовища.

3.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

При вивченні цієї теми студенти мають усвідомити, що кожне підприємство здійснює свою діяльність не ізольовано, а у певному контакті із зовнішнім середовищем, яке складається із сукупності сил, що діють за його межами. Такі сили мають різний ступінь активності, вони безпосередньо або опосередковано, швидко чи повільно, передбачувано або непередбачувано впливають на життя підприємства.

Високий рівень та подальше поглиблення розподілу суспільної праці, розширення міжнародної економічної інтеграції ускладнюють взаємозв'язки суб'єктів господарювання як між собою так із зовнішнім оточенням, яке стає деталі більш визначальним у досягненні мети існування підприємства, реалізації його місії. Кількість зовнішніх сил, що одночасно впливають на підприємство, ступінь впливу, варіативність зовнішніх сил та ступінь невизначеності зовнішнього середовища для підприємства зумовлюють складність його дослідження.

Зовнішнє середовище має властиву йому структуру, яка складається з чинників мікро- та макросередовища.

Аналіз зовнішнього середовища слід проводити за такими етапами: опрацювання завдання аналізу; формулювання цілей; збір інформації; вивчення ситуації та ступеня і напрямку впливу окремих чинників, їх причинно-наслідкових взаємодій; визначення можливостей і загроз; опрацювання альтернативних варіантів, рішень щодо протидії негативному впливу на економічну систему.

Результати аналізу зовнішнього середовища свідчать, що економічний механізм виникнення кризового стану підприємства, складність спостереження за економічними явищами, що до нього призводять, зумовлюється розмаїттям та динамічністю елементів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства.

Практика країн світу свідчить, що спостереження має бути організованим не менш, як за п'ятдесятьма параметрами зовнішнього середовища, що характеризують умови функціонування підприємства.

До *методів* оцінки і прогнозування зовнішнього середовища належать: сканування, моніторинг і прогнозування.

До *основних напрямів* сканування належать: економічне, технічне та політичне.

Ефективність моніторингу залежить від підтримки вищим керівництвом; ув'язки його з процесами планування і прогнозування; взаємодії фахівців служби аналізу зовнішнього середовища та служби стратегічного планування.

Темати рефератів

1. Модель підприємства та характеристика її елементів.
2. Фактори зовнішнього середовища прямого впливу.
3. Фактори зовнішнього середовища непрямого впливу.
4. Шляхи підвищення ефективності аналізу зовнішнього середовища.
5. Проблеми розширення інструментарію здійснення сканування чинників зовнішнього середовища.
6. Моніторинг, його результативність.
7. Прогнозування, резерви підвищення його ефективності.

Питання для самостійного вивчення

1. Поняття зовнішнього середовища.
2. Чинники, що визначають складність зовнішнього середовища.
3. Характеристика чинників мікросередовища.
4. Характеристика чинників макросередовища.
5. Найпоширеніші моделі зовнішнього середовища економічної системи.
6. Етапи проведення аналізу зовнішнього середовища.
7. Схема аналізу зовнішнього середовища.
8. Характеристика економічного механізму виникнення кризового стану.
9. Сканування, його основні напрямки та інструментарій.
10. Методичні матеріали для здійснення сканування.
11. Моніторинг зовнішнього середовища.
12. Прогнозування зовнішнього середовища.

Літературні джерела

1. Бондар Н. М. Економіка підприємства: Навч. посіб. – К.: А.С.К., 2004. – С. 30 – 36.
2. Варфоломеев В. И., Назаров С. В. Алгоритмическое моделирование элементов экономических систем: Практикум. – М.: Финансы и статистика, 2004. – С. 138 – 154.
3. Вітлінський В. В. Моделювання економіки. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 292 – 315.

4. Макаровська Т. П., Бондар Н. М. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2003. – С. 26 – 35.
5. Медведєв М. Г. Економетричні методи моделювання: Навч. посібник. – К.: Видавництво Європейського університету, 2003. – С. 86 – 116.
6. Носова С. С., Талахадзе А. А. Экономика: Энциклопедический словарь. – М.: Гелиос АРВ, 2003. – 447 с.
7. Петрович Й. М., Кіт А. Ф., Семенов О. М. та ін. Економіка підприємства: Підручник /За заг. ред. Й.М. Петровича. – Львів: Новий світ, 2004. – С. 39 – 63.
8. Ситник Й. С. Економіка підприємства: Конспект лекцій. – Львів: Видавництво ТЗОВ «Тріада Плюс», 2006. – С. 6 – 18.

3.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.

Питання для закріплення матеріалу

1. Поняття мікро- та макросередовища.
2. Характеристика факторів мікросередовища.
3. Характеристика факторів макросередовища.
4. Елементи соціального середовища.
5. Елементи природного середовища.
6. Характеристика маркетингу на вході та на виході.
7. Характеристика елементів ресурсо-витрат і ресурсо-результатів.
8. Характеристика елементів «економіка підприємства».

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. Демографічні чинники характеризують:
 - а) перебіг науково-технічного прогресу;
 - б) загальний стан економіки;
 - в) зміни у структурі народонаселення.
2. Чинники мікросередовища:
 - а) прямо впливають на діяльність підприємства;
 - б) опосередковано впливають на діяльність підприємства;
 - в) не мають ніякого впливу на діяльність підприємства.
3. Чинники макросередовища:
 - а) не мають ніякого впливу на діяльність підприємства;
 - б) прямо впливають на діяльність підприємства;
 - в) опосередковано впливають на діяльність підприємства.
4. SWOT-аналіз – це:
 - а) аналіз можливостей, ресурсів та ризику;
 - б) аналіз впливу зовнішніх сигналів на ефективність діяльності підприємства;

в) аналіз виробничої та організаційної структури підприємства.

5. Одним з важливих чинників, що визначає складність зовнішнього середовища підприємства, є:

- а) варіативність сил довкілля, швидкість їхньої дії на підприємство;
- б) кількість промислових підприємств у регіоні;
- в) соціальна інфраструктура регіонального ринку.

6. Економічний механізм виникнення кризового стану підприємства досліджується через:

- а) анкетування певного сегменту ринку;
- б) екстраполяцію тенденцій розвитку підприємства за 5 останніх років;
- в) постійне спостереження зовнішнього середовища.

7. Постійне спостереження зовнішнього середовища дозволяє проаналізувати:

- а) економічний механізм виникнення кризового стану підприємства;
- б) еволюцію застосовуваних на підприємстві технологій;
- в) зростання продуктивності праці допоміжних робітників.

8. Економічне сканування зовнішнього середовища – це:

- а) дослідження змін макроекономічних показників галузі і конкуренції у ній;
- б) оцінка політичної ситуації на рівні країни, регіону;
- в) дослідження розвитку НТП, принципів технологічних і технологічних нововведень.

9. Технічне сканування зовнішнього середовища підприємства – це:

- а) дослідження змін макроекономічних показників галузі і конкуренції у ній;
- б) оцінка політичної ситуації на рівні країни, регіону;
- в) дослідження розвитку НТП, принципів технологічних і технологічних нововведень.

10. Політичне сканування зовнішнього середовища підприємства – це:

- а) дослідження змін макроекономічних показників галузі і конкуренції у ній;
- б) оцінка політичної ситуації на рівні країни, регіону;
- в) дослідження розвитку НТП, принципів технологічних і технологічних нововведень.

Тема 4. СТРУКТУРА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Ключові терміни

Структура підприємства, предметна, подетальна та технологічна спеціалізації, виробнича структура, інфраструктура, система управління, методи управління, зв'язки елементів в системі управління, система державного управління.

4.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

При вивченні даної теми студенту слід ознайомитися з функціями (планування, організація, мотивація і контроль) та методами (економічні, соціально-психологічні, організаційні) управління підприємством.

Структура підприємства – це його внутрішній устрій, який характеризує склад підрозділів та систему зв'язків, підпорядкованості та взаємодії між ними.

Власник здійснює свої права щодо управління підприємством безпосередньо або через уповноважені ним органи відповідно до статуту підприємства чи інших установчих документів.

Зв'язки певної сукупності елементів системи управління можуть мати лінійний, функціональний і міжфункціональний характер.

Найманий керівник на підставі угоди або контракту презентує інтереси підприємства в органах державної влади та місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах з юридичними особами та громадянами, формує адміністрацію підприємства і вирішує питання його діяльності у межах та порядку, визначених установчими документами.

Студенти розглядають типи організаційних структур управління підприємствами, а також систему державного управління суб'єктами господарювання.

Темі рефератів

1. Сутність системного підходу до визначення психологічних методів управління.
2. Взаємозв'язок структури підприємства та ефективності його функціонування.
3. Вітчизняний та зарубіжний досвід вдосконалення організаційної структури управління підприємством.
4. Органи управління підприємством.
5. Принципи управління підприємством.
6. Механізм господарського управління підприємством.
7. Основні риси сучасного управління підприємством.
8. Визначення корпоративного управління.

Питання для самостійного вивчення

1. Підстави здійснення управління підприємством.
2. Трудовий колектив, його роль в управлінні підприємством.
3. Правові засади управління підприємством через найманого керівника.
4. Типова загальна структура підприємства.
5. Складові інфраструктури підприємства.
6. Методи управління підприємством.
7. Структура організаційного управління підприємством.
8. Основні способи визначення цілей управління підприємством.
9. Напрями впливу механізму управління.

Літературні джерела

1. Ареф'єва О. В., Сахаєв В. Г., Ареф'єв О. В., Махсма М. Б., Попрозман О. І. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Європейський ун-т. – К.: Видавництво Європейського університету, 2004. – С. 17 – 20.
2. Бойчик І. М. Економіка підприємства: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – С. 22 – 32.
3. Економіка підприємства /За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 18 – 27, 58 – 72.
4. Любушин Н. П., Лещева В. Б., Дьякова В. Г. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учеб. пособие для вузов /Под ред. проф. Н. П. Любушина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С. 26 – 35.
5. Шваб Л. І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студ. внз; 2-е вид. – К.: Каравела, 2005. – С. 59 – 78.
6. Экономика предприятия: Учебник для вузов /Под. ред. проф. В. Я. Горфинкеля, проф. В. А. Швандара. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – С. 406 – 421.

4.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на основі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.

Питання для закріплення матеріалу

1. Структура підприємства та її класифікація.
2. Характеристика виробничої структури підприємства.
3. Сутність і функції управління підприємством.
4. Методи управління підприємством.
5. Організаційна структура управління підприємством та її класифікація.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. *Структура підприємства – це:*
 - а) сукупність правил взаємовідносин між структурними підрозділами підприємства;
 - б) внутрішній устрій, який характеризує склад підрозділів і систему зв'язків, підпорядкованості та взаємодії між ними;
 - в) сукупність всіх видів ресурсного забезпечення структурних підрозділів підприємства.
2. *Управління – це:*
 - а) процес поєднання ресурсів для досягнення поставленої мети;
 - б) процес поєднання форм діяльності для досягнення поставленої мети;
 - в) процес поєднання суб'єктів для досягнення поставленої мети.
3. *Розрізняють такі функції управління:*
 - а) централізація, аналіз, систематизація та прогноз;

- б) планування, організація, директування та контроль;
- в) обґрунтування, порівняння, діагностика та відтворення.

4. *Методи управління підприємством – це:*

- а) сукупність правил взаємовідносин між структурними підрозділами підприємства для досягнення поставлених цілей;
- б) сукупність правил поведінці підприємства на ринку;
- в) сукупність прийомів і способів впливу на керований об'єкт для досягнення поставлених цілей.

5. *До різновидів організаційної структури управління підприємством не належить структура:*

- а) дивізіональна;
- б) корпусна;
- в) лінійно-штабна;
- г) множинна.

6. *До особливостей функціональної організаційної структури належить:*

- а) надійність контролю;
- б) підпорядкованість підлеглих усім штабам одночасно;
- в) оперативність управлінських рішень;
- г) компетентне керівництво кожної функції управління.

7. *Організаційна структура управління підприємством, яка передбачає наявність функціональних підрозділів, що мають права керування і прийняття рішень, називається:*

- а) лінійно-штабною;
- б) дивізіональною;
- в) функціональною;
- г) лінійною.

8. *Формування навичок відповідального ставлення до праці, розробки ефективного стилю управління та досягнення високої культури відносин між керівником і підлеглими є метою методів управління:*

- а) економічних;
- б) соціально-психологічних;
- в) організаційно-розпорядчих;
- г) керівних.

9. *Засоби впливу на окремих робітників та трудові колективи, котрі необхідні для вирішення цілей підприємства, – це:*

- а) методи управління;
- б) функції управління;
- в) підходи до управління;
- г) функції ділового управління.

10. *Вкажіть методи управління:*

- а) правові;
- б) стимулювання;
- в) економічні;
- г) соціально-психологічні;
- д) організаційні.

11. *Організаційні методи управління поділяються на:*

- а) регламентні;
- б) економічні;
- в) соціально-психологічні;
- г) розподільчі.

12. *Вкажіть функції управління підприємством:*

- а) планування;
- б) розвиток;
- в) організація;
- г) мотивація;
- д) дослідження.

13. *Процес визначення цілей діяльності, передбачення майбутнього розвитку та поєднання індивідуальних завдань працівників підприємства для досягнення загального позитивного результату діяльності – це:*

- а) планування;
- б) організація;
- в) мотивація;
- г) контроль.

14. *Процес ефективного впливу на людей заради реалізації місії підприємства називається:*

- а) контролем;
- б) організацією;
- в) мотивацією;
- г) плануванням.

15. *Способи впливу на окремих працівників і трудовий колектив загалом, що необхідні для досягнення цілей підприємства, називається:*

- а) методами управління;
- б) чинниками продуктивності праці;
- в) результатами організації праці;
- г) плануванням діяльності трудового колективу.

16. *Економічні методи управління підприємством реалізують мотиви:*

- а) соціальної поведінки людини;
- б) зацікавленості у спільній праці;
- в) застосування адміністративних санкцій;
- г) матеріального інтересу участі людини у виробничих процесах.

Тема 5. РИНОК І ПРОДУКЦІЯ

Ключові терміни

Ринок, ринок споживачів, ринок виробників, продукція, номенклатура, асортимент, товарна продукція, валова продукція, валовий оборот, внутрізаводський оборот, чиста продукція, реалізована продукція, коефіцієнт товарності, незавершене виробництво.

5.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

У суспільстві люди живуть не ізольовано, в умовах, де історично сформувалася залежність однієї людини від іншої у процесі економічної діяльності. Така залежність визначає виробництво певного продукту праці – товару, який обмінюється на гроші, а їх, у свою чергу, можна обміняти на інший продукт праці (товар). Отже, центральним моментом у відносинах між людьми у суспільстві є обмін. Особливістю ринкових відносин є те, що вони не передбачають будь-яких попередньо заданих настанов: щодо виду продукту його ціни, витрат на виробництво, обсягів випуску тощо. Це усе саморегулюється шляхом безпосередніх контактів ліги виробниками (продавцями) і покупцями.

Оскільки ринок – це обмін, то головним у ньому є те, що товари (продукти) мають задовольняти індивідуальні та виробничі (колективні) потреби. Здійснюючи обмін, його учасники підходять до нього, як правило, раціонально, а саме – постійно порівнюючи міру задоволення власних потреб з теми витратами, які вони мають понести. Механізм відносин між учасниками ринку у суспільстві має бути упорядкований законодавчо.

Структура механізму сучасного ринку надзвичайно складна і поєднує численні аспекти його організації і функціонування: географічний, предметно-функціональний, юридичний, демографічний тощо.

Протягом тривалого часу людство виробило і засвоїло низку вимог, що складає систему поведінки на ринку і є відображенням об'єктивних економічних законів. У разі недоотримання зазначених вимог товаровиробника чекає банкрутство.

Змагання виробників за споживача на ринку визначають терміном «конкуренція». Результати конкурентної боротьби, позитивні чи негативні, залежать від умов, в яких вона протікає, від її характеру.

Товарний ринок, що поєднує вільний і конкурентний ринки, є інтегрованим поняттям, що охоплює економічні формування – ринки товарів і послуг, цінних паперів і грошей, трудових ресурсів. Але за такими формуваннями діють також ринки засобів виробництва, окремих продуктів (меблів, взуття, зерна, молока) тощо.

Усі види ринків взаємопов'язані. Так, виробник, що діє на товарному ринку, розпочинає виробництво і продаж, при цьому він обов'язково контактує з ринком трудових ресурсів, купуючи на ньому робочу силу, та з ринком цінних паперів і грошей, звідки отримує кошти для інвестування.

Отже, в економіці існують не лише окремі типи ринків, а й ринкова система, усі елементи якої знаходяться у певному співвідношенні і взаємозв'язку. Значення такого співвідношення та взаємовпливу його складових елементів виключно велике.

Теми рефератів

1. Економіка України: стан та перспективи розвитку.
2. Доцільність державного втручання у розвиток ринкових відносин.
3. Переваги та недоліки окремих форм підприємницької діяльності.
4. Сутність партнерства.

5. Принципи соціальної ринкової економіки.
6. Елементно-технологічні форми ринків.
7. Проблеми управління якістю продукції.
8. Система управління якістю продукції.

Питання для самостійного вивчення

1. Назвіть п'ять основних типів ринків і дайте їм характеристику.
2. Назвіть елементно-технологічні форми ринку і дайте їм характеристику.
3. Охарактеризуйте принципи поведінки суб'єктів господарювання на ринку.
4. Обґрунтуйте необхідність забезпечення належної якості товару.
5. У чому полягає різниця між поняттями «якість продукції» та «рівень якості продукції»?
6. Дайте характеристику абсолютного, відносного, перспективного та оптимального рівня якості продукції.
7. Які методи застосовуються для визначення якості продукції?
8. Визначте елементи економічного механізму управління якістю продукції.
9. З якою метою створюються системи якості?

Літературні джерела

1. Виноградська А. М. Комерційне підприємництво: сучасний стан, стратегії розвитку: Монографія. – К.: ЦНЛ, 2004. – С. 327 – 429.
2. Економіка підприємства /За заг. ред. С.Ф. Покропивного. - Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 30 – 36, 326 – 329.
3. Петрович Й. М., Кіт А. Ф., Семенов О. М. та ін. Економіка підприємства: Підручник /За заг. ред. Й.М. Петровича. – Львів: Новий світ, 2004. – С. 271 – 274.
4. Пивовар А. Г. Большой англо-русский финансово-экономический словарь. – М.: Экзамен, 2003. – С. 941 – 942.
5. Раицкий К. А. Экономика организации (предприятия): Учебник. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2003. – С. 621 – 703.
6. Сідун В. А., Пономарьова Ю. В. Економіка підприємства: Навч. пос.: ЦНЛ, 2003. – С. 152 – 164.

5.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.

Питання для закріплення матеріалу

1. Поняття ринку та функції ринку.
2. Типи ринків.
3. Інфраструктура ринку.
4. Основні принципи у поведінці суб'єктів господарювання на ринку на ринку.

5. Принципи соціальної ринкової економіки.
6. Загальна характеристика продукції, вимірники обсягу продукції.
7. Якість продукції та її показники.
8. Управління якістю продукції.
9. Методи оцінки якості продукції.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. Ринок – це:

- а) сфера товарного обігу, де виникають товарно-грошові відносини між виробниками та споживачами у процесі купівлі-продажу товару;
- б) сфера, в якій функціонує підприємство;
- в) сфера суспільства, де здійснюють свою господарську діяльність унітарні підприємства.

2. Функції ринку:

- а) просування товару, регулятивно-контролююча та стимулююча;
- б) соціальна, корпоративна та суспільна;
- в) споживання природних ресурсів корисних копалин, повітря та води соціальні, політичні та природні.

3. Принцип соціального партнерства:

- а) гарантує рівні соціальні гарантії суб'єктів ринку;
- б) визначає будь-яку розвинуту ринкову економіку як соціально орієнтовану;
- в) спрямований на відповідальність перед кінцевим споживачем.

4. Ринкові відносини сформувалися внаслідок:

- а) формування корпоративної культури;
- б) загострення демографічної ситуації;
- в) суспільного розподілу праці.

5. Під сегментацією ринку розуміють:

- а) його поділ на складові частини;
- б) формування маловитратного виробництва;
- в) підвищення рівня добробуту населення.

6. Необхідною умовою ринкової економіки є:

- а) підвищення рівня освіти населення;
- б) повна самостійність і незалежність суб'єктів господарювання;
- в) розширення товарного асортименту.

7. Ринковий механізм – це:

- а) система товарно-грошових відносин, яка забезпечує еквівалентний обмін товарів (послуг) робочої сили, фінансів та цінних паперів і складається з низки елементів;
- б) можливість отримання власних економічних вигод;
- в) сукупність чинників зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.

8. Криза на ринку виникає тоді, коли:

- а) до виробництва залучаються суб'єкти господарювання з інших країн світу;

б) відбувається звуження асортименту продукції;
в) традиційний ринковий механізм гальмує розвиток продуктивних сил, а економічна система не може забезпечувати ефективне господарювання.

9. Кон'юнктура – це:

а) зовнішній, ринковий прояв внутрішнього стану економічної системи у певний період часу;

б) форма підприємницької діяльності;

в) сукупність законодавчих актів, що регулюють розвиток ринку.

10. Прогноз кон'юнктури ринку – це:

а) зміна організаційної форми підприємства;

б) пошук резервів збільшення заробітної плати працівників підприємства;

в) імовірна оцінка очікуваних змін попиту, пропозиції і цін у майбутньому.

11. Головною метою діяльності підприємства на ринку є:

а) задоволення потреб споживачів;

б) розширення номенклатури та асортименту продукції;

в) збільшення обсягів виробництва продукції.

12. Зовнішній, ринковий прояв внутрішнього стану економічної системи у певний період часу – це:

а) кон'юнктура ринку;

б) кризова ситуація;

в) створення пільгового податкового режиму.

13. Імовірна оцінка очікуваних змін попиту, пропозиції і цін у майбутньому являє собою:

а) зміну форми власності підприємства;

б) прогноз кон'юнктури ринку;

в) створення мотиваційного механізму на підприємстві.

14. Система товарно-грошових відносин, яка забезпечує еквівалентний обмін товарів (послуг), робочої сили, фінансів та цінних паперів, являє собою:

а) прогноз кон'юнктури ринку;

б) кризову ситуацію;

в) ринковий механізм.

15. Кризова ситуація, що склалася на ринку, усувається лише тоді, коли:

а) збільшується асортимент продукції;

б) традиційний господарський механізм переорієнтовується відповідно до потреб розвитку продуктивних сил;

в) змінюється форма власності підприємства.

Тема 6. ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Ключові терміни

Принципи планування, бюджет, перспективне планування, довгострокове планування, методи планування, прогнозування, місія підприємства, стратегічні цілі підприємства, види стратегії, стратегічні альтернативи.

6.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

Основні принципи державного регулювання економіки – це, по-перше, мінімальне втручання державних органів в економічні процеси; по-друге, вплив відповідних владних структур на розвиток соціально-економічних процесів за допомогою встановлених державою економічних регуляторів і нормативів.

Економічні функції держави: забезпечення сприятливої правової бази і суспільної атмосфери; визначення глобальної стратегії розвитку країни, індикативне макроекономічне планування; регулювання інноваційних процесів та інвестиційної діяльності; перерозподіл ресурсів, стабілізація економіки і соціальний захист населення; моніторинг і регулювання процесів охорони і відтворення навколишнього середовища.

Студенти вивчають сутність та принципи прогнозування діяльності підприємства (цілеспрямованість, системність, наукова обґрунтованість, багаторівневий опис, інформаційна єдність, адекватність об'єктивним закономірностям розвитку, послідовне розв'язування невизначеності та альтернативність); методи прогнозування діяльності підприємства (екстраполяції, функцій, кореляційних і регресійних моделей, експертних оцінок, «мозкової атаки», морфологічного аналізу, побудови «дерева цілей», інформаційного моделювання та оптимізації).

Планування як важливіша функція управління підприємством – об'єктивно необхідний процес визначення цілей діяльності на певний період часу, а також засобів, шляхів та умов їх досягнення. Принципами планування є вибір та обґрунтування цілей, системність, безперервність, оптимальність використання ресурсів, збалансованість та адекватність системи планування умовам діяльності об'єктів. Залежно від тривалості повного періоду планування буває двох видів: перспективне та поточне. Методи планування на підприємстві (в організації) повинні враховувати зовнішні умови господарювання, профіль його (її) діяльності та вид плану, що розробляється. Класифікація методів планування: ресурсний; цільовий; екстраполяційний; інтерполяційний; дослідно-статистичний; чинниковий; нормативний; балансовий; матричний; економічно-математичного моделювання та ін.

Оперативне планування є завершальною ланкою в системі планування, засобом виконання довго-, середньо- та короткотермінових планів.

Темати рефератів

1. Принципи та основні напрями державного регулювання економікою.
2. Методи державного регулювання ринковою економікою.
3. Класифікація методів планування діяльності підприємства.
4. Тактичне планування та структура тактичних планів.
5. Бізнес-планування та його функції.

Питання для самостійного вивчення

1. З якою метою здійснюється планування діяльності підприємства?
2. Мета державного регулювання економікою.
3. Види планування.
4. Сутність стратегічного планування.

5. Сутність тактичного планування.
6. Сутність оперативного планування.
7. У чому полягає різниця між плануванням і прогнозуванням діяльності підприємства.
8. Охарактеризуйте методи прогнозування діяльності підприємства.
9. Склад розділів економічного та соціального розвитку підприємства.
10. Мета та цілі бізнес-планування.

Літературні джерела

1. Ареф'єва О. В., Сахаєв В. Г., Ареф'єв О. В., Махсма М. Б., Попрозман О. І. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Європейський ун-т. – К.: Видавництво Європейського університету, 2004. – С. 21 – 30.
2. Бойчик І. М. Економіка підприємства: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – С. 33 – 44.
3. Мельник В. М. Основи економічного аналізу: короткий теоретико-методологічний курс: Навч. посібник. – К.: Кондор – 2003. – С. 432 – 441.
4. Економіка підприємства / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 293 – 324.
5. Макаровська Т. П., Бондар Н. М. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2003. – С. 241 – 256.
6. Любушин Н. П., Лещева В. Б., Дьякова В. Г. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учеб. пособие для вузов / Под ред. проф. Н. П. Любушина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С. 165 – 178.
7. Ситник Й. С. Економіка підприємства: Конспект лекцій для студентів базових напрямків 6.0502 «Менеджмент» і 6.0501 «Економіка і підприємництво». – Львів: Видавництво ТзОВ «Тріада Плюс», 2006. – С. 133 – 134.
8. Шваб Л. І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. зал., 2-е вид. – К.: Каравела, 2005. – С. 303 – 360.

6.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.

Питання для закріплення матеріалу

1. Планування діяльності підприємства як функція управління.
2. Види і методи планування діяльності підприємства.
3. Етапи планування.
4. Стратегічне планування діяльності підприємства.
5. Оперативно-тактичне планування діяльності підприємства.
6. Сутність та методи прогнозування діяльності підприємства.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. *Планування – це:*

а) процес визначення цілей підприємства та вибору найефективніших способів їх досягнення;

б) завдання підприємства з виробництву товару, якість та властивості якого могли б задовольнити власні потреби;

в) завдання підприємства з виробництву товару, якість та властивості якого могли б задовольнити органи стандартизації та сертифікації.

2. Підприємство здійснює:

а) стратегічне, тактичне та оперативне планування;

б) довгострокове, короткострокове та перспективне планування;

в) поточне, календарне та середньострокове.

3. Прогнозування – це:

а) наукове обґрунтування можливих цілей підприємства та вибору найефективніших методів їх визначення;

б) наукове обґрунтування можливих кількісних та якісних змін стану підприємства в майбутньому, альтернативних способів і строків досягнення очікуваного стану;

в) наукове обґрунтування можливих способів ведення господарської діяльності.

4. Залежно від вихідної позиції для розробки плану виділяють такі методи планування:

а) балансовий та матричний;

б) ресурсний та цільовий;

в) табличний та лінійно-графічний.

5. Базові стратегії стратегічного плану підприємства:

а) стратегії: зростання, стабілізації та виживання;

б) стратегії: маркетингу, виробництва та реалізації;

в) стратегії: економічного, соціального та інноваційного розвитку.

6. Основними перевагами планування в умовах ринку порівняно з директивним плануванням є:

а) самостійне здійснення всього комплексу планової роботи;

б) доведення «зверху» основних показників діяльності;

в) самостійність вибору розмірів матеріального стимулювання;

г) ризик у підприємницькій діяльності.

7. Найважливішими принципами планування є:

а) зв'язок і взаємозалежність планових і фактичних показників;

б) суб'єктивна оцінка майбутнього стану підприємства і мобільність;

в) врахування життєвого циклу товарів;

8. Оперативно-виробниче планування являє собою:

а) систему заходів, спрямованих на конкретизацію техніко-економічного плану в часі та просторі;

б) систему планування і обліку номенклатури, обсягу продукції, собівартості продукції;

в) заходи з розробки перспективних планових завдань і розрахунків.

9. *Визначення планових показників на підставі впливу найважливіших чинників відбувається при використанні:*

- а) екстраполяційного методу;
- б) факторного методу;
- в) нормативного методу;
- г) балансового методу;
- д) матричного методу.

10. *Для забезпечення погодження потреб і ресурсів при плануванні застосовується:*

- а) екстраполяційний метод;
- б) факторний метод;
- в) нормативний метод;
- г) балансовий метод;
- д) матричний метод.

11. *Планування на період від одного до п'яти років – це:*

- а) короткострокове планування;
- б) середньострокове планування;
- в) довгострокове планування;
- г) стратегічне планування.

12. *Основне завдання оперативно-календарного планування – це:*

- а) визначення довгострокової стратегії підприємства;
- б) визначення обсягів і структури продуктово-асортиментної програми підприємства та ресурсів, необхідних для виробництва і реалізації продукції;
- в) визначення попиту на продукцію та планування її збуту;
- г) конкретизація показників поточного плану з метою організації планомірної та ритмічної роботи підприємства та його підрозділів;
- д) конкретизація показників сукупних фінансово-економічних результатів діяльності підприємства.

13. *До методів прогнозування належать:*

- а) методи моделювання, економічний метод, статистичний, експертних оцінок, екстраполяції, ергонометричний метод, метод пошуку;
- б) метод кореляційних і регресійних моделей, статистичний метод, методи експертиз, метод корегування;
- в) метод екстраполяції, метод функцій, метод кореляційних і регресійних моделей, експертних оцінок, мозкової атаки, морфологічного аналізу, побудови «дерева цілей», інформаційного моделювання, оптимізації;
- г) метод статистичний, метод експертних оцінок, побудови «дерева цілей», ергонометричний метод, метод оптимізації.

14. *До принципів прогнозування розвитку підприємств належать:*

- а) регресивність, альтернативність, гнучкість, цілеспрямованість;
- б) оптимальність, гнучкість, адекватність, нормативність, послідовність, альтернативність;
- в) системність, економічність, цілісність, взаємонаправленість, збалансованість, наукова обґрунтованість;

г) системність, наукова обґрунтованість, цілеспрямованість, альтернативність.

15. До методів планування на підприємстві належать:

а) балансовий, нормативний, програмно-цільовий, за техніко-економічними факторами;

б) нормативний, науковий, органолептичний, економічний;

в) стратегічний, оперативний, нормативний, балансовий;

г) оперативний, програмно-цільовий, техніко-економічний, нормативний.

16. У плануванні виокремлюють такі основні цілі підприємства:

а) виробничо-технологічну;

б) соціальну;

в) ресурсну;

г) економічну.

Тема 7. ПЕРСОНАЛ ПІДПРИЄМСТВА, ПРОДУКТИВНІСТЬ І ОПЛАТА ПРАЦІ

Ключові терміни

Трудові ресурси, трудовий колектив, кадри, персонал, виробничий персонал, чисельність, середньооблікова чисельність, продуктивність праці, виробіток, трудомісткість, фактори підвищення продуктивності праці, оплата праці, заробітна плата, тарифна система оплати праці, форми оплати праці.

7.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

Персонал підприємства – це сукупність постійних працівників, що отримали необхідну професійну підготовку та мають досвід практичної діяльності. Персонал промислового підприємства розподіляють на дві групи – промислово-виробничий (персонал основної діяльності) і непромислово-виробничий (персонал неосновної діяльності). До промислово-виробничого персоналу належать всі працівники, зайняті у виробництві та його безпосередньому обслуговуванні. До непромислового персоналу входять працівники структур, які не зв'язані безпосередньо з процесами промислового виробництва – житлово-комунального господарства, оздоровчих, навчальних закладів, установ культури, спорту, медичного обслуговування, закладів дошкільного виховання та ін.

Відповідно до характеру виконуваних функцій персонал підприємств поділяють на чотири категорії: керівники, спеціалісти, службовці, робітники.

Для оцінки і управління персоналом використовують такі показники: плинність персоналу, стабільність персоналу, рівень дисципліни, співвідношення чисельності окремих категорій працівників.

Студенти знайомляться з тим, що мотивація як основа будь-якої поведінки людей являє собою процес стимулювання окремої людини або групи людей до діяльності, спрямованої на досягнення індивідуальних та спільних цілей.

Рівень продуктивності праці визначається кількістю продукції, що виробляється одним працівником за одиницю робочого часу (годину, зміну, добу, місяць, квартал, рік) або кількістю робочого часу, що витрачається на виробницт-

во одиниці продукції (виконання роботи чи послуги).

Прямим показником продуктивності праці є виробіток, а оберненим – трудомісткість. Виділяють вартісні, натуральні і трудові показники виробітку.

До чинників зростання продуктивності праці належать: структурні зрушення у виробництві; підвищення технічного рівня виробництва; вдосконалення управління, організації виробництва та праці; збільшення обсягів виробництва; введення та освоєння нових виробничих об'єктів.

Заробітна плата – це грошова винагорода, що сплачується підприємством працівникові за виконану роботу. Розрізняють: основну і додаткову заробітну плату. Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці за відрядними розцінками, тарифними ставками та посадовими окладами. Додаткова заробітна плата – це винагорода за роботу понад встановленої норми, за трудові успіхи, особливі умови праці. Зазвичай до додаткової оплати праці належать премії, за виконання виробничих завдань і функцій, надбавки й доплати до тарифних ставок та посадових окладів, інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Теми рефератів

1. Проблеми оптимізації чисельності персоналу підприємства.
2. Напрямки вдосконалення системи стимулювання персоналу.
3. Шляхи підвищення продуктивності праці на підприємстві.
4. Методи і моделі управління персоналом.
5. Тенденції динаміки структури персоналу в окремих галузях і сферах діяльності.
6. Обґрунтування оптимальної чисельності персоналу підприємств різних типів підприємств.
7. Резерви підвищення продуктивності праці та шляхи її використання за сучасних умов господарювання.
8. Вибір форм і систем оплати праці на підприємствах різних форм господарювання.
9. Сучасна державна політика оплати праці.

Питання для самостійного вивчення

1. Персонал підприємства, джерела набору та поповнення персоналу підприємства.
2. Мотивація як основа поведінки людини. Класичні моделі мотивації трудової діяльності.
3. Які ознаки покладено в основу кваліфікації персоналу підприємства?
4. Дайте визначення продуктивності праці та розкрийте її економічний зміст.
5. Охарактеризуйте систему показників, за допомогою яких вимірюють продуктивність праці.
6. Дайте характеристику факторам, що впливають на продуктивність праці.
7. Як продуктивність праці впливає на ефективність господарсько-фінансової діяльності підприємства.

8. Дайте характеристику показникам, що визначають рух персоналу, його стан та плинність, наведіть алгоритм їх розрахунку.

9. Дайте характеристику понять «тарифна система», «тарифна сітка», «система посадових окладів».

10. Яким чином держава регулює питання оплати праці?

11. Які функції виконує заробітна плата в ринковій економіці?

12. Чим відрізняється реальна та номінальна заробітна плата?

13. Дайте визначення тарифної системи оплати праці на підприємстві.

14. Які форми та системи оплати праці застосовуються на підприємстві?

15. Розкрийте сутність відрядної та погодинної форм оплати праці.

16. Визначте призначення та сфери застосування доплат та надбавок.

17. Які наслідки мають місце, якщо рівень оплати праці на підприємстві нижчий за середній рівень в економіці в цілому?

Літературні джерела

1. Ареф'єва О. В., Сахаєв В. Г., Ареф'єв О. В., Махсма М. Б., Попрозман О. І. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Європейський ун-т. – К.: Вид-во Європейського університету, 2004. – С. 31 – 56, 108 – 122.

2. Бойчик І.М. Економіка підприємства. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – С. 61 – 73, 174 – 187.

3. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – С. 38 – 58.

4. Економіка підприємства / За заг. ред. С.Ф. Покропивного. Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 74 – 99, 369 – 402.

5. Немцов В. Д., Довгань Л. Є. Стратегічний менеджмент: Навч. посібник. – К.: ТОВ «УВПК», 2002. – С. 165 – 186, 292 – 326.

6. Ситник Й. С. Економіка підприємства: Конспект лекцій. – Львів: Видавництво ТЗОВ «Тріада Плюс», 2006. – С. 22 – 29, 86 – 95.

7. Шваб Л. І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. зал. – 2-е вид. – К.: Каравела, 2005. – С. 79 – 108, 388 – 424.

8. Економіка підприємства: Учебник для вузов / Под. ред. проф. В. Я. Горфинкеля, проф. В. А. Швандара. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – С. 422 – 469.

7.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на основі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.

2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.

3. Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Питання для закріплення матеріалу

1. Які необхідно врахувати фактори зовнішнього середовища при визначенні чисельності?

2. Як визначається загальна чисельність промислово-виробничого персоналу?
3. Як визначити чисельність обслуговуючого персоналу?
4. Як визначити чисельність допоміжних працівників?
5. Як визначити чисельність службовців, спеціалістів та керівників?
6. Як складається баланс робочого часу одного середньоспискового робітника?
7. Дайте визначення поняття «продуктивність праці».
8. Охарактеризуйте поняття «продуктивність індивідуальної праці» та «продуктивність суспільної праці».
9. Які Ви знаєте методи вимірювання та показники продуктивності праці?
10. Дайте визначення поняттю «виробіток». Визначте його показники.
11. Дайте визначення поняття «трудоємність». Які ви знаєте види трудоємності? Охарактеризуйте їх.
12. Охарактеризуйте фактори підвищення продуктивності праці.
13. Загальна характеристика заробітної плати.
14. Сутність тарифної системи оплати праці.
15. Охарактеризуйте основні елементи тарифної системи оплати праці.
16. Які основні форми оплати праці Ви знаєте?
17. Охарактеризуйте погодинну форму оплати праці.
18. Які системи відрядної форми оплати праці Ви можете назвати?
19. Охарактеризуйте склад основної і додаткової заробітної плати.
20. Напрями реформування системи оплати праці на сучасному етапі.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. До промислово-виробничого персоналу належать:

- а) керівники;
- б) спеціалісти;
- в) працівники медпункту заводу;
- г) службовці;
- д) робітники;
- е) вихователі гуртожитку заводу.

2. До категорії службовців належать:

- а) обліковці;
- б) діловоди;
- в) кур'єри;
- г) креслярі;
- д) стенографісти;
- е) гардеробники;
- є) бухгалтери;
- ж) соціологи.

3. До категорій спеціалістів належать:

- а) начальники цехів;
- б) майстри дільниць;
- в) інженери;

- г) економісти;
- д) бухгалтери;
- е) нормувальники;
- є) соціологи.

4. Які вихідні дані необхідні для розрахунку чисельності робітників-відрядників?:

- а) продуктивність праці;
- б) кількість продукції, що планується;
- в) ціна продукції;
- г) норма часу на виготовлення продукції;
- д) календарний фонд часу;
- е) ефективний фонд часу одного робітника;
- є) запланований коефіцієнт виконання норм робітниками.

5. Професія характеризує:

- а) вид трудової діяльності;
- б) відносно вузький вид робіт;
- в) якість, складність праці.

6. Продуктивність індивідуальної праці відображає:

- а) затрати живої праці робітників;
- б) затрати живої та речової праці;
- в) норми чисельності.

7. Норми виробітку – це:

- а) необхідна для виконання певної роботи чисельність персоналу;
- б) кількість продукції, яка повинна бути вироблена за одиницю часу;
- в) кількість одиниць обладнання, яка обслуговується одним робітником.

8. До норм праці належать:

- а) норма часу;
- б) норма виробітку;
- в) норма чисельності;
- г) норма обслуговування.

9. Рівень продуктивності праці характеризують:

- а) фондвіддача і фондомісткість;
- б) виробіток на одного працюючого;
- в) трудомісткість продукції;
- г) фондоозброєність праці; д) прибуток.

10. Продуктивність праці вимірюється показниками:

- а) натуральними;
- б) вартісними;
- в) трудовими;
- г) трудовими, натуральними, вартісними.

Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Приклад 1

Квартальна програма виробничої ділянки – 620 комплектів деталей. Час на обробку одного комплекту: з токарних робіт – 8,2 год., з фрезерних – 7,1 год.,

норми виробітку, що плануються на токарні роботи – 110 %, на фрезерні – 115 %. У кварталі 70 робочих днів, тривалість зміни – 8 годин. Визначити чисельність робітників.

Розв'язання

1. Визначається ефективний фонд робочого часу за квартал:

$$\Phi_{ef} = D_p \cdot t_{зм}$$

$$\Phi_{ef} = 70 \cdot 8 = 560 \text{ (год.)}$$

2. Визначається чисельність робітників за формулою:

$$Ч_{о.р.} = \frac{\sum_{i=1}^n N_i \cdot t_i}{\Phi_o^u \times K_{в.н.}} \text{ (осіб)},$$

– чисельність токарів:

$$Ч_{ток} = \frac{620 \cdot 8,2}{560 \cdot 1,1} = 8,25 \text{ (осіб) приймаємо } Ч_{ток} = 9 \text{ (осіб)}$$

– фрезерувальників:

$$Ч_{фрез} = \frac{620 \cdot 7,1}{560 \cdot 1,15} = 6,84 \text{ (осіб) приймаємо } Ч_{фрез} = 7 \text{ (осіб)}$$

Відповідь: чисельність робітників – 16 осіб.

Приклад 2

Баланс робочого часу на одного робітника за рік

№ п/п	Назва елементів робочого часу	Дні	Години
1	2	3	4
1	Календарний фонд часу	365	
2	Святкові та вихідні дні	111	
3	Номінальний фонд часу	254	
4	Невикористаний фонд часу (в днях)	28,3	
4.1	Відпустка	15	
4.2	Відпустка у зв'язку з пологами	0,2	
4.3	Відпустка студентам (учням)	0,6	
4.4	Невиходи у зв'язку з хворобою	10,1	
4.5	Виконання держобов'язків	2,4	
5	Корисний фонд часу робітника	225,7	
6	Витрати часу протягом робочого дня		0,3
6.1	Скорочений робочий день підлітка		0,2
6.2	Перерви матерям, що годують		0,1

Ефективний фонд часу одного робітника становить:

$$\Phi_{ef} = 225,7 \cdot (8,2 - 0,3) = 1783,03 \text{ (год.)}$$

Відповідь: ефективний фонд часу одного робітника становить 1783,03 години.

Приклад 3

Виріток на одного працюючого в минулому році складав 5 000 грн. Обсяг виробництва за планом на рік – 16 млн грн. За рахунок підвищення технічного рівня виробництва звільняється – 300 осіб. Внаслідок удосконалення управління і організації виробництва звільняється – 60 осіб. Зміни обсягу і

структури виробництва потребують додаткової чисельності у кількості – 130 осіб. Визначити зростання продуктивності праці у плановому році.

Розв'язання

1. Визначається чисельність робітників у минулому році ($Ч_{м.р.}$):

$$Ч_{м.р.} = \frac{ВП}{П_{м.р.}} \text{ (осіб),}$$

$$Ч_{м.р.} = \frac{16000000}{5000} = 3200 \text{ (осіб).}$$

2. Визначається чисельність робітників за планом ($Ч_{пл.}$):

$$Ч_{пл.} = 3200 - (-300 + 130 - 60) = 2970 \text{ (осіб).}$$

3. Виробіток на одного працюючого за планом ($П_{пл.}$):

$$В_{нр.} = \frac{ВП}{Ч_{пл.}} \text{ (грн/особу)}$$

$$В_{нр.} = \frac{16000000}{2970} = 5400 \text{ (грн/особу)}$$

4. Зростання продуктивності праці становить:

$$\Delta П = \frac{П_{пл.} - П_{м.р.}}{П_{м.р.}} \times 100\%,$$

$$\Delta П = \frac{5400 - 5000}{5000} \times 100\% = 8\%,$$

$$\text{або } \Delta П = \frac{E_{ч.}}{Ч_{б.} - E_{ч.}} \times 100\%$$

$$E_{ч.} = -300 + 130 - 60 = -230 \text{ (осіб),}$$

$$\Delta П = \frac{E_{ч.}}{Ч_{б.} - E_{ч.}} \times 100\%,$$

$$\Delta П = \frac{230}{3200 - 230} \times 100\% = 8\%.$$

Відповідь: продуктивність праці в плановому періоді зросте на 8 %.

Приклад 4

Підприємство виготовляє вироби з пластмаси способом лиття. Річний обсяг виробництва виробів – 900 тис. од., а трудомісткість виробу – 0,35 н-год. Тривалість робочої зміни – 8 год. (при однозмінному режимі роботи). Внутрішньозмінні витрати часу з вини робітників – 1,5 %, регламентоване невикористання обладнання – 3 %. Процент виконання норм виробітку – 105 %. Кількість робочих днів у році – 223. Визначити необхідну чисельність робітників-відрядників.

Розв'язання

1. Чисельність основних робітників-відрядників можна визначити за трудомісткістю виробничої програми:

$$Ч_{о.р.} = \frac{\sum_{i=1}^n N_i \cdot t_i}{\Phi_o^y \times K_{в.н.}}$$

2. Дійсний фонд робочого часу одного робітника становить:

$$\Phi_o = \frac{223 \times 8 \times (100 - 4,5)}{100} = 1703,72 \text{ (год.)}$$

$$Ч_{о.р.} = \frac{900000 \times 0,35}{1703,72 \times 1,05} = 176 \text{ (осіб)}$$

Відповідь: необхідна чисельність основних робітників-відрядників складає 176 осіб.

Приклад 5

Визначити заробітну плату токаря при відрядно-преміальній оплаті праці, якщо робітник за місяць зробив 270 деталей за нормою часу на одну деталь 30 хв. за другим розрядом і 285 деталей за нормою часу на одну деталь 15 хв. за третім розрядом. Годинна тарифна ставка робітника II розряду становить 4,95 грн, III розряду – 5,75 грн. Премія виплачується в розмірі 42 %.

Розв'язання

1. Визначається розцінка на деталі.

2. Визначається тарифна місячна заробітна плата.

$$З_{пл} = P_1 \times N_1 + P_2 \times N_2 ;$$

$$З_{пл} = 3,22 \times 270 + 2,07 \times 285 = 1459,35 \text{ (грн)}$$

3. Заробітна плата токаря при відрядно-преміальній оплаті праці:

$$З_{пл} = (P_1 \times N_1 + P_2 \times N_2) + \text{премія};$$

$$З_{пл} = 1459,35 \times 1,42 = 2072,28 \text{ (грн)}$$

Відповідь: заробітна плата токаря при відрядно-преміальній оплаті праці становить 2072,28 гривень.

Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1. Визначити планову чисельність робітників. Цех виготовляє комплект деталей для токарних верстатів.

№	Види робіт	Норма часу на 1 од., хв.	Виконання норми виробітку, $K_{вн}$ (%)
1.	Токарні	20	110
2.	Фрезерні	30	115
3.	Шліфувальні	10	120

У плановому році буде виготовлено 2000 верстатів. Рік – 365 календарних днів, святкових та вихідних – 114 днів. Планові невиходи – 10 %. Цех працює у 2 зміни, тривалість зміни – 8 год.

Задача 2. Механічному цеху потрібно виготовити за один квартал 2500 виробів. Визначити:

1. Чисельність токарів, фрезерувальників, якщо трудомісткість токарних робіт – 42 н-год., фрезерних – 34 н-год., норми виконуються на 120 %, невиходи на роботу плануються у розмірі 12 % від номінального фонду часу (519 год.).

2. Спискову чисельність робітників термічної ділянки, якщо на ділянці 10 печей, норма обслуговування – 4 печі на робітника у зміну, цех працює в 3 зміни, невиходи на роботу плануються у розмірі 10 %.

Задача 3. Визначити чисельність робітників, якщо: випущено виробів А 4000 од., Б – 10000 од. Норма часу на одиницю продукції на виріб А – 6 год, виріб Б – 5,5 год. Процент виконання норм – 112 %. Невиходи на роботу – 10 %. Рік містить 258 робочих дні, режим роботи – 1 зміна, тривалість зміни – 8 год.

Задача 4. Визначити чисельність основних і допоміжних робітників, якщо річний випуск виробів заводу становить: машина «МА» – 2200 од. із нормою часу на виріб – 490 н-год., машина «МБ» – 150 од. із нормою часу на виріб – 800 н-год. Норми робітники перевиконують на 20 %. Невиходи на роботу плануються у розмірі 10 %. Робочих днів – 258, тривалість робочої зміни – 8,2 год. Чисельність допоміжних робітників – 40 % від чисельності основних робітників.

Задача 5. Розрахувати підвищення продуктивності праці порівняно з планом, якщо план випуску продукції – 920 тис. грн, чисельність працюючих – 210 осіб, фактичний план виконано на 105 %, а чисельність зменшилася на 5 осіб.

Задача 6. Дані Київського вагоноремонтного заводу:

Показники, осіб	Звіт за 2011 р.	Звіт за 2012 р.
Середньоспискова кількість робітників	1604	1571
За рік прийнято на роботу	300	315
За рік звільнено, усього	365	360
У т.ч. звільнено за власним бажанням і за порушення трудової дисципліни	315	308

Визначити:

1. Коефіцієнт прийому.
2. Коефіцієнт вибуття.
3. Коефіцієнт плинності.

Задача 7. У звітному році було випущено виробів А – 450000 од., виробів Б – 80000 од., виробів В – 15000 од. Трудомісткість виробів А – 35 год., Б – 52 год., В – 105 год. У плановому році намічено знизити трудомісткість виробу А на 5 год., виробу Б – на 2 год. і випустити 18000 од. виробів В при витратах 102 год. часу на виріб. Програма виконання плану за виробами А і Б залишається-

ся незмінною. Визначити процент зростання продуктивності праці заводу в цілому, якщо на заводі працює 950 осіб промислового персоналу.

Задача 8

Визначити процент зростання продуктивності праці у плановому році порівняно зі звітами заготівельного, механічного і складального цехів та заводу в цілому при таких даних:

Найменування цеху	Валова продукція тис. грн		Середньоспискова кількість робітників	
	звіт	план	звіт	план
Заготівельний	2500	2900	240	245
Механічний	4500	5800	480	500
Складальний	6900	7779	625	650

Задача 9. За звітний період випущено 576000 виробів при чисельності 2300 осіб. У наступному році планується випустити 835000 виробів при збільшенні чисельності на 20 %. Визначити зростання та показники продуктивності праці у звітному і плановому періодах.

Задача 10. Виробниче завдання для механічного цеху на місяць – 420 комплектів виробів замість 360 у минулому місяці. Умови виконання робіт за звітний місяць і планові нормативи такі:

№	Показники	Звіт	План
1	Трудомісткість одного комплекту, н-год.	15	14
2	Середня тривалість робочого дня, год.	7,7	7,8
3	Кількість робочих днів у місяці	21	21
4	Кількість допоміжних робітників у % відношенні до основних	25	25

Визначити виробіток на одного робітника у н-год. і процент зростання продуктивності праці.

Задача 11. Обсяг виробничої програми підприємства у базовому періоді становив 368 млн грн і зріс у плановому періоді на 11 %. Виробіток на одного працюючого у базовому періоді становить 2,3 млн грн. За рахунок кращої організації виробництва чисельність промислово-виробничого персоналу зменшиться у плановому періоді на 9 осіб. Визначити процент зростання продуктивності праці та чисельність працюючих на підприємстві у плановому періоді.

Задача 12. Токар-верстатник за місяць (175 год.) виконав: 360 деталей з нормою штучного часу 20 хв. за 4-м розрядом, 108 деталей з нормою штучного часу 10 хв. за 5 розрядом, решта робіт 82 н-год. за 3-м розрядом. Оплата праці відрядно-преміальна. За кожний процент перевиконання місячних норм виробі-

тку встановлена премія в розмірі 2 % від відрядного заробітку. Визначити місячний заробіток токаря. Годинну тарифну ставку студент обирає самостійно.

Задача 13. Розрахувати заробітну плату верстатника за відрядно-преміальною системою. Норма часу на обробку деталі 20 хв. Верстатник працює за 5-м розрядом. За звітний місяць (176 год.) виробіток склав 570 деталей. За виконання норм виплачується премія в розмірі 10 %, а за кожний процент перевиконання норм – по 8 % відрядної заробітної плати.

Задача 14. Визначити суму заробітної плати робітника в умовах відрядно-прогресивної оплати праці. За місяць робітник виготовив 144 деталі, виконавши норму виробітку на 120 %. Відрядна розцінка за одну деталь складає 4,2 грн, а оплата праці за виготовлення продукції понад 100 % проводиться за розцінками, збільшеними в 1,4 рази.

Задача 15. Визначити місячну заробітну плату робітника, виходячи з таких даних: відпрацював 174 год. за 5-м розрядом, норма штучного часу на деталь – 6 хв., норма виробітку за годину 10 деталей. Протягом місяця робітник виготовив 2500 деталей. Оплата праці відрядно-прогресивна. За продукцію, вироблену понад норму, розцінка підвищується в 1,5 рази.

Тема 8. КАПІТАЛ

Ключові терміни

Нематеріальні ресурси, інтелектуальна власність, основні засоби, основні виробничі фонди, активна та пасивна частини основних фондів, первісна вартість, залишкова вартість, моральний та фізичний знос, норма амортизації, відтворення основних засобів, модернізація, фондівіддача, рентабельність основних фондів.

8.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

Нематеріальні ресурси – це складова частина потенціалу підприємства, що здатна приносити економічну користь протягом відносно тривалого періоду часу, для якої характерні відсутність матеріальної основи одержання доходів і невизначеність розмірів майбутнього прибутку від їхнього використання у процесі виробництва. Термін «нематеріальні ресурси» застосовується для характеристики сукупності об'єктів інтелектуальної власності.

Об'єкти інтелектуальної власності поділяються на три групи:

1) об'єкти промислової власності (винахід, корисна модель, промисловий зразок, знаки для товарів та послуг, фірмове найменування, недобросовісна конкуренція);

2) об'єкти, що охороняються авторським правом і суміжними правами (твори в галузі науки, літератури та мистецтва; комп'ютерна програма; база даних; топологія інтегральної мікросхеми; суміжні права)

3) інші (нетрадиційні) об'єкти інтелектуальної власності (раціоналізаторська пропозиція, «ноу-хау», комерційна таємниця).

Оцінка вартості нематеріальних активів об'єктивно необхідна при розв'язанні низки економічних питань, що вирішуються підприємством (організацією) у повсякденній практиці господарювання. Відповідно до міжнародних стандартів застосовують витратний, прибутковий (дохідний) та ринковий підходи до встановлення конкретних методів оцінки вартості. Також студенти повинні знати методи нарахування амортизації нематеріальних активів.

Вивчаючи теми, студенти мають усвідомити, що виготовлення продукції (виконання роботи, надання послуг) здійснюється в процесі взаємодії людини та певних засобів виробництва. Останні за своїм матеріально-речовим змістом складають виробничі фонди підприємства, всю сукупність яких за властивими їм ознаками поділяють на основні та оборотні.

Основні фонди – це засоби праці, які мають вартість і функціонують у виробництві тривалий час у своїй незмінній споживній формі, а їх вартість переноситься конкретною працею на вартість виготовлюваної продукції (платні послуги) частинами в міру спрацювання.

Далі студентам слід ознайомитися з методикою оцінки основних фондів; така оцінка являє собою грошове вираження вартості основних фондів. Вона необхідна для правильного визначення загального обсягу основних фондів, їх динаміки і структури, розрахунку економічних показників господарської діяльності підприємства за певний період часу.

Існують такі види оцінки основних фондів: первісна вартість, відновна вартість, повна (первісна і відновна) вартість основних фондів і залишкова вартість основних фондів.

Також студенти знайомляться з показниками ефективності використання основних фондів, з напрямками їх інтенсифікації.

Оборотні фонди – це предмети праці, які використовуються у виробництві: сировина, матеріали, паливо, тара, напівфабрикати, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів. На відміну від основних фондів оборотні фонди цілком споживаються у кожному виробничому циклі, змінюють або втрачають натуральну форму й переносять свою вартість на виготовлений продукт внаслідок одномоментного використання.

У ході вивчення теми студенти знайомляться із сутністю та складом оборотних коштів. Зокрема слід відзначити, що це сукупність грошових коштів підприємства, необхідних для формування і забезпечення кругообігу виробничих оборотних фондів та фондів обігу.

Важливе значення має структура оборотних коштів і їх класифікація. Співвідношення окремих елементів оборотних коштів характеризує їх виробничо-технологічну (стадійну) структуру.

Нормування (розрахунок нормативів) – це визначення необхідного розміру грошових коштів, що вкладаються у мінімальні запаси товарно-матеріальних цінностей для забезпечення безперервного процесу виробництва.

Норма витрат – гранично допустима величина витрат певного виду оборотних коштів на виготовлення продукції за умов конкретного виробництва з

урахуванням необхідності застосування прогресивної технології, сировини та матеріалів високої якості.

Закінчуючи вивчення теми, студенти знайомляться з показниками ефективності використання оборотних фондів та оборотних коштів, з напрямками їх інтенсифікації.

Теми рефератів

1. Оцінка вартості та амортизація нематеріальних активів.
2. Вплив нематеріальних ресурсів підприємства на конкурентоспроможність підприємства на ринку.
3. Комерційна таємниця підприємницької діяльності.
4. Сучасні проблеми амортизаційної політики держави та підприємств різних форм власності.
5. Необхідність та значення періодичної переоцінки та індексації основних фондів.
6. Тенденції розширеного відтворення основних фондів на підприємствах України.
7. Напрямки інтенсифікації відтворення та шляхи кращого використання основних фондів підприємства за нормальних умов господарювання.
8. Показники та шляхи підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів.
9. Сучасна політика ресурсозбереження та ефективності її здійснення.
10. Проблеми та шляхи підвищення ефективності використання оборотних коштів на підприємствах.

Питання для самостійного вивчення

1. Яке значення мають для сучасної системи господарювання нематеріальні активи?
2. Дайте визначення понять «роялті» і «паушальна виплата».
3. Назвіть види ліцензій.
4. Цілі та особливості оцінки нематеріальних активів?
5. Методи оцінки нематеріальних активів.
6. Яку роль відіграють виробничі фонди у здійсненні процесу виробництва та реалізації продукції?
7. Сутність основних фондів та їх призначення на підприємстві.
8. Класифікація основних фондів.
9. Розкрийте необхідність та значення періодичної переоцінки та індексації основних фондів підприємства..
10. Розкрийте сутність амортизації основних фондів підприємства.
11. Які завдання вирішуються під час аналізу стану та ефективності використання основних фондів.
12. Визначте сутність показників ефективності використання основних фондів.
13. Побудуйте модель взаємозв'язку між фондоддачею, продуктивністю праці та фондоозброєністю.
14. Дайте визначення поняття «оборотні фонди» підприємства.

15. Відмінність та єдність оборотних фондів та фондів обігу.
16. Елементи оборотних коштів підприємства.
17. Показники оцінки оборотних коштів підприємства.
18. Проблеми підвищення ефективності використання оборотних коштів підприємства.
19. Нормування оборотних коштів підприємства.
20. Методи нормування оборотних коштів підприємства.

Літературні джерела

1. Ареф'єва О. В., Сахаєв В. Г., Ареф'єв О. В., Махсма М. Б., Попрозман О. І. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Європейський ун-т. – К.: Видавництво Європейського університету, 2004. – С. 57 – 69, 75 – 77, 155 – 184.
2. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – С. 59 – 91, 98 – 128, 175 – 186.
3. Економіка підприємства / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 100 – 126, 127 – 156.
4. Любушин Н. П., Лещева В. Б., Дьякова В. Г. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учеб. Пособие для вузов / Под ред. проф. Н. П. Любушина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С.48 – 58, 70 – 88.
5. Немцов В. Д., Довгань Л. Є. Стратегічний менеджмент. Навч. посібник. – К.: ТОВ «УВПК», 2002. – С. 87 – 164.
5. Ситник Й. С. Економіка підприємства: Конспект лекцій. – Львів: Видавництво ТЗОВ «Тріада Плюс», 2006. – С. 30 – 69.
6. Шваб Л.І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. зал. – 2-е вид. – К.: Каравела, 2005. – С. 109 – 180.
8. Экономика предприятия: Учебник для вузов /Под. ред. проф. В. Я. Горфинкеля, проф. В. А. Швандара. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – С. 218 – 254.

8.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.
3. Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Питання для закріплення матеріалу

1. Поняття та види нематеріальних ресурсів.
2. Поняття та характеристика об'єктів інтелектуальної власності.
3. Склад і класифікація нематеріальних активів.
4. Оцінка нематеріальних активів. Амортизація нематеріальних активів.
5. Охарактеризуйте структуру оборотних фондів.
6. Які фактори впливають на структуру оборотних фондів?

7. Охарактеризуйте склад і структуру оборотних засобів.
8. Нормовані і ненормовані оборотні засоби.
9. Охарактеризуйте оборотність оборотних засобів.
10. Назвіть показники оборотності оборотних засобів.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. Нематеріальні активи підприємства – це:

- а) складова частина потенціалу підприємства, яка забезпечує економічну користь протягом тривалого періоду і не має матеріальної основи;
- б) реальні інвестиційні проекти, об'єкти нерухомості та різноманітні фінансові інструменти;
- в) ресурси, кількість яких фіксована і має певні межі;
- г) цінності, що не є фізичними об'єктами, але мають вартість, оцінку; права власності і захист доступу до нематеріальних ресурсів підприємства та їх використання в господарській діяльності з метою одержання прибутку.

2. Об'єкт промислової власності, який може виступати у формі нового пристрою, речовини, штаму мікроорганізму, а також способів їх одержання – це:

- а) винахід;
- б) промисловий зразок;
- в) «ноу-хау»;
- г) раціоналізаторська пропозиція.

3. Нове художньо-конструктивне вирішення виробу, в якому досягається єдність технічних та естетичних властивостей – це:

- а) винахід;
- б) промисловий зразок;
- в) «ноу-хау»;
- г) раціоналізаторська пропозиція.

4. Інформація, яка має реальну або потенційну комерційну цінність для виробництва, до- та післяпродажного обслуговування й експлуатації продукції у всіх галузях господарської діяльності – це:

- а) винахід;
- б) промисловий зразок;
- в) «ноу-хау»;
- г) раціоналізаторська пропозиція.

5. Технічне рішення, яке є новим і корисним для підприємства, для якого воно подано – це:

- а) винахід;
- б) промисловий зразок;
- в) «ноу-хау»;
- г) раціоналізаторська пропозиція.

6. Новизна якого з нематеріальних ресурсів має локальний характер:

- а) патентної грамоти;
- б) роялті;
- в) гудвілу;

г) раціоналізаторської пропозиції.

7. Охоронний документ, виданий державним органом, що підтверджує право його власника на відповідний об'єкт промислової власності – це:

- а) сертифікат;
- б) патент;
- в) стандарт;
- г) ліцензія.

8. Дозвіл на використання нематеріального ресурсу протягом певного терміну за обумовлену винагороду – це:

- а) сертифікат;
- б) патент;
- в) ліцензія;
- г) свідоцтво.

9. Роялті – це:

- а) одноразова винагорода за право користування об'єктом ліцензійної угоди;
- б) періодичні відрахування протягом дії ліцензійної угоди;
- в) дозвіл на використання нематеріального ресурсу;
- г) немає вірної відповіді.

10. Вкажіть нематеріальні ресурси, які є об'єктами промислової власності:

- а) «ноу-хау»;
- б) гудвіл;
- в) промислові зразки;
- г) сировина, матеріали.

11. До об'єктів промислової власності належать:

- а) корисні моделі, раціоналізаторські пропозиції, «ноу-хау»;
- б) винаходи, промислові зразки, корисні моделі;
- в) винаходи, «ноу-хау», комерційна таємниця;
- г) промислові зразки, корисні моделі, раціоналізаторські пропозиції.

12. Товарні знаки – це:

- а) оригінальні позначення, за допомогою яких товари і послуги одних виробників відрізняються від однорідних товарів і послуг інших виробників;
- б) сталі позначення підприємства або особи, від імені якої здійснюється виробнича та інша діяльність;
- в) відомості, безпосередньо пов'язані з діяльністю підприємства;
- г) документи, що підтверджують права їх власників на відповідні об'єкти промислової власності.

13. Фірмове найменування – це:

- а) стала назва підприємства, від імені якого здійснюється виробнича та інша діяльність;
- б) назва фірми, яка може змінюватись із зміною організаційно-правової форми її існування;
- в) позначка, яка ставиться на кожній одиниці виробу підприємства.

14. Права організації мовлення належать до:

- а) суміжних прав;

- б) авторських прав;
- в) «ноу-хау»;
- г) усі відповіді невірні.

15. *Оригінальні позначки, які мають правовий захист і призначені для виокремлення товару серед інших аналогічних називаються:*

- а) гудвілом;
- б) товарним знаком;
- в) корисною моделлю;
- г) місцем походження товару.

16. *Право власності на промислові зразки засвідчується:*

- а) товарним знаком;
- б) роялті;
- в) ліцензією;
- г) патентом.

17. *Витратний підхід до оцінювання нематеріальних активів визначає їх вартість через:*

- а) майбутні доходи;
- б) порівняння з аналогічними активами;
- в) витрати на їх придбання або створення;
- г) усі відповіді невірні.

18. *До об'єктів промислової власності належать:*

- а) корисна пропозиція;
- б) товарний продукт;
- в) товарний знак;
- г) зразок готової продукції.

19. *Дозвіл на використання нематеріальних ресурсів називається:*

- а) патентом;
- б) суміжним правом;
- в) авторським правом;
- г) ліцензією.

20. *До нематеріальних ресурсів підприємства належать:*

- а) бази даних та бази знань;
- б) плани виробничої діяльності;
- в) штатний розклад;
- г) усі відповіді невірні.

21. *Характерною особливістю основних виробничих фондів є :*

- а) одночасне перенесення своєї вартості на вартість готової продукції;
- б) тривалий час функціонування у виробничому процесі;
- в) повна зміна своєї форми і розмірів в результаті участі у виробничому процесі.

22. *Початкова балансова вартість основних виробничих фондів – це:*

- а) вартість основних фондів на початок року;
- б) вартість основних фондів на момент їх встановлення;
- в) вартість відтворення основних фондів в сучасних умовах.

23. *Амортизація – це:*
- а) передчасне знецінення основних фондів, викликане здешевленням відтворення основних фондів;
 - б) процес відшкодування зношення основних фондів;
 - в) втрата основними фондами їх споживчих якостей.
24. *До складу виробничих фондів входять:*
- а) засоби праці і предмети праці;
 - б) основні фонди і оборотні фонди;
 - в) персонал підприємства.
25. *Залишкова вартість основних фондів визначається як:*
- а) вартість основних фондів на початок року і сума основних фондів, які вибули за рік;
 - б) вартість реалізації спрацьованих і знятих із виробництва основних фондів;
 - в) первісна вартість основних фондів за вирахуванням їх зносу.
26. *Оцінка основних фондів являє собою:*
- а) грошове вираження їх вартості;
 - б) забезпечення виживання підприємства на ринку;
 - в) мотивацію до діяльності працівників.
27. *Необхідність оцінки основних фондів визначається:*
- а) співвідношенням національної та іноземної грошових одиниць;
 - б) потребами обчислення загального обсягу фондів, їх динаміки та структури, розрахунку економічних показників діяльності підприємства;
 - в) ринковим середовищем підприємства.
28. *Різноманітність видів оцінки основних фондів зумовлена:*
- а) соціально-політичним становищем у державі;
 - б) потребами обчислення загального обсягу фондів, їх динаміки та структури, розрахунку економічних показників діяльності підприємства;
 - в) тривалістю функціонування, поступовим спрацюванням, постійною зміною умов відтворення.
29. *Активну частину основних виробничих фондів складають:*
- а) фонди, що безпосередньо беруть участь у створенні продукції;
 - б) фонди, що фізично застаріли;
 - в) фонди, що морально застаріли.
30. *Пасивну частину основних виробничих фондів складають:*
- а) фонди, що безпосередньо беруть участь у створенні продукції;
 - б) фонди, що створюють умови для нормального протікання виробничих процесів;
 - в) фонди, що морально застаріли.
31. *Економічне спрацювання виробничих фондів – це:*
- а) втрата основними фондами своїх первісних техніко-експлуатаційних властивостей;
 - б) прогнозована заміна технологій виробництва;
 - в) поступове зменшення їх реальної вартості.

32. Показник фондівіддачі характеризує:

- а) обсяг випуску продукції в розрахунку на одиницю середньорічної вартості основних виробничих фондів;
- б) обсяг випуску продукції в розрахунку на одиницю середньорічної вартості основних і оборотних виробничих фондів;
- в) обсяг випуску продукції в розрахунку на одиницю потужності підприємства.

33. Коефіцієнт змінності роботи обладнання обчислюється:

- а) як співвідношення кількості відпрацьованих верстато-змін до кількості відпрацьованих верстато-днів;
- б) як співвідношення дійсного і номінального часу роботи обладнання за певний період;
- в) як співвідношення фактично витраченого часу на виготовлення одиниці продукції до технічно обґрунтованої норми часу на одиницю продукції.

34. Фондоозброєність праці визначається як співвідношення:

- а) середньоспискової чисельності працівників до середньорічної вартості основних фондів;
- б) середньорічної вартості активної частини основних виробничих фондів до середньоспискової чисельності працівників;
- в) середньорічної вартості основних виробничих фондів до середньоспискової чисельності працівників.

35. Коефіцієнт інтенсивного навантаження по групі обладнання розраховується як:

- а) співвідношення кількості відпрацьованих верстато-змін до кількості відпрацьованих верстато-днів;
- б) співвідношення дійсного і номінального фонду часу роботи обладнання за певний період;
- в) співвідношення фактично витраченого часу на виготовлення одиниці продукції до норми часу на одиницю продукції.

36. До показників загальної ефективності основних фондів належать:

- а) виробіток і трудомісткість;
- б) фондоозброєність і фондомісткість;
- в) коефіцієнт завантаження.

37. Коефіцієнт інтенсивного оновлення – це:

- а) співвідношення обсягів вибуття і введення у дію фондів за певний період;
- б) співвідношення виробленої продукції та кількості працюючих;
- в) співвідношення отриманого прибутку та витрат.

38. Коефіцієнт оптимальності вибуття основних фондів означає:

- а) співвідношення фактичного коефіцієнта вибуття з нормативним;
- б) співвідношення виробленої продукції та кількості працюючих;
- в) співвідношення отриманого прибутку та витрат.

39. Співвідношення фактичного коефіцієнта вибуття з нормативним являє собою:

- а) співвідношення витраченої основної та допоміжної сировини;

- б) співвідношення виробленої продукції та кількості працюючих;
- в) коефіцієнт оптимальності вибуття основних фондів.

40. Недосконалість коефіцієнту змінності роботи устаткування полягає у тому, що:

- а) він не враховує форму власності підприємства ;
- б) він не враховує внутрішньозмінні втрати робочого часу;
- в) він не враховує списання застарілого обладнання.

41. Сутність оборотних фондів підприємства:

а) сукупність матеріально-речових цінностей, які одноразово беруть участь у процесі виробництва і цілком переносять свою вартість на вартість продукції;

б) предмети та засоби виробництва, термін експлуатації яких не перевищує 1 рік;

в) всі відповіді вірні.

42. До оборотних фондів належать:

а) запаси готової продукції на складах підприємства;

б) кошти на валютному рахунку;

в) продукція, що не пройшла всі стадії обробки.

43. До складу оборотних коштів підприємства входять:

а) запаси матеріалів, палива, готової продукції на складах;

б) оборотні фонди і фонди обігу;

в) кошти на валютному рахунку.

44. Ефективність використання оборотних коштів характеризується показником:

а) оборотності оборотних коштів;

б) завантаження оборотних коштів;

в) всі відповіді вірні.

45. Оборотні кошти підприємства використовуються тим ефективніше, ніж:

а) менше коефіцієнт завантаження оборотних коштів;

б) менше коефіцієнт рентабельності;

в) менше тривалість одного обороту.

46. Норматив оборотних коштів – це грошовий вираз вартості:

а) мінімальних запасів товарно-матеріальних цінностей;

б) оборотних фондів підприємства;

в) готової продукції підприємства;

г) оборотних фондів і фондів обігу підприємства.

47. Нормуванню підлягають такі елементи оборотних фондів підприємства:

а) виробничі запаси;

б) готівкові кошти;

в) незавершене виробництво;

г) готова продукція на складах підприємства;

д) витрати майбутніх періодів;

е) дебіторська заборгованість.

48. Показниками оборотності оборотних фондів підприємства є:

- а) коефіцієнт оборотності;
- б) коефіцієнт екстенсивного завантаження обладнання;
- в) коефіцієнт завантаження;
- г) тривалість одного обороту.

49. Тривалість одного обороту оборотних фондів показує:

- а) на скільки днів прискорилась оборотність порівняно з попереднім періодом;
- б) скільки днів становить період між поставками товарно-матеріальних цінностей;
- в) скільки днів іде на реалізацію готової продукції й одержання грошових коштів за неї;
- г) тривалість одного обороту у днях.

50. Економічне значення оборотності оборотних фондів підприємства полягає в тому, що:

- а) від неї залежить забезпеченість виробництва сировинно-матеріальними ресурсами;
- б) вона впливає на ріст продуктивності праці в основному виробництві;
- в) від неї залежить величина необхідних підприємству грошових коштів для здійснення процесу виробництва і реалізації;
- г) вона визначає структуру основних фондів підприємства;
- д) вона впливає на можливості одержання кредитів.

Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Приклад 1. Підприємство у звітному році придбало ліцензію на використання «ноу-хау» з виробництва нової продукції. Вартість ліцензії має складати 20 % від обсягу реалізації виробу. Обсяг реалізації планується у розмірі 520 тис. грн. Розрахуйте вартість ліцензії на виробництво виробу.

Розв'язання

1. Вартість ліцензії на виробництво виробу:

$$V_{\text{лиц.}} = 520 \times 0,20 = 104 \text{ (тис. грн).}$$

Відповідь: вартість ліцензії на виробництво виробу складе 104 тис грн.

Приклад 2. Підприємство має на балансі вартість придбаної ліцензії на виробництво виробу на суму 15 тис. грн. За угодою між ліцензіаром і ліцензіатом, підприємство має сплачувати роялті у розмірі 1100 грн протягом п'яти років. Розрахуйте ринкову вартість ліцензії.

Розв'язання

1. Сума роялті, яку підприємство повинно сплатити протягом п'яти років:

$$P = 1100 \times 5 = 5500 \text{ (грн).}$$

2. Ринкова вартість ліцензії на виробництво виробу:

$$V_{\text{лиц.}} = 15 + 5,5 = 20,5 \text{ (тис. грн).}$$

Відповідь: ринкова вартість ліцензії буде становити 20,5 тис. грн.

Приклад 3. Початкова вартість токарного верстата – 750 тис. грн. Строк експлуатації – 10 років. Визначити залишкову вартість верстата, якщо він працював 6 років.

Розв’язання

1. Визначається сума зносу токарного верстата за 6 років:

$$A = \frac{B_{\text{поч}}}{T} t,$$

$$A = \frac{750}{10} \times 6 = 450 \text{ (тис. грн)}$$

2. Залишкова вартість токарного верстата складає:

$$B_{\text{зал}} = 750 - 450 = 300 \text{ (тис. грн).}$$

Відповідь: залишкова вартість токарного верстата складе 300 тис. грн.

Приклад 4. Визначити середньорічну вартість основних фондів за рік, якщо на початку року їх вартість становила 274 млн грн, у квітні було введено в експлуатацію

8 токарних верстатів вартістю 800 тис. грн кожен, а з 1 жовтня виведено з експлуатації основних фондів на суму 100 млн грн.

Розв’язання

Визначаємо середньорічну вартість основних фондів:

$$B_{\text{сер}}^{OF} = B_{\text{н.р.}}^{OF} + B_{\text{введ}}^{OF} \cdot \frac{M_{\text{вв}}}{12} - B_{\text{вив}}^{OF} \cdot \frac{M_{\text{вив}}}{12}$$

$$B_{\text{сер}}^{OF} = 274 + 6,4 \cdot \frac{9}{12} - 100 \cdot \frac{3}{12} = 253,8 \text{ (млн грн)}$$

Відповідь: середньорічна вартість основних фондів 253800 тис. грн.

Приклад 5. Підприємство може застосувати прискорену амортизацію основних фондів групи 3, зокрема трьох нових токарних верстатів. Визначте, яким саме методом краще скористатись при нарахуванні амортизації, якщо початкова вартість верстата 100 тис. грн, а нормативний строк служби – 5 років.

Розв’язання

Норма амортизації токарних верстатів становить:

$$H_a = \frac{B_{\text{поч}}}{B_{\text{поч}} \times T} 100\%,$$

$$H_a = \frac{300}{300 \times 5} 100\% = 20\%,$$

При використанні для прискореної амортизації **методу подвійно-зменшеного залишку** норму амортизації слід збільшити вдвічі ($H_a = 40\%$), а річні суми амортизації за кожен рік наступні:

$$1\text{-й рік: } A_1 = 300 \times 0,4 = 120 \text{ тис. грн;}$$

$$2\text{-й рік: } A_2 = (300 - 120) \times 0,4 = 72 \text{ тис. грн;}$$

$$3\text{-й рік: } A_3 = (180 - 72) \times 0,4 = 43,2 \text{ тис. грн;}$$

$$4\text{-й рік: } A_4 = (108,0 - 43,2) \times 0,4 = 25,92 \text{ тис. грн;}$$

$$5\text{-й рік: } A_5 = (64,8 - 25,92) \times 0,4 = 15,55 \text{ тис. грн.}$$

Нагромаджена за 5 років експлуатації сума амортизаційних відрахувань становитиме $A = 120 + 72 + 43,2 + 25,92 + 15,55 = 276,67$ тис. грн. Різниця $300 - 276,67 = 23,33$ тис. грн – ліквідаційна вартість верстата. При використанні **методу суми чисел (кумулятивного методу)** спочатку слід просумувати цифрові значення з років експлуатації верстата: $1 + 2 + 3 + 4 + 5 = 15$. Далі утворюємо ряд чисел типу $1/15 \dots 5/15$ і розміщуємо його в зворотному порядку: $5/15; 4/15 \dots 1/15$.

Річні амортизаційні суми обчислюються:

$$1\text{-й рік} - 300 \times (5/15) = 100,0 \text{ тис. грн};$$

$$2\text{-й рік} - 300 \times (4/15) = 80,0 \text{ тис. грн};$$

$$3\text{-й рік} - 300 \times (3/15) = 60,0 \text{ тис. грн};$$

$$4\text{-й рік} - 300 \times (2/15) = 40,0 \text{ тис. грн};$$

$$5\text{-й рік} - 300 \times (1/15) = 20,0 \text{ тис. грн}.$$

Нагромаджена сума амортизації становитиме:

$$A = 100,0 + 80,0 + 60,0 + 40,0 + 20,0 = 300,0 \text{ тис. грн}.$$

При нарахуванні амортизації на токарний верстат краще використовувати кумулятивний метод прискореної амортизації, оскільки він дає змогу повністю замортувати вартість верстата за п'ять років і за три роки експлуатації повернути підприємству 80 % його вартості.

Приклад 6. На підприємстві працює 1300 осіб. Один робітник виготовляє за рік продукції на суму 2429 тис. грн. Вартість основних фондів підприємства становить 1828 млн грн. Розрахувати показник фондівіддачі і фондомісткості.

Розв'язання

1. Показники використання основних фондів фондівіддача та фондомісткість визначаються за формулами:

$$\Phi_g = \frac{B_{mn}}{B_{сep}^{OF}}$$

$$\Phi_m = \frac{B_{сep}^{OF}}{B_{mn}}$$

Кількість виробленої продукції ($B_{П}$) становить:

$$B_{mn} = B_n \times Ч;$$

$$B_{mn} = 2,429 \times 1300 = 3,158 \text{ тис. грн}.$$

Фондовіддача:

$$\Phi_g = \frac{3,158}{1,828} = 1,73 \text{ (грн)}$$

Фондомісткість:

$$\Phi_m = \frac{1,828}{3,158} = 0,58 \text{ (грн)}$$

Відповідь: фондівіддача 1,73 гривень і фондомісткість 58 копійок.

Приклад 7. У цеху 100 верстатів та двозмінний режим роботи (25 робочих днів та семигодинна їх тривалість). Було відпрацьовано 28500 верстато-годин. Визначити коефіцієнт змінності роботи обладнання.

Розв'язання

Коефіцієнт змінності визначається за формулою:

$$K_{зм} = \frac{Ззм}{Др \times t \times C};$$

Таким чином, коефіцієнт змінності дорівнює:

$$K_{зм} = \frac{28500}{25 \times 7 \times 100 \times 2} = 0,81.$$

Відповідь: коефіцієнт змінності роботи обладнання дорівнює 0,81.

Приклад 8. Річний план реалізації продукції на підприємстві становить 28 млн грн. Середньомісячна сума оборотних засобів запланована у сумі 7 млн грн. Внаслідок переведу цехів на нові технології тривалість одного обороту скоротилась на 10 днів. Визначити планову і фактичну тривалість одного обороту, плановий і фактичний коефіцієнт оборотності та кількість вивільнених оборотних коштів внаслідок прискорення їх оборотності.

Розв'язання

1. Визначається кількість оборотів, які зроблять оборотні засоби за рік, щоб випустити продукції на суму 28 млн грн:

$$K_{об} = \frac{РП}{Оз} (об.);$$

$$K_{об} = \frac{28}{7} = 4 (об.).$$

2. Визначається тривалість одного обороту оборотних засобів за планом протягом року:

$$T_{обпл} = \frac{\Phi}{K_{обпл}} (дні);$$

$$T_{обпл} = \frac{360}{4} = 90 (днів).$$

3. Визначається фактична тривалість одного обороту оборотних засобів:

$$T_{обф} = 90 - 10 = 80 \text{ днів.}$$

4. Визначається фактичний коефіцієнт оборотності :

$$K_{обф} = \frac{\Phi}{T_{обф}};$$

$$K_{обф} = \frac{360}{80} = 4,5 (об.).$$

5. Розраховується фактична кількість оборотних коштів:

$$Оз_ф = \frac{РП}{K_{обф}};$$

$$Oz_4 = \frac{28}{4,5} = 6,22 \text{ (млн. грн.)}$$

6. Визначається кількість вивільнених оборотних коштів:

$$Oz_{вив} = Oz_{пл} - Oz_4 \text{ (млн грн);}$$

$$Oz_{вив} = 7 - 6,22 = 0,78 \text{ (млн грн).}$$

Відповідь: тривалість одного обороту оборотних засобів за планом складає 90 днів, фактична – 80 днів, плановий коефіцієнт оборотності – 4, фактичний – 4,5, кількість вивільнених оборотних коштів 780 тис. грн.

Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1. Підприємство з виробництва мінеральної води заключило оборудку по передачі права використання товарного знака другого підприємства з виплатами роялті. Розмір роялті складає 10% від суми реалізації продукції. Річний обсяг реалізації води складає 855 тис. грн, термін використання товарного знаку – 10 років, ставка дисконту – 10%. Розрахуйте вартість товарного знаку.

Задача 2. Ринкова вартість усіх активів підприємства в звітному році становила 655 тис. грн, зобов'язань – 490 тис. грн підприємство отримало прибуток у сумі 38 тис. грн. Податок на прибуток дорівнює 20 %, рентабельність власного капіталу – 18 %, ставка капіталізації 15 %. Розрахуйте вартість гудвілу.

Задача 3. Виробниче підприємство володіє ноу-хау виробництва машинного масла. Витрати на виробництво машинного масла без використання ноу-хау складають 7,3 грн на 1 л, витрати на оплату праці дорівнюють 40% собівартості. Обсяг реалізації машинного масла – 1500 л на рік. При використанні ноу-хау підприємство має можливість економити на кожному літрі масла: 0,5 грн за рахунок використання матеріалів і 12 % витрат на оплату праці. За прогнозами спеціалістів підприємство буде мати конкурентну перевагу протягом 3 років. Ставка дисконту – 15 %. Розрахуйте вартість ноу-хау.

Задача 4. Підприємство на початок року мало основних засобів на суму 945 тис. грн. З 1 липня були введені основні засоби на суму 28 тис. грн, а з 1 жовтня виведені на суму 21 тис. грн. Річна сума зносу складає 50 тис. грн. Визначити залишкову вартість основних засобів після 4 років експлуатації.

Задача 5. Визначити початкову та залишкову вартість устаткування, а також річну суму зносу на одиницю продукції за такими даними:

№	Найменування ОЗ	Кількість, од.	Ціна за 1 од., тис. грн	Витрати на до-ставку 1 од., тис. грн	Сума амортизації, %.
1	Верстати	40	423,7	1,8	15
2	Транспортні засоби	4	50,2	2,0	25
3	Електродвигуни	12	21,0	2,7	25
4	Передавальні при-строї	3	70,0	5,8	5
5	Споруди	1	49,5	4,0	5

Основні засоби експлуатуються протягом 5 років.

Задача 6. Початкова вартість основних фондів за винятком зносу на початок року механічного цеху становить 190 тис. грн. Знос основних фондів на початок року – 20 %. За рік в експлуатацію були введені нові основні фонди на суму 8 тис. грн. Середньорічна норма амортизації становить 15 %. Визначити початкову і залишкову вартість основних фондів на кінець року.

Задача 7. Початкова вартість основних виробничих фондів інструментального цеху на початок року становить 380 тис. грн. Вартість зносу цих фондів на початок року – 60 тис. грн. З 1 березня введені в експлуатацію нові фонди на суму 15 тис. грн; з 10 травня виведені з експлуатації застарілі фонди, початкова вартість яких становить 30 тис. грн, а вартість зносу – 20 тис. грн. Середньорічна норма амортизації – 15 %. Визначити початкову і залишкову вартість на кінець року.

Задача 8. Початкова вартість верстата – 300 тис. грн, витрати на ремонт і модернізацію верстата за 10 років експлуатації становлять 50 %. Верстат важить 5 тонн, вартість однієї тонни брухту – 2 тис. грн. За рік на цьому верстаті буде вироблено 5000 деталей. Визначити суму амортизації на 1 деталь.

Задача 9. Визначити повну початкову вартість основних фондів підприємства, якщо відомо, що річна норма амортизаційних відрахувань становить 15 %, а сума щорічних амортизаційних відрахувань – 4800 грн.

Задача 10. Початкова вартість токарного верстата становить 2,5 тис. грн. Річна норма амортизації – 15 %. На даному верстаті оброблюється деталь – корпус. Норма часу на обробку однієї деталі на даному верстаті становить 20 хв. Верстат протягом року працює 3905 год. Визначити амортизаційні відрахування на одну деталь.

Задача 11. Підприємство здійснює прискорену амортизацію фрезерних верстатів з ЧПУ. Початкова вартість верстата – 46 тис. грн, а нормативний строк його служби – 5 років. Розрахуйте накопичену суму амортизаційних відрахувань кумулятивним методом.

Задача 12. Визначити усі види вартісної оцінки основних фондів, якщо відомі такі дані: вартість фрезерних верстатів – 295 тис. грн, електрокара – 374 тис. грн. На підставі наведених даних розрахувати відновлену та залишкову вартість на 1 січня року, якщо норма амортизації устаткування – 20 %. Визначити показник фондівіддачі за рік, якщо підприємство в цьому періоді випустило продукції на суму 94 тис. грн.

Задача 13. Підприємство на початок року мало основних фондів на суму 945 тис. грн. З 1.07. введені основні фонди на суму 28 тис. грн, а з 01.11. були виведені основні фонди на суму 21 млн грн. Середньорічна норма амортизації на основних фондах 15 %. На підприємстві працює 2400 осіб. У середньому кожен з них виготовляє продукції на суму 7800 грн. Визначити річну суму амо-

ртизації, залишкову вартість основних фондів після 4 років експлуатації, а також показник фондівіддачі і фондомісткість. Як зміниться випуск продукції, якщо фондівіддачу збільшити на 7 % ?

Задача 14. Маємо такі дані по двох підприємствах:

Показники	Завод № 1	Завод № 2
Середньорічна вартість основних виробничих фондів, грн	2400	1180
Чисельність працюючих, осіб	1500	1400
Виробіток на одного працюючого, тис. грн	1700	1300

Встановлена норма амортизації для двох підприємств 12 %. Розрахувати показники використання основних фондів, річну суму амортизації, а також вартість основних фондів через 3 роки і термін їх повної експлуатації.

Задача 15. Середньорічна вартість виробничих фондів підприємства становить 2500 млн грн. Обсяг виготовленої продукції за звітний період – 950 тис. т, оптова ціна за 1 т – 3000 грн. За планом на наступний рік передбачено підвищити випуск продукції на 10 %. Визначити розмір фондівіддачі у звітному та базовому періодах.

Задача 16. Визначити показник фондівіддачі на підприємствах і вказати, на якому підприємстві більш ефективно використовують основні фонди, якщо відомо:

№	Показники	Заводи			
		№ 1	№ 2	№ 3	№ 4
1	Середньорічна вартість виробничих фондів, тис. грн	1050,3	2200,7	1330,4	1140,8
2	Чисельність працюючих, осіб	2027	3014	1005	1760
3	Виробіток на одного працюючого, грн	9120,7	1858,0	2298,5	1114,3

Задача 17. Початкова вартість токарного верстата 12500 грн, строк експлуатації 10 років. Визначити залишкову вартість верстата, якщо він відпрацював 6 років.

Задача 18. Вартість реалізованої товарної продукції підприємства за звітний квартал становить 1500 млн грн, а середня сума всіх оборотних засобів підприємства – 500 млн грн. Визначити суму вивільнених оборотних коштів підприємства внаслідок прискорення їх оборотності в порівнянні з минулим кварталом, якщо відомо, що тривалість одного обороту в минулому кварталі становила 32 дні.

Задача 19. За планом завод повинен реалізувати продукції на 15 млн грн, середньорічна сума оборотних коштів – 3 млн грн. Внаслідок переводу скла-

дання машин на потік тривалість одного обороту скоротилась на 8 днів. Визначити, на яку суму можна збільшити план при тій самій сумі оборотних засобів.

Задача 20. Річний план реалізації продукції заводу становить 32,5 млрд грн, середньорічна сума оборотних засобів становить 6,5 млрд грн. Внаслідок проведеної механізації виробничих процесів фактична тривалість одного обороту була доведена до 60 днів. Визначити абсолютну суму вивільнених оборотних коштів та на яку суму можна збільшити план реалізації за рахунок вивільнених коштів при умові, що виробнича потужність заводу дозволяє збільшити випуск продукції.

Задача 21. Визначити, на яку суму можна збільшити план реалізованої продукції при такій самій сумі оборотних засобів, якщо в результаті впровадження поточного методу виробництва тривалість одного обороту скоротилась на 10 днів. За планом завод повинен реалізувати продукції на 28 млн грн. при середньорічному залишку нормованих оборотних засобів 7 млн грн.

Задача 22. Визначити коефіцієнт оборотності оборотних засобів і середню тривалість одного обороту за даними таблиці:

Підприємство	Обсяг реалізованої продукції за рік, грн	Середня сума оборотних засобів за рік, грн
Завод залізобетонних виробів	22 474	3 808
Комбінат керамічних виробів	10 897	1 395
Цегельний завод	3 159	337
Об'єднання «Будпластмас»	161 761	15 487
Каміннобудівний завод	12 350	999

Задача 23. У звітному році підприємство реалізувало продукції на суму 18 млн грн при середніх залишках оборотних коштів – 5 млн грн. Планом у наступному році передбачено збільшити обсяг реалізованої продукції на 20 %, а коефіцієнт оборотності зросте на 15 %. Визначити суму вивільнених (або додатково залучених) оборотних коштів.

Задача 24. Річний план реалізації продукції в оптових цінах – 36000 грн. Середньорічний залишок оборотних засобів запланований у сумі 9015 грн. За рахунок деяких складальних операцій тривалість одного обороту зменшилась на 2 дні. У році 360 дні. Визначити :

- а) планову і фактичну тривалість одного обороту;
- б) планову і фактичну кількість оборотів;
- в) кількість звільнених оборотних засобів за рахунок прискорення їх оборотності, якщо обсяг реалізованої продукції фактично збільшується на 4 %.

Задача 25. Визначити норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві, оборотність коштів підприємства, якщо відомо, що випуск продукції за

рік становить 10000 од., собівартість виробу – 8000 грн, ціна виробу на 25 % перевищує його собівартість, середньорічний залишок оборотних засобів – 50000 тис. грн, тривалість виробничого циклу виготовлення виробу – 5 днів, коефіцієнт росту витрат у незавершеному виробництві – 0,5.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Тема 9. ІНВЕСТИЦІЇ

Ключові терміни

Внутрішня норма дохідності інвестицій, інвестиції, інвестиційна діяльність, індекс рентабельності інвестицій, прямі інвестиції, реальні інвестиції, термін окупності інвестицій, фінансові інвестиції, чистий приведений дохід.

9.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

Студентам слід усвідомити, що ефективна діяльність підприємства у довготерміновій перспективі, і підвищення конкурентоспроможності значною мірою визначаються рівнем інвестиційної активності і масштабами інвестиційної діяльності.

Інвестиції – це довгострокові вкладення капіталу (грошей) у підприємницьку діяльність (для одержання прибутку). Виокремлюють внутрішні (вітчизняні) й зовнішні (іноземні) інвестиції. Внутрішні інвестиції поділяються на фінансові та реальні, а зовнішні на прямі й портфельні.

Створення сприятливого інвестиційного клімату у державі, галузі, регіоні або на окремому підприємстві пов'язане з чітким його правовим регулюванням. Державою здійснюється регулювання інвестиційної діяльності через використання відповідної законодавчої бази.

Студентам важливо усвідомити сутність, завдання і функції сучасного інвестиційного менеджменту, основна мета якого полягає у забезпеченні найефективніших шляхів реалізації інвестиційної стратегії підприємства.

В процесі вивчення теми студенти мають набути навиків оцінки економічної ефективності інвестицій.

Завершаючи вивчення даної теми, студенти знайомляться з основними чинниками підвищення ефективності використання інвестицій. До них належать: поліпшення структури капітальних вкладень, удосконалення проектно-кошторисної документації, скорочення стадії інвестиційного циклу, запровадження економічних методів управління інвестиційним процесом.

Теми рефератів

1. Переваги та недоліки прямих інвестицій.
2. Шляхи прискорення окупності інвестицій.
3. Фінансові інвестиції та ефективність їх використання.

Питання для самостійного вивчення

1. Передумови підвищення ефективності інвестиційної діяльності.

2. Правове регулювання інвестицій.
3. Інвестиційний менеджмент: поняття, завдання та функції.
4. Характеристика форм державного регулювання інвестиційної діяльності підприємства.

Літературні джерела

1. Кулішов В. В. Економіка підприємства: теорія і практика. – К.: Ніка-Центр, 2002. – С. 513 – 522.
2. Петюх В. М. Ринок праці: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 303 – 335.
3. Економіка підприємства /За заг. ред. С. Ф. Покропивного. Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 159 – 198.
4. Подсолонко В. А. та ін. Підприємництво. – К.: ЦНЛ, 2003. – С. 118 – 160.

9.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.
3. Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Питання для закріплення матеріалу

1. Сутність інвестицій підприємства та їх класифікація.
2. Методи визначення необхідного обсягу капітальних вкладень.
3. Оцінка економічної ефективності інвестицій та інвестиційних проєктів.
4. Сучасні тенденції залучення і використання фінансових інвестицій в Україні.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. *Інвестиції – це:*
 - а) періодично здійснювані довгострокові витрати капіталу на відтворення основних фондів та об'єктів соціальної інфраструктури;
 - б) довгострокові вкладення капіталу у підприємницьку діяльність з метою отримання певного доходу (прибутку);
 - в) поточні вкладення капіталу у підприємницьку діяльність.
2. *Під відтворювальною структурою капіталовкладень розуміють:*
 - а) співвідношення довгострокових витрат на просте і розширене відтворення та окремі форми останнього;
 - б) абсолютні витрати на просте і розширене відтворення;
 - в) величину капіталовкладень по кожному з об'єктів.
3. *Період (строк) окупності капітальних вкладень для споруджуваних підприємств визначається шляхом ділення:*
 - а) загальної суми прибутку на кошторисну вартість проєкту;
 - б) кошторисної вартості проєкту на загальну суму прибутку;

в) кошторисної вартості проекту на собівартість продукції.

4. Яким буде термін окупності капіталовкладень (T_P), якщо величина коефіцієнта їх економічної ефективності дорівнює 0,2 ($E_P = 0,2$):

а) $T_P = 5$ років;

б) $T_P = 2$ роки;

в) для його визначення треба знати загальну суму кошторисної вартості.

5. До яких показників належать так звані зведені витрати?

а) абсолютної ефективності капіталовкладень;

б) порівняльної ефективності капіталовкладень;

в) узагальнюючих показників ефективності реальних інвестицій.

6. Що буде сприяти підвищенню ефективності інвестицій?:

а) поліпшення структури капіталовкладень (відтворювальної та елементно-технологічної);

б) вдосконалення проектно-кошторисної справи;

в) істотне скорочення усіх стадій інвестиційного циклу;

г) впровадження економічних методів управління інвестиційними процесами;

д) всі відповіді вірні.

7. Інвестиції за характером участі в інвестуванні поділяються на:

а) прямі та непрямі;

б) валові та чисті;

в) реальні та виробничі.

8. Фінансові інвестиції – це:

а) вкладення, які фінансуються за рахунок фінансових коштів підприємства;

б) вкладення капіталу у дохідні види фондових інструментів;

в) вкладення капіталу у нематеріальні активи підприємства.

9. Цінний папір, який надає право власності на частку майна і прибутку акціонерного підприємства – це:

а) акції;

б) облігації підприємства;

в) ощадні сертифікати.

10. Інвестиційний проект є економічно ефективним, якщо індекс дохідності інвестицій:

а) дорівнює 0;

б) більше 0, але менше 1;

в) більше 1.

11. Інвестор – це:

а) класифікаційна категорія персоналу підприємства;

б) представник органу місцевої влади;

в) фізична або юридична особа, що реально здійснює інвестування.

12. Інвестиційний проект – це:

а) об'єкт реального інвестування;

б) стратегія розвитку підприємства;

в) вид цінного паперу.

13. *Інвестиційна діяльність являє собою:*
- а) пошук шляхів диверсифікації;
 - б) сукупність дій та заходів громадян, юридичних осіб, держави щодо реалізації інвестиції;
 - в) пошук шляхів сировинного забезпечення виробництва.
14. *Сукупність дій та заходів громадян, юридичних осіб, держави щодо реалізації інвестиції являє собою:*
- а) пошук шляхів диверсифікації;
 - б) пошук шляхів виходу з кризового стану;
 - в) інвестиційну діяльність підприємства.
15. *Регулювання об'єктів і сфер інвестування визначає:*
- а) загальні вимоги до вибору об'єктів і сфер інвестування та найпріоритетніші напрямки вкладення капіталу;
 - б) пошук шляхів виходу з кризового стану;
 - в) інвестиційну діяльність підприємства.
16. *Загальні вимоги до вибору об'єктів і сфер інвестування та найпріоритетніші напрямки вкладення капіталу являють собою:*
- а) регулювання об'єктів і сфер інвестування;
 - б) пошук шляхів виходу з кризового стану;
 - в) інвестиційну діяльність підприємства.
17. *Створення сприятливого інвестиційного клімату у державі пов'язано з:*
- а) регулювання чисельності персоналу;
 - б) чітким регулювання інвестиційної діяльності;
 - в) обчисленням ефективності виробництва.
18. *Чітке регулювання інвестиційної діяльності означає:*
- а) регулюванням чисельності персоналу;
 - б) визначення продуктивності праці за видами діяльності;
 - в) створення сприятливого інвестиційного клімату у державі.
19. *Інвестиційний клімат держави – це:*
- а) сукупність юридичних, соціальних та адміністративних заходів, спрямованих на розвиток інвестиційної діяльності;
 - б) сукупність культурних особливостей нації;
 - в) сукупність та склад системи менеджменту.
20. *Сукупність юридичних, соціальних та адміністративних заходів, спрямованих на розвиток інвестиційної діяльності, являє собою:*
- а) показник демографічного розвитку регіону;
 - б) інвестиційний клімат держави;
 - в) сукупність та склад системи менеджменту.

Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Приклад 1

Визначити умовно-річну економію, економію до кінця року, строк окупності додаткових капітальних витрат на автоматизацію цеху, якщо собівартість одиниці виробу до впровадження автоматизації 150 грн, після впровадження автоматизації вона знизилась на 20 %. Річний випуск виробів у цеху –

150000 од. Автоматизація впроваджена з 1.06. Витрати на впровадження автоматизації становлять 13500 млн грн.

Розв'язання

1. Визначається собівартість одиниці виробу після впровадження автоматизації цеху:

$$C_1 = \frac{150 \times 80}{100} = 120 \text{ (грн.)}.$$

2. Визначається умовно-річна економія:

$$E_{ур} = (C_1 - C_2)N \text{ (грн.);}$$

$$E_{ур} = (150 - 120) \times 150000 = 4500 \text{ тис. грн.}$$

3. Визначається економія до кінця року:

$$E_{др} = (C_1 - C_2) \times N_{др},$$

де $N_{др}$ – випуск продукції з моменту впровадження заходів до кінця року.

$$N_{др} = \frac{N}{12} \times T = \frac{150000}{12} \times 7 = 87500 \text{ (шт.);}$$

$$E_{др} = (150 - 120) \times 87500 = 2625 \text{ тис. грн.}$$

4. Строк окупності додаткових капітальних вкладень:

$$T_{ок} = \frac{\Delta K}{E_{ур}} = 6,66 \text{ (років);}$$

$$T_{ок} = \frac{13500}{4500} = 3 \text{ (роки)} < 6,66 \text{ (років)}.$$

Відповідь: умовно-річна економія складе 4500 тис. грн, економія до кінця року буде 2625 тис. грн, строк окупності додаткових капітальних вкладень 3 роки.

Приклад 2

Визначити абсолютну (загальну) економічну ефективність капітальних вкладень на підприємстві, яке будується, виходячи із деяких даних: річний випуск продукції за планом в оптових цінах підприємства – 510 тис. грн, за собівартістю – 480 тис. грн, кошторисна вартість виробництва (капітальні витрати) – 120 тис. грн.

Розв'язання

Абсолютна економічна ефективність капітальних вкладень на підприємстві становить:

$$E_{п} = \frac{\Delta \Pi}{K},$$

де $\Delta \Pi$ – приріст річного прибутку (грн.);

$$\Delta \Pi = 510 - 480 = 30 \text{ (тис. грн.);}$$

$$E_{п} = \frac{30}{120} = 0,25 > 0,15.$$

Відповідь: впровадження доцільне.

Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1. Встановити доцільність інвестицій у будівництво нового заводу за показниками абсолютної ефективності, якщо відомі такі дані: обсяг випуску продукції – 100 тис. од.; гуртова ціна виробу – 200 грн.; собівартість виробу – 160 грн.; обсяг капітальних вкладень – 14 млн грн; вартість основних виробничих фондів – 12,5 млн грн.

Задача 2. Розроблені 2 проекти спорудження об'єкта. За першим проектом обсяг капіталовкладень – 200 млн грн, за другим – 180 млн грн. Проектна собівартість річного випуску продукції за першим проектом – 130 млн грн, за другим – 135 млн грн, $E_n = 0,16$. Визначити, який проект є найефективнішим.

Задача 3. Розрахувати економічну ефективність інвестиційного проекту за строк його окупності за даними: прибуток до реалізації проекту становив 48 тис. грн, а після – 55 тис. грн. Сума капіталовкладень становить 65 тис. грн. Нормативний коефіцієнт ефективності (E_n) – 0,15.

Задача 4. Визначити кращий варіант впровадження заходу при таких показниках: капітальних вкладеннях та собівартості річного випуску продукції.

I варіант: $K_1 = 1$ млн грн, $C_1 = 1,2$ млн грн;

II варіант: $K_2 = 1,1$ млн грн, $C_2 = 1,15$ млн грн;

III варіант: $K_3 = 1,4$ млн грн, $C_3 = 1,05$ млн грн.

Нормативний строк окупності – 5 років.

Галузевий коефіцієнт ефективності – 0,2.

Тема 10. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ключові терміни

Традиційні процеси і явища, інноваційні процеси і явища, науково-технічний прогрес (НТП), науково-технічна революція (НТР), інновація, інноваційний потенціал, технологічні інновації, моніторинг інноваційної діяльності

10.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

Правове регулювання інноваційної діяльності на підприємстві регламентоване Господарським кодексом України (глава 34). Так, відповідно до ст. 325 ГКУ під інноваційною діяльністю у сфері господарювання необхідно розуміти діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя.

Студенти мають знати, що інноваційні процеси і явища характеризують розвиток національної економіки, її галузей та окремих підприємств на якісно новому рівні. В звичайному розумінні інноваційні процеси, що мають місце в будь-якій виробничо-господарській системі, характеризуються сукупністю без-

перервно виникаючих у часі і просторі прогресивних, якісно нових змін. Джерела їх є досягнення вітчизняних та зарубіжних досліджень та сучасні проблеми виробництва і людини.

Формами інвестування інноваційної діяльності є:

- державне (комунальне) інвестування, що здійснюється органами державної влади або органами місцевого самоврядування за рахунок бюджетних коштів та інших коштів відповідно до закону;
- комерційне інвестування, що здійснюється суб'єктами господарювання за рахунок власних або позикових коштів з метою розвитку бази підприємства;
- соціальне інвестування, що здійснюється в об'єкти соціальної сфери та інших невиробничих сфер;
- іноземне інвестування, що здійснюється іноземними юридичними особами або іноземцями, а також іншими державами;
- спільне інвестування, що здійснюється суб'єктами України разом з іноземними юридичними особами або іноземцями.

До основних напрямків інноваційної діяльності належать:

- проведення наукових досліджень і розробок, спрямованих на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції;
- розробка освоєння, випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології;
- розробка і впровадження нових ресурсозберігаючих технологій;
- технічне переозброєння, реконструкція, розширення і будівництво нових підприємств.

За своїм характером інноваційні процеси поділяються на такі види: технічні, організаційні, економічні, соціальні, юридичні.

Опрацювання, прийняття і реалізація рішень щодо інтенсифікації розвитку господарської діяльності складає зміст інноваційних процесів на підприємстві.

Реалізація інноваційних процесів можлива за умови дотримання основних принципів: доцільного втручання держави у розвиток економічних процесів і явищ; підтримка та захист національного товаровиробника; обмеження монополізму тощо.

Досвід розвинутих країн світу переконує, що своїми успіхами вони зобов'язані тому, що спиралися на інноваційну ідеологію як базову економічну теорію розвитку. Потенційні можливості розвитку і ефективності виробництва визначаються перш за все науково-технічним прогресом, його темпами і соціально-економічними результатами.

Темати рефератів

1. Поняття та види інноваційних процесів, їх вплив на виробництво, господарську діяльність.
2. Науково-технічний прогрес – головний чинник розвитку і підвищення ефективності виробництва.
3. Проблеми оцінки економічної ефективності нововведень.

Питання для самостійного вивчення

1. Правова основа формування та реалізації інноваційної діяльності
2. Інноваційні цикли і показники дифузії новації на підприємстві
3. Етапи здійснення та оцінка ефективності інноваційного проекту
4. Напрямки підвищення ефективності здійснення інноваційної діяльності.

Літературні джерела

1. Мельник Л. Г., Корінцева О. І. Економіка підприємства: конспект лекцій. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – С. 70 – 78.
2. Балабанова Л. В., Сардак О. В. Цінова політика торговельного підприємства в умовах маркетингової орієнтації. – К.: Професіонал, 2004. – С. 116 – 170.
3. Петюх В. М. Ринок праці: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 180 – 211.

10.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.

Питання для закріплення матеріалу

1. Інноваційні процеси як сукупність безперервно виникаючих у часі і просторі прогресивних, якісно нових змін.
2. Науково-технічний прогрес та його вплив на інтенсифікацію виробництва.
3. Суспільні форми організації виробництва.
4. Оцінка ефективності технічних нововведень.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. *Інноваційні процеси, результатом яких є нові вироби, технології їх виготовлення, засоби виробництва, називаються:*
 - а) економічними;
 - б) технічними;
 - в) організаційними.
2. *До основних напрямів науково-технічного прогресу у промисловості не належать:*
 - а) комплексна механізація та автоматизація;
 - б) комп'ютеризація;
 - в) хімізація.
3. *Найбільший за наслідками безпосередній вплив на результативність (ефективність) діяльності підприємства чинять:*
 - а) організаційні та економічні нововведення;
 - б) технічні та організаційні нововведення;
 - в) соціальні та юридичні нововведення.

4. Рівень концентрації виробництва характеризується:
- а) часткою великих (за певним показником) підприємств;
 - б) кількістю видів технологічно однорідних виробів;
 - в) часткою покупних напівфабрикатів і комплектуючих виробів у загальному обсязі виробництва.
5. Процес одночасного розвитку багатьох технологічно не пов'язаних між собою видів виробництва, значного розширення номенклатури та асортименту вироблюваних підприємством товарів називається:
- а) концентрацією виробництва;
 - б) диверсифікацією виробництва;
 - в) комбінуванням виробництва.
6. Форма виробничих зв'язків між підприємствами, що спільно виробляють певний вид кінцевої продукції, називається:
- а) кооперуванням;
 - б) комбінуванням;
 - в) концентрацією.
7. Сукупність процесів та явищ, що відбуваються на підприємствах, поділяють на:
- а) традиційні та інноваційні;
 - б) рентабельні та збиткові;
 - в) соціально захищені.
8. Інноваційні процеси являють собою:
- а) удосконалення транспортних засобів підприємства;
 - б) розвиток соціальної інфраструктури;
 - в) розвиток підприємств та галузей на якісно новому рівні.
9. Розвиток підприємств та галузей на якісно новому рівні визначається як:
- а) соціальний розвиток підприємства;
 - б) інноваційні процеси;
 - в) удосконалення інфраструктури ринку.
10. Фундатором інноваційного економічного розвитку є:
- а) М. І. Туган-Барановський;
 - б) Р. Оуен;
 - в) К. Маркс.
11. Конкурентоспроможність національної економіки визначається як:
- а) можливість розширення асортименту продукції;
 - б) здатність країни генерувати та швидко опанувати інновації;
 - в) форма підвищення кваліфікації персоналу.
12. Інноваційні процеси характеризуються:
- а) можливістю розширення асортименту продукції;
 - б) здатністю підприємством створювати нові робочі місця;
 - в) сукупністю безперервно виникаючих у часі і просторі прогресивних, якісно нових змін.
13. Зв'язок між окремими видами інноваційних процесів зумовлює:
- а) можливість розширення асортименту продукції;
 - б) здатність підприємством створювати нові робочі місця;

в) відповідні організаційні нововведення та певні зміни в економічних механізмах.

14. Інноваційний процес вимагає:

а) цілеспрямованого фінансування нових технологій та виробництва нових наукомістких виробів;

б) збільшення частки власного капіталу підприємства;

в) розширення кооперування виробництва.

15. Науково-технічний прогрес означає:

а) розвиток споріднених галузей;

б) безперервний взаємообумовлений процес розвитку науки і техніки;

в) розширення диверсифікації виробництва.

16. До еволюційних форм НТП належать:

а) поліпшення окремих техніко-експлуатаційних параметрів виробів, технології їх виготовлення, модернізація та створення нових моделей машин, обладнання, устаткування;

б) реструктуризація підприємства;

в) паювання землі.

17. До революційних форм НТП належать:

а) поліпшення окремих техніко-експлуатаційних параметрів виробів, технології їх виготовлення, модернізація та створення нових моделей машин, обладнання, устаткування;

б) розширення площ діючих підприємств;

в) зміна поколінь техніки та кінцевої продукції, виникнення принципово нових наукових ідей.

18. Науково-технічний прогрес є домінантою (визначальним чинником):

а) поліпшення окремих техніко-експлуатаційних параметрів виробів, технології їх виготовлення, модернізація та створення нових моделей машин, обладнання, устаткування;

б) розвитку продуктивних сил, невпинного підвищення ефективності виробництва;

в) домінантою зміни поколінь техніки та кінцевої продукції, виникнення принципово нових наукових ідей.

19. Технічний розвиток відображає:

а) процес формування і удосконалення техніко-технологічної бази підприємства;

б) розвиток продуктивних сил, невпинне підвищення ефективності виробництва;

в) зміну поколінь техніки та кінцевої продукції, виникнення принципово нових наукових ідей.

20. Необхідність системи економічного управління технічним розвитком зумовлена:

а) процесами формування і удосконалення техніко-технологічної бази підприємства;

б) розвитком продуктивних сил, невпинним підвищення ефективності виробництва;

в) визначальним його впливом на результати господарської діяльності, багатоспрямованістю та складністю здійснення.

Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1. Завдання: зробити вибір оптимального варіанта проектування автоматичної лінії для обробки деталі на підставі таких даних:

Номер варіанта	Річний випуск деталей в од.	Капітальні витрати в тис. грн	Собівартість 1 деталі у грн
1	110000	200	4,7
2	115000	500	4,3
3	125000	700	4,1

Галузевий коефіцієнт ефективності $E_n = 0,15$.

Задача 2. За програмою цеху на п'яти верстатах протягом року повинні бути оброблені деталі різних найменувань – загальна трудомісткість 25 000 н-год. Для забезпечення виконання програми можливі два варіанти: модернізація встановлених верстатів або придбання нового верстату в доповнення до старих. Визначити, який з варіантів більш економічний, якщо затрати на модернізацію складають 155 грн, а затрати на придбання та установку нового верстата – 700 грн. Середній тарифний коефіцієнт робіт після модернізації зменшиться до 1,4 порівняно із 1,5 до модернізації. Сумарна ремонтна складність п'яти верстатів – 20 рем. одиниць. Новий верстат належить до п'ятої категорії складності, його потужність – 5 кВт. Вартість встановлених верстатів – 3000 грн, коефіцієнт машинного часу – 0,8. Встановлено потужність п'яти верстатів – 25 кВт.

Задача 3. Проект реконструкції цеху включає три варіанти, що мають такі характеристики:

Показники	№ варіанта		
	1	2	3
Капітальні затрати у тис. грн	250	1000	1300
Собівартість річного випуску у тис. грн	1100	1080	900

Визначити оптимальний варіант реконструкції цеху за окупністю витрат.

Задача 4. Вартість основних виробничих фондів на механічній ділянці становить 200 млн грн, а собівартість річного випуску продукції – 350 млн грн. Після впровадження комплексної механізації на ділянці вартість його основних виробничих фондів збільшилась на 300 млн грн, а собівартість цієї ж продукції зменшилась до 280 млн грн. Визначити величину річної економії від впровадження комплексної механізації на ділянці і строк окупності витрат. Нормативний коефіцієнт ефективності – $E_n = 0,15$

Тема 11. ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА БАЗА І ВИРОБНИЧА ПОТУЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Ключові терміни

Техніко-технологічна база, виробничий цикл, розподіл праці, виробниче устаткування, технічний розвиток, модернізація, технічне озброєння, рекон-

трукція, розширення, лізинг, виробнича потужність, коефіцієнт використання потужності.

11.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

У ході вивчення теми студентам слід знати, що техніко-технологічна база виробництва – це система сукупності найактивніших елементів виробництва, яка визначає технологічний спосіб одержання продукції (виконання робіт, надання послуг), здійснюваний за допомогою машинної техніки, різноманітних транспортних, передавальних, діагностичних у технологічні системи виробничих підрозділів та підприємства у цілому.

Технічний розвиток відображає процес формування та вдосконалення техніко-технологічної бази підприємства і має бути постійно спрямованим на кінцеві результати його господарської діяльності.

Оцінка технічного рівня має проводитися раз на декілька років через узагальнення певних показників, які відбивають ступінь технічної оснащеності праці персоналу, рівень прогресивності застосовуваних технологій, технічний рівень виробничого устаткування, рівень механізації та автоматизації основного і допоміжного виробництва.

Технічний розвиток підприємства потребує економічного управління, впливає на формування виробничої потужності підприємства.

Виробнича потужність підприємства характеризує максимально можливий річний обсяг випуску продукції заздалегідь визначених номенклатури, асортименту та якості за умови найбільш повного використання устаткування і виробничих площ, застосування прогресивної технології та організації виробництва.

Студентам важливо добре розібратися які чинники впливають на формування виробничої потужності підприємства. Особливу увагу необхідно зосередити на принципах розрахунку виробничої потужності.

Теми рефератів

1. Техніко-технологічна база підприємства та тенденції її розвитку.
2. Оцінка технічного рівня підприємства та чинники його росту.
3. Проблеми технічного розвитку підприємства.
4. Економічне управління технічним розвитком підприємства.
5. Сутність лізингу та характеристика його основних форм.
6. Шляхи росту ефективності використання виробничої потужності підприємства.

Питання для самостійного вивчення

1. Поняття техніко-технологічної бази виробництва.
2. Тенденції розвитку техніко-технологічної бази.
3. Технічний розвиток підприємства.
4. Форми технічного розвитку.
5. Оцінка технічного рівня підприємства.
6. Найтипівіші показники оцінки технічного рівня підприємства.
7. Характеристика етапів управління технічним розвитком підприємства.

8. Проблеми, на вирішення яких спрямований технічний розвиток підприємства.
9. Орієнтовний (типовий) план (програма) технічного розвитку підприємства.
10. Лізинг як важлива форма розвитку техніко-технологічної бази виробництва.
11. Виробнича потужність підприємства, одиниці її виміру.
12. Чинники, що впливають на формування виробничої потужності підприємства.
13. Показники рівня використання виробничої потужності.

Літературні джерела

1. Кулішов В. В. Економіка підприємства: теорія і практика. – К.: Ніка-Центр, 2002. – С. 74 – 95, 369 – 374.
2. Раицкий К. А. Экономика организации (предприятия). – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2003. – С. 10 – 60.
3. Економіка підприємства / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 226 – 245.
4. Петрович Й. М., Кіт А. Ф., Семенов О. М. та ін. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. Й. М. Петровича. – Львів: Новий світ, 2004. – С. 549 – 576.
5. Шваб Л. І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. зал. – 2-е вид. – К.: Каравела, 2005. – С. 237 – 258.

11.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.
3. Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Питання для закріплення матеріалу

1. Що мають на увазі під виробничою потужністю підприємства?
2. Класифікація потужності.
3. Назвіть види виробничої потужності підприємства.
4. Структура техніко-технологічної бази.
5. Як розраховується вихідна потужність підприємства.
6. З якою метою створюються резервна потужність?
7. Основні принципи розрахунку виробничої потужності підприємства.
8. Як розрахувати середньорічну потужність підприємства?
9. Як розраховується коефіцієнт використання виробничої потужності підприємства?
10. Які фактори впливають на величину виробничої потужності підприємства?
11. Принципи розрахунку виробничої потужності.
12. Резерви підвищення ефективності використання виробничої потужності.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. Виробнича потужність підприємства характеризує:

а) максимально можливий обсяг випуску продукції заздалегідь визначеної номенклатури та якості за умови найбільш повного використання устаткування, площ, запровадження нових технологій та організації виробництва;

б) рівень продуктивності праці адміністративного персоналу;

в) розвиток соціальної сфери підприємства.

2. Одиниці виміру виробничої потужності підприємства залежать від:

а) рівня застосовуваних технологій;

б) рівня організації виробництва;

в) характеру виробництва та його галузевої підпорядкованості.

3. Проектна потужність підприємства – це:

а) потужність, що визначається під час проектування реконструкції діючого, або будівництва нового підприємства;

б) фактично досягнута потужність, що визначається періодично;

в) потужність для покриття так званих пікових навантажень.

4. Поточна потужність – це:

а) потужність, що визначається під час проектування реконструкції діючого, або будівництва нового підприємства;

б) фактично досягнута потужність, що визначається періодично;

в) потужність для покриття так званих пікових навантажень.

5. Резервна потужність – це:

а) потужність, що визначається під час проектування реконструкції діючого, або будівництва нового підприємства;

б) фактично досягнута потужність, що визначається періодично;

в) потужність для покриття так званих пікових навантажень.

6. За наявності декількох провідних підрозділів підприємства його виробнича потужність обчислюється за тими з них, що:

а) виконують найбільший за трудомісткістю обсяг робіт;

б) мають найбільшу чисельність працівників;

в) мають найменшу площу виробничих приміщень.

7. Метою створення та введення у дію виробничих потужностей підприємства є:

а) формування собівартості продукції;

б) формування виробничої потужності;

в) підвищення рівня кваліфікації персоналу.

8. Максимально можливий обсяг випуску продукції заздалегідь визначеної номенклатури та якості за умови найбільш повного використання устаткування, площ, запровадження нових технологій та організації виробництва являє собою:

а) резерв підвищення якості продукції;

б) рівень продуктивності праці адміністративного персоналу;

в) виробничу потужність підприємства.

9. Одиниці виміру виробничої потужності залежать від:

а) характеру виробництва та галузевої приналежності підприємства;

б) рівня продуктивності праці адміністративного персоналу;

в) кількості працюючих на підприємстві.

10. Основним критерієм обчислення виробничої потужності підприємства є:
- обчислення потужності провідних підрозділів;
 - розрахунок продуктивності праці виробничого персоналу;
 - зіставлення економічного і соціального ефекту.
11. Обчислення потужності провідних підрозділів являє собою:
- процес розрахунку собівартості продукції;
 - основний критерій обчислення виробничої потужності підприємства;
 - зіставлення економічного і соціального ефекту.
12. Вихідною інформацією для обчислення виробничої потужності підприємства є:
- міжнародні стандарти;
 - розпорядження місцевих органів влади;
 - внутрішні джерела підприємства.
13. Виробнича потужність підприємства окремих галузей визначається:
- наявністю персоналу з вищою освітою;
 - кількістю сировини, перероблюваної за добу;
 - місцем розташування підприємства.
14. Кількість сировини, перероблюваної за добу, визначає:
- асортиментну позицію;
 - виробничу потужність підприємства окремих галузей;
 - рівень конкурентного статусу підприємства.

Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Приклад 1

Визначити виробничу потужність механічного цеху, якщо відомо, що у кварталі 65 робочих днів. На токарних верстатах слід обробити 5000 деталей «А», норма часу – 0,75 год./од., 6 250 деталей «Б», норма часу 1,4 год/од. Перевиконання норм планується на 25 %, втрати часу на ремонт 6 %. У цеху 10 токарних верстатів. Тривалість зміни – 8,2 год. Цех працює у дві зміни.

Розв'язання

1. Визначається потрібний фонд верстатного часу ($\Phi_{пот}$):

$$\Phi_{р} = \frac{5000 \times 0,75 + 6250 \times 1,4}{1,25} = 10000 \text{ (год.)}$$

2. Визначається ефективний фонд часу роботи одного верстата ($\Phi_{еф}$):

$$\Phi_{еф} = 65 \times 8,2 \times 2 \times 0,94 = 1002 \text{ (год)}$$

3. Усі 10 верстатів відпрацювали:

$$1002 \times 10 = 10020 \text{ (год)}$$

Порівнюючи потрібний фонд часу з ефективним фондом часу, визначається коефіцієнт завантаження обладнання:

$$K = \frac{10000}{10020} \times 100 \% = 99 \%$$

Відповідь: пропускна спроможність обладнання цеху відповідає вимогам виробничої програми.

Приклад 2

Визначити річну виробничу потужність механічної дільниці, на якій ведучим обладнанням є токарні верстати. Дільниця працює 253 робочі дні у дві зміни по 8,2 год. Обробка деталей здійснюється на 12 верстатах. Трудомісткість обробки однієї деталі 6 хв. Коефіцієнт виконання норм – 1,15. Втрати часу на ремонт обладнання – 2 %.

Розв'язання

1. Річна виробничу потужність дільниці:

$$ВП = \frac{С \times \Phi \times K_{вн}}{T_{шт}} \text{ (шт.);}$$
$$ВП = \frac{12 \times 4066 \times 1,15 \times 60}{6} = 561108 \text{ (шт.),}$$

де Φ – ефективний річний фонд часу одного верстата становить:

$$\Phi = D_p \times S \times t_{зм} \times K = 253 \times 2 \times 8,2 \times 0,98 = 4066 \text{ (год.)}$$

Відповідь: виробничу потужність механічної дільниці 561108 одиниць.

Приклад 3

Визначити виробничу потужність пекарні (3 печі) та її виробничу програму, якщо середня тривалість випікання хлібобулочних виробів вагою 1 кг становить 40 хв., тривалість зміни – 8 год., режим роботи двозмінній. Номінальний фонд робочого часу – 300 днів/рік, а втрати робочого часу 10 %. Виробничу потужність пекарні визначається потужністю печей та дорівнює 0,85.

Розв'язання

1. Виробничу потужність однієї печі обчислюється за формулою:

$$ВП = \frac{\Phi \partial}{T_{шт}} \text{ (кг).}$$

Дійсний фонд робочого часу печі становить:

$$\Phi \partial = 300 \times 2 \times 8 \times 0,9 = 4320 \text{ (год./рік);}$$
$$ВП = \frac{4320 \times 60}{40} = 648000 \text{ (кг).}$$

2. Виробничу потужність пекарні:

$$6480 \times 3 = 19440 \text{ кг} = 19,44 \text{ (т/рік).}$$

Виробничу програму визначається як добуток виробничої потужності пекарні на коефіцієнт її використання:

$$1944 \times 0,85 = 1652,4 \text{ (т/рік).}$$

Відповідь: виробничу потужність підприємства 19,44 т за рік, а виробничу програму 1652,4 т за рік.

Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1. Визначити середньорічну виробничу потужність дільниці токарної обробки деталей механічного цеху, якщо на початок року в роботі було 16 однотипних верстатів, з 1-го квітня введено три нових верстати такого ж ти-

пу, а з 1-го лютого з експлуатації виведено 2 верстати. Річна потужність одного верстата становить 45200 од.

Задача 2. Визначити коефіцієнт завантаження у групах обладнання та середній коефіцієнт завантаження обладнання на дільниці, якщо воно працює 253 дні у дві зміни тривалістю 8,2 год. Коефіцієнт виконання норм – 1,15. Втрачено часу на ремонт – 2 %. На дільниці по групах обладнання встановлена така кількість верстатів: фрезерувальних – 16, свердлильних – 13, токарних – 18. Річне планове завдання на обробку деталей за групами обладнання для: фрезерувальних верстатів – 65800, свердлильних – 48600, токарних – 71200 (годин).

Задача 3. Визначити середньорічну потужність механічного цеху і коефіцієнт її використання, якщо виробнича потужність цеху на початок року становить 100 тис. комплектів деталей. З 1-го серпня в експлуатацію введено додаткове обладнання потужністю 4000 комплектів деталей, а з 1-го вересня вибуло обладнання потужністю 4200. Плановий випуск на рік – 93500 комплектів деталей.

Задача 4. У цеху машинобудівного заводу є три групи верстатів: шліфувальних – 5 од., токарних – 11 од., револьверних – 12 од. Норма часу на обробку одиниці виробу в кожній групі верстатів відповідно 0,5 год, 1,1 год, 1,5 год. Знайти виробничу потужність цеху, якщо відомо, що цех працює у дві зміни, тривалість зміни – 8 год, регламентований простій обладнання становить 7 % від дійсного фонду часу, кількість робочих днів на рік – 255.

Задача 5. Фабрика працює у дві зміни, кількість ткацьких верстатів на початок року – 500. З 1-го квітня встановлено 60 од, а 1-го серпня вибуло 50 верстатів. Кількість робочих днів на рік – 260, плановий відсоток простоїв на ремонт верстата – 5 %, продуктивність одного верстата – 4 м тканини за годину, план випуску продукції – 7500 тис. м. Розрахувати виробничу потужність фабрики з випуску тканини (коефіцієнт її використання).

Задача 6. Визначте виробничу потужність цеху та коефіцієнт використання потужності при таких даних: кількість однотипних верстатів у цеху – 100 од., з 1 листопада встановлено ще 30 од, з 1 травня вибуло 6 шт., кількість робочих днів на рік – 258, цех працює в дві зміни, тривалість зміни – 8 год, регламентований відсоток простоїв на ремонт обладнання – 6 %, продуктивність одного верстата – 5 деталей на рік, план випуску за годину – 1700000 деталей (коефіцієнт виконання норм – 1,15).

Тема 12. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ

Ключові терміни

Виробнича процес, диверсифікація, інфраструктура підприємства, конверсія, концентрація, кооперування, масове виробництво, одиничне виробництво, організація виробництва, серійне виробництво, спеціалізація, конкурентоспро-

можність продукції, якість продукції, економічний механізм управління якістю, міжнародні стандарти.

12.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

При вивченні даної теми студентам необхідно ознайомитися з поняттями виробничого процесу як сукупності взаємопов'язаних дій людей, засобів праці та природи, потрібних для виготовлення продукції. Основними елементами виробничого процесу є: засоби праці, предмети праці, персонал, дія сил природи, продукція. Виділяють такі організаційні типи виробництва: одиничне, серійне й масове.

Вивчаючи методи організації виробництва необхідно звернути увагу на особливості потокового та не потокового виробництва, особливості організації та параметри поточкових ліній. Передбачається розгляд суспільних форм організації виробництва. Основними серед них є: концентрація, спеціалізація, конверсія, кооперування, комбінування, диверсифікація.

У процесі виробництва людина взаємодіє з певними засобами виробництва і створює конкретні матеріальні блага. Отже останні є продуктами праці, тобто споживною вартістю, речовиною природи, пристосованою людиною за допомогою знарядь праці до своїх потреб. Студенти на цьому етапі вивчення теми мають усвідомити, що матеріальний результат праці у більшості випадків виступає у формі конкретного продукту – продукції (виробу).

Далі студенти набувають знання про те, що на протязі певного відтинку часу виготовлювана продукція перебуває на різних стадіях технологічного процесу і з огляду на це її поділяють на незавершене виробництво, напівфабрикати, готові для споживання продукти. Продукти праці є придатними для різних сфер (способів) використання у народному господарстві.

На наступному етапі вивчення теми студенти усвідомлюють, що визначальним розділом плану господарської діяльності і розвитку будь-якого підприємства є його виробнича програма (план виробництва продукції), що являє собою конкретну сукупність завдань з обсягу виробництва продукції визначеної номенклатури і асортименту та належної якості на певний календарний період. Формування виробничої програми у країнах з розвинутою ринковою економікою, а сьогодні все більше і в Україні, ґрунтується на бізнес-плані. Його структура та зміст суворо не регламентовані, він може мати будь-яку кількість розділів і є орієнтованим на досягнення успіху головним чином у фінансово-економічній діяльності.

Важливо у ході вивчення теми студентам звернути увагу на те, що економічні ресурси у процесі виробництва перетворюються у продукцію (послуги) і повинні постійно доповнюватися. З цією метою і організовується матеріально-технічне забезпечення, яке включає: визначення потреби у матеріально-технічних ресурсах, їх пошук і закупівлю, організацію доставки, зберігання і видачу окремим споживачам на підприємстві. Слід зауважити, що постачання матеріально-технічних ресурсів повинно бути своєчасним, комплектним і з мінімальними витратами.

Студентам слід оволодіти методикою визначення потреби у матеріалах і створення їх необхідних запасів.

При вивченні даної теми, студентам слід зрозуміти, що споживна вартість і якість виробів безпосередньо пов'язані між собою, але на відміну від споживної вартості якість продукції характеризує ступінь її придатності для споживання, тобто кількісну сторону суспільної споживної вартості. Слід знати, що якість як економічна категорія відбиває сукупність властивостей продукції, що зумовлюють міру її придатності задовольняти потреби людини відповідно до свого призначення.

Об'єктивна необхідність забезпечення належної якості в процесі проектування, виготовлення й використання нових виробів ініціює застосування у виробничо-господарській діяльності підприємств певної системи показників, що дає можливість визначати й контролювати рівень якості всіх видів продукції. Для визначення рівня якості виробів, що виготовляються (освоюються) виробництвом, застосовують кілька методів: об'єктивний, органолептичний, диференційований, комплексний.

Конкурентоспроможність підприємства — це здатність забезпечувати випуск і реалізацію конкурентоспроможної продукції.

Для визначення конкурентоспроможності продукції продуценту необхідно знати: конкретні вимоги потенційних покупців (споживачів) до пропонованого на ринку товару; можливі розміри та динаміку попиту на продукцію; розрахунковий рівень ринкової ціни товару; очікуваний рівень конкуренції на ринку відповідних товарів; визначальні параметри продукції основних конкурентів; найперспективніші ринки для відповідного товару та етапи закріплення на них; термін окупності сукупних витрат, зв'язаних із проектуванням, продукуванням і просуванням на ринок нового товару.

Конкурентоспроможність конкретного об'єкта бажано вимірювати кількісно, що уможливить управління її рівнем. Для цього необхідна інформація, що характеризує корисний ефект даного об'єкта та об'єктів-конкурентів за нормативний строк їхньої служби й сукупні витрати протягом життєвого циклу об'єктів. Студенти ознайомлюються із соціально-економічним значенням підвищення якості продукції, а також зі сертифікацією та стандартизацією продукції.

Темі рефератів

1. Процес виробництва продукції, його складові та принципи раціональної організації.
2. Типи і методи організації виробництва.
3. Соціальна інфраструктура, її значення і тенденції розвитку на підприємствах за ринкових умов господарювання.
4. Міжнародні системи сертифікації та національні системи якості.
5. Формування власних систем якості на підприємствах України.
6. Технічні та організаційні шляхи підвищення якості та конкурентоспроможності продукції.
7. Шляхи підвищення якості продукції.
8. Вплив підвищення якості продукції на виробництво та імідж підприємства.

Питання для самостійного вивчення

1. Характеристика суспільних форм організації виробництва.
2. Технічна підготовка виробництва, її сутність.
3. Конкурентоспроможність, її визначення.
4. Оцінка нормативно-технічної документації з регламентування показників якості.
5. Необхідність та методологія визначення якості продукції.
6. Охарактеризуйте основні шляхи підвищення якості продукції.
7. Які напрямки охоплює стандартизація продукції?
8. Охарактеризуйте необхідність сертифікації продукції.

Літературні джерела

1. Ареф'єва О. В., Сахаєв В. Г., Ареф'єв О. В., Махсма М. Б., Попрозман О. І. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Європейський ун-т. – К.: Видавництво Європейського університету, 2004. – С. 218 – 237.
2. Бойчик І. М. Економіка підприємства: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – С. 161 – 174.
3. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – С. 376 – 395.
4. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 89 – 95, 345 – 368.
5. Івашина Г. М., Данілов О. Д. та ін. Інвестування: Навч. посібник / О. Данілов, Г. Івашина, О. Чумаченко. – К.: Видавничий дім “Комп’ютерпрес”, 2001. – С. 117 – 150.
6. Кулішов В. В. Економіка підприємства: теорія і практика. – К.: Ніка-Центр, 2002. – С. 246 – 275; 326 – 345.
7. Немцов В. Д., Довгань Л. Є. Стратегічний менеджмент. Навч. посібник. – К.: ТОВ «УВПК», 2002. – С. 490 – 516.
8. Ситник Й. С. Економіка підприємства: Конспект лекцій. – Львів: Видавництво ТзОВ «Тріада Плюс», 2006. – С. 373 – 380.
9. Шваб Л. І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. зал. – 2-е вид. – К.: Каравела, 2005. – С. 215 – 236.

12.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.
3. Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Питання для закріплення матеріалу

1. Характеристика, структура і принципи організації виробничих процесів.
2. Організаційні типи виробництва.
3. Методи організації виробництва.

4. Виробничий цикл, його складові.
5. Виробнича та соціальна інфраструктура підприємства.
6. Дайте визначення конкурентоспроможності продукції.
7. Оцінка та способи забезпечення конкурентоспроможності продукції.
8. Система показників оцінки рівня конкурентоспроможності продукції.
9. Фактори впливу на конкурентоспроможність продукції.
10. Фактори впливу на якість продукції.
11. Методи оцінки якості продукції.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. *Організація виробництва являє собою:*
 - а) практичну реалізацію напрямків технічного розвитку підприємства;
 - б) певним чином упорядковану і скоординовану у часі і просторі систему взаємодії особистих і речових елементів виробничого процесу;
 - в) джерело збільшення продуктивності праці робітників.
2. *Організація виробництва охоплює:*
 - а) удосконалення знарядь і предметів праці;
 - б) матеріальні і фінансові ресурси підприємства;
 - в) усі ланки виробництва.
3. *Концентрація виробництва – це:*
 - а) прискорення впровадження досягнень НТП;
 - б) прискорення розвитку комп'ютерних технологій;
 - в) процес зосередження засобів виробництва на великих підприємствах.
4. *Концентрація виробництва слугує технологічною основою для:*
 - а) концентрації капіталу;
 - б) підвищення продуктивності праці;
 - в) розвитку роздрібної торгівлі.
5. *Горизонтальна інтеграція виробництва – це:*
 - а) підвищення гнучкості виробництва;
 - б) збільшення кількості підприємств у межах однієї галузі;
 - в) прискорений розвиток сфери послуг.
6. *Концентрація капіталу – це:*
 - а) державна допомога розвитку малого бізнесу;
 - б) прискорений розвиток малих підприємств;
 - в) збільшення розмірів капіталу у процесі його нагромадження за рахунок капіталізації частини прибутку.
7. *Концентрація капіталу дозволяє:*
 - а) зміцнити позиції підприємства, зробити його більш стійкішим до циклічних коливань, збільшити прибутки;
 - б) прискорити розвиток малих підприємств;
 - в) швидко оновити асортимент продукції.
8. *Спеціалізація виробництва являє собою:*
 - а) зміцнення позицій підприємства;
 - б) суспільну форму поділу праці;
 - в) швидке оновлення асортименту продукції.

9. *Кооперація – це:*

- а) зміцнення позицій підприємства;
- б) розвиток людського чинника у процесі виробництва;
- в) організаційно оформлене добровільне колективне об'єднання власності або зусиль праці для досягнення спільних цілей.

10. *Комбінування виробництва побудовано на:*

- а) технологічному та організаційному поєднанні на одному підприємстві різноманітних виробництв;
- б) поєднання економічних і соціальних мотивів до праці;
- в) поєднання зусиль науки і практики.

11. *У лізинговому контракті право власності переходить до орендаря у разі:*

- а) затвердження контракту у райдержадміністрації;
- б) підписання контракту;
- в) підписання колективної угоди на підприємстві.

12. *Агрегатна концентрація виробництва – це:*

- а) укрупнення виробничих одиниць підприємства (цехів, підрозділів);
- б) збільшення одиничної потужності одиниць устаткування;
- в) процес збільшення розміру самостійних підприємств.

13. *Технологічна концентрація виробництва – це:*

- а) укрупнення виробничих одиниць підприємства (цехів, підрозділів);
- б) збільшення одиничної потужності одиниць устаткування;
- в) процес збільшення розміру самостійних підприємств.

14. *Заводська (фабрична) концентрація виробництва – це:*

- а) укрупнення виробничих одиниць підприємства (цехів, підрозділів);
- б) збільшення одиничної потужності одиниць устаткування;
- в) процес збільшення розміру самостійних підприємств.

15. *Виробничий процес – це:*

- а) сукупність взаємопов'язаних дій людей, засобів праці та сил природи, потрібних для вироблення продукції;
- б) сукупність дій щодо зміни та визначення стану предмета праці;
- в) процес, який здійснюється під впливом сил природи.

16. *Процес виготовлення продукції, яка використовується на самому підприємстві для забезпечення нормального перебігу основних процесів називають:*

- а) основним процесом;
- б) допоміжним процесом;
- в) обслуговуючим процесом.

17. *Дискретні процеси – це виробничі процеси, ...*

- а) які не потребують технологічної циклічності;
- б) яким притаманна циклічність, пов'язана із виготовленням виробів певної форми;
- в) які виконуються робітником за допомогою машин.

18. *За яким критерієм виробничі процеси поділяються на дискретні та безперервні?*

- а) за призначенням;
- б) за перебігом у часі;

в) за ступенем автоматизації.

19. *Автоматичні процеси – це процеси, які:*

а) виконуються робітником за допомогою машин;

б) виконуються машинами під наглядом робітника;

в) виконуються машинами без участі робітника за попередньо розробленою програмою.

20. *Принцип спеціалізації виробничого процесу означає:*

а) безперервне здійснення суміжних технологічних операцій;

б) обробку предметів праці без зустрічних і зворотних переміщень на усіх стадіях виробничого процесу;

в) зменшення номенклатури продукції, яка виробляється на кожній ділянці підприємства.

21. *Як економічна категорія якість продукції – це:*

а) властивість виробу виконувати свої функції за умов збереження експлуатаційних показників у встановлених межах протягом певного періоду;

б) сукупність властивостей продукції, що зумовлюють ступінь її придатності задовольняти потреби людини відповідно до свого призначення;

в) властивість виробу тривалий час зберігати свою працездатність.

22. *Абсолютний рівень якості продукції:*

а) визначається шляхом обчислення обраних для його виміру показників без їх порівняння з відповідним показником аналогічних виробів;

б) це рівень якості, за якого загальний розмір суспільних витрат на виробництво і використання продукції є мінімальним;

в) відображає пріоритетні напрямки та темпи розвитку науки та техніки.

23. *Конкурентоспроможність продукції – це:*

а) спроможність продукції задовольняти необхідні потреби споживача;

б) спроможність продукції бути проданою на даному ринку в даний часовий період;

в) властивість виробу виконувати свої функції за умов збереження експлуатаційних показників у встановлених межах протягом певного періоду.

24. *Методи оцінки рівня конкурентоспроможності продукції:*

а) статистичний, аналітичний та порівняльний;

б) економіко-математичний, кореляційно-регресивний та екстраполяційний;

в) диференційний, комплексний та змішаний.

25. *Сертифікація – це:*

а) встановлення, забезпечення і дотримання необхідного рівня якості продукції при її розробці, виготовленні та експлуатації, що досягається шляхом систематичного контролю за якістю і цілеспрямованого впливу на умови й фактори, від яких вона залежить;

б) механізм підготовки документів, що встановлює технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, процеси чи послуги;

в) система мір і дій, що підтверджують відповідність фактичних характеристик продукції вимогам міжнародних стандартів, технічних умов і інших

нормативних документів, що діють на світовому ринку в тій чи іншій країні-імпортері продукції чи послуг.

Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Приклад

Визначити такт лінії, розрахувати необхідне число робочих місць і коефіцієнт їх використання, швидкість конвеєра, довжину, якщо змінна програма лінії – 250 вузлів, крок конвеєра – 1 м, регламентована перерва для відпочинку – 40 хв. Робота проводиться у дві зміни, тривалість зміни 492 хв. Технологічний процес обробки наводиться в таблиці:

№ операції	1	2	3	4	5
Норма часу, хв..	5,9	2	6	1,8	1,2

Розв'язання

1. Визначаємо такт лінії:

$$r = \frac{\Phi\delta \times 60}{N} = \frac{(492 - 40) \times 2}{250 \times 2} = 1,8(\text{хв}),$$

де $\Phi\delta$ – дійсний фонд часу роботи лінії за дві зміни.

$$\Phi\delta = (492 - 40) \times 2 = 904 (\text{хв}).$$

2. Визначаємо кількість робочих місць за операціями:

$$\begin{aligned} C_{p1} &= \frac{5,9}{1,8} = 3,28, & C_{пр1} &= 4; & K_1 &= \frac{3,28}{4} = 0,82, \\ C_{p2} &= \frac{2}{1,8} = 1,11, & C_{пр2} &= 2; & K_2 &= \frac{1,11}{2} = 0,55, \\ C_{p3} &= \frac{6}{1,8} = 3,33, & C_{пр3} &= 4; & K_3 &= \frac{3,33}{4} = 0,83, \\ C_{p4} &= \frac{1,8}{1,8} = 1, & C_{пр4} &= 1; & K_4 &= \frac{1}{1} = 1, \\ C_{p5} &= \frac{1,2}{1,8} = 0,66, & C_{пр5} &= 1; & K_5 &= \frac{0,66}{1} = 0,66. \end{aligned}$$

3. Визначаємо швидкість руху конвеєра:

$$V = \frac{l}{r} = \frac{1}{1,8} = 0,55 (\text{м / хв})$$

4. Визначаємо довжину конвеєра:

$$L = l \times \sum C_{пр} = 1 \times (4 + 2 + 4 + 1 + 1) = 12 (\text{м})$$

5. Визначаємо середній коефіцієнт використання обладнання:

$$\alpha_{\text{ср}} = \frac{\sum C_{\text{р}}}{\sum C_{\text{сп}}} = \frac{3,28 + 1,11 + 3,33 + 1 + 0,66}{12} = 0,78.$$

Відповідь: такт лінії становить 15, 07 годин, загальна кількість робочих місць – 12, швидкість руху конвеєра становить 0,55 м/хв., при її довжині 12 м, обладнання використовується на 78%.

Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1. Потокова лінія має розрахунковий такт 8 хв., працює у дві зміни по 8 год. Технічні втрати часу плануються в розмірі 5,5 % від фонду часу. На лінії 7 операцій. Тривалість операції: першої – 16 хв., другої – 24 хв., третьої – 8 хв., четвертої – 8 хв., п'ятої – 32 хв., шостої – 16 хв., сьомої – 8 хв. Визначити кварталний (65 днів) випуск деталей на потоковій лінії, кількість робочих місць та їх завантаження.

Задача 2. Розрахувати основні параметри складального конвеєра (такт, темп, швидкість руху, довжину лінії) на підставі таких даних: програма на рік 12000 машин, розташування – одностороннє, довжина між двома машинами на конвеєрі – 1 м, довжина машини яку збирають на конвеєрі – 3 м, кількість робочих місць – 25. Потокова лінія працює у дві зміни по 8 год. Втрати часу на ремонт 4 %. У році 254 робочі дні.

Задача 3. Розрахувати основні параметри складального конвеєра (такт потоку, темп, швидкість руху, довжину лінії) на основі таких даних: квартална програма – 2000 машин, розташування робочих місць – одностороннє, довжина між двома машинами на конвеєрі – 0,5 м, довжина машини, яку збирають на конвеєрі – 3,5 м, кількість робочих місць – 20. Потокова лінія працює у дві зміни по 8 годин. Витрати часу на ремонт 4 %. У кварталі 65 робочих днів.

Задача 4. Визначити необхідну довжину складального конвеєра, а також швидкість його руху при таких умовах: змінна програма лінії складання – 150 механізмів, крок конвеєра – 2 м, на складанні зайнято 12 робітників, регламентовані перерви для відпочинку за зміну – 30 хв.

Тема 13. ВИТРАТИ НА ВИРОБНИЦТВО ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОДУКЦІЇ

Ключові терміни

Витрати на виробництво та реалізацію продукції, витрати підприємства, собівартість продукції, економічні витрати, виробнича собівартість, прямі витрати, постійні та змінні витрати, калькуляція собівартості продукції, класифікація витрат.

13.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу
Відповідно до п. 6 П(С)БО 16 «Витрати» витратами звітного періоду ви-

знаються або зменшення активів, або збільшення зобов'язань що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок вилучення або розподілу власниками), за умови що вони можуть бути достовірно оцінені.

Елементами витрат визнається сукупність їх економічно однорідних потоків. Об'єктом витрат є продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) коштів.

Собівартість промислової продукції (робіт, послуг) – це виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на її виробництво і збут. Витрати на виробництво утворюють виробничу собівартість.

Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої діяльності продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат.

До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Відповідно до п. 17 П(С)БО 16 витрати, пов'язані з операційною діяльністю не включаються до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг). Вони в свою чергу поділяються на: адміністративні витрати; витрати на збут; інші операційні витрати.

Собівартість окремих виробів визначається шляхом калькулювання. Об'єкт калькулювання – це продукція чи роботи (послуги), собівартість яких обчислюється. Калькуляційна одиниця – одиниця кількісного виміру об'єкту калькулювання.

До номенклатури калькуляційних статей витрат входять такі: сировина і матеріали; паливо, вода і електроенергія технологічні; основна і додаткова заробітна плата виробничих робітників; відрахування на соціальні потреби виробничих робітників; утримання та експлуатація машин та устаткування; загальновиробничі витрати; підготовка і освоєння виробництва; позавиробничі витрати.

Темати рефератів

1. Обґрунтування та вибір стратегії зниження поточних витрат на підприємствах України.
2. Доцільність використання системи управління витратами на вітчизняних підприємствах з урахуванням зарубіжного доступу.
3. Прогнозування собівартості нових виробів на етапі їх проектування.
4. Фактори впливу на собівартість виробництва продукції.
5. Класифікація витрат та її значення в управлінні витратами підприємства при прийнятті окремих господарських рішень.
6. Особливості окремих методів калькуляції собівартості продукції та умови їх застосування.
7. Напрямки зменшення собівартості продукції.

Питання для самостійного вивчення

1. Особливості побудови та використання калькуляції собівартості продукції за методом прямих витрат.
2. Проблеми розподілу непрямих витрат між окремими підрозділами та видами продукції.
3. Сутність та напрямки управління витратами підприємствами.
4. Резерви оптимізації витрат підприємства.

Літературні джерела

1. Ареф'єва О. В., Сахаєв В. Г., Ареф'єв О. В., Махсма М. Б., Попрозман О. І. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Європейський ун-т. – К.: Видавництво Європейського університету, 2004. – С. 123 – 128.
2. Бойчик І. М. Економіка підприємства. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – С. 196 – 209.
3. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – С. 188-229.
4. Економіка підприємства / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 403 – 422.
5. Немцов В. Д., Довгань Л. Є. Стратегічний менеджмент. Навч. посібник. – К.: ТОВ «УВПК», 2002. – С. 327 – 347.
6. Ситник Й. С. Економіка підприємства: Конспект лекцій. – Львів: Видавництво ТЗОВ «Тріада Плюс», 2006. – С. 96 – 123.
7. Шваб Л. І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. зал., 2-е вид. – К.: Каравела, 2005. – С. 425 – 488.

13.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.
3. Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Питання для закріплення матеріалу

1. Поняття витрати, їх класифікація.
2. Собівартість продукції, склад окремих елементів витрат, що входять до виробничої собівартості.
3. Дайте визначення економічної категорії «витрати».
4. За якими ознаками проводять класифікацію витрат підприємства.
5. Економічна сутність собівартості продукції.
6. Фактори впливу собівартості продукції.
7. Наведіть класифікацію витрат, які формують собівартість продукції за економічними елементами.

8. Наведіть класифікацію витрат, які формують собівартість продукції за статтями калькуляції.
9. Наведіть алгоритм визначення критичного обсягу виробництва продукції.
10. Методи визначення собівартості продукції.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. *Виробнича собівартість продукції містить:*
 - а) усі витрати підприємства на виробництво продукції;
 - б) усі витрати підприємства на виробництво і реалізацію продукції;
 - в) усі витрати, пов'язані з виробництвом продукції і загальновиробничі витрати.
2. *До витрат виробництва підприємства включають:*
 - а) витрати на сировину, матеріали, оплату праці робітників, податок на додану вартість;
 - б) витрат на сировину, матеріали, оплату праці робітників, податок на додану вартість, податок з прибутку;
 - в) витрати на сировину, матеріали, оплату праці робітників, витрати на охорону праці, техніку безпеки, охорону навколишнього середовища.
3. *Змінні витрати – це:*
 - а) витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені на конкретний вид продукції;
 - б) витрати, загальна сума яких за певний час залежить від обсягу виробленої продукції;
 - в) витрати, розмір яких на одиницю продукції змінюється.
4. *За економічними елементами виокремлюють такі групи витрат:*
 - а) витрати на сировину, заробітна плата виробничих робітників, амортизаційні відрахування, інші витрати;
 - б) матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація основних фондів і нематеріальних активів, інші витрати;
 - в) прямі матеріальні витрати, прямі витрати на заробітну плату, інші прямі витрати, загальновиробничі витрати.
5. *На конкретний об'єкт калькулювання загальновиробничі витрати:*
 - а) не нараховуються;
 - б) нараховуються прямо;
 - в) нараховуються методом розподілу.
6. *Собівартість продукції являє собою:*
 - а) грошову форму витрат на підготовку, виготовлення і збут продукції;
 - б) грошове вираження сукупної вартості ресурсів підприємства;
 - в) грошове вираження живої праці.
7. *Собівартість слугує базою для:*
 - а) розрахунку продуктивності праці;
 - б) визначення ціни товару та нижньою межею для виробника;
 - в) розрахунку показників використання основних фондів.

8. *Управління витратами – це:*

- а) процес пошуку резервів збільшення кількості робочих місць;
- б) процес розробки нових видів продукції;
- в) процес цілеспрямованого формування витрат за місцем виникнення і різновидами продукції за постійного контролю їх рівня і стимулювання зниження.

9. *Процес цілеспрямованого формування витрат за місцем виникнення і різновидами продукції за постійного контролю їх рівня і стимулювання зниження має назву:*

- а) управління витратами;
- б) управління використанням природних ресурсів;
- в) управління трудовим потенціалом підприємства.

10. *Управління витратами являє собою:*

- а) сукупність заходів соціального розвитку трудового колективу;
- б) важливу функцію економічного механізму кожного підприємства;
- в) заходи щодо збереження довкілля.

11. *Витрати на підприємстві групуються за такими ознаками:*

- а) за характером впливу на діяльність підприємства;
- б) за чисельністю працюючих у кожному підрозділі підприємства;
- в) місцями їх виникнення і центрами відповідальності.

12. *Місце виникнення витрат – це:*

- а) певна функціональна сфера діяльності (виготовлення продукції, обслуговування виробництва, управління);
- б) географічні координати підприємства;
- в) територія збуту продукції підприємства.

13. *Елемент витрат – це:*

- а) сукупність непрямих витрат;
- б) сукупність економічно однорідних витрат;
- в) очікуваний середній обсяг діяльності підприємства.

14. *Непрямі витрати – це:*

- а) витрати на утримання автотранспорту підприємства;
- б) витрати на утримання складського господарства підприємства;
- в) витрати, що не можуть бути віднесені безпосередньо до конкретного об'єкта витрати економічно доцільним шляхом.

15. *Нормальна потужність підприємства – це:*

- а) очікуваний середній обсяг діяльності, що може бути досягнутий за умов звичайної діяльності підприємства протягом кількох років або операційних циклів з урахуванням запланованого обслуговування виробництва;
- б) потужність, що дозволяє підприємства працювати беззбитково;
- в) потужність, що дозволяє завантажити усі робочі місця на підприємстві.

16. *Об'єкт обліку витрат – це:*

- а) продукція, що призначена на експорт;
- б) продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення, пов'язаних з їх виробництвом, витрат;
- в) продукція, що призначена для споживання у межах держави.

17. *Витрати визнаються у разі:*

- а) наявності на підприємстві комп'ютерної мережі;
- б) наявності дозволу на здійснення підприємницької діяльності;
- в) коли вони здійснені одночасно з визнанням доходу за певний період.

18. *Кошторис виробництва – це:*

- а) сукупність витрат підприємства, пов'язаних з його діяльністю за певний період;
- б) склад витрат на придбання основних та допоміжних матеріалів;
- в) склад витрат на утримання адміністративних приміщень.

19. *Калькулювання являє собою:*

- а) обчислення питомої ваги продукції, що йде на експорт;
- б) обчислення собівартості окремих виробів;
- в) обчислення вартості робіт та послуг, наданих підприємству сторонніми організаціями.

20. *Калькуляційна одиниця об'єкта калькулювання – це:*

- а) одиниця визначення торговельної площі;
- б) одиниця визначення маржинального доходу підприємства;
- в) одиниця його кількісного виміру.

Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Приклад 1

Визначити цехову, виробничу і повну собівартість продукції, виготовленої в січні, за таких даних:

- вартість витраченої сировини – 20 тис. грн;
- заробітна плата основних робітників – 1 тис. грн;
- нарахування на заробітну плату основних робітників – 0,375 тис. грн;
- витрати на утримання обладнання цехів підприємства – 1,8 тис. грн;
- амортизація будівлі виробничого корпусу – 2,7 тис. грн;
- витрати на оренду приміщення офісу – 1,9 тис. грн;
- заробітна плата адміністративно-управлінського персоналу – 1,1 тис. грн;
- нарахування на заробітну плату адміністративно-управлінського персоналу – 0,41 тис. грн;
- витрати, пов'язані з дослідженням ринку – 1,5 тис. грн;
- витрати на оплату енергії, спожиту підприємством під час виготовлення продукції – 1,75 тис. грн.

Розв'язання

Цехова собівартість $20 + 1 + 0,375 = 21,375$ тис. грн.

Виробнича собівартість $21,375 + 1,8 + 2,7 + 1,75 = 27,625$ тис. грн.

Повна собівартість $27,625 + 1,9 + 1,1 + 0,41 + 1,5 = 32,535$ тис. грн.

Відповідь: цехова собівартість становить 21,375 тис. грн, виробнича собівартість – 27,625 тис. грн, повна собівартість – 32,535 тис. грн.

Приклад 2

Підприємство виготовляє три види продукції в таких обсягах: А — 100 тис. од., Б — 80 тис. од., В — 110 тис. од. Собівартість виготовлення одиниці

продукції А — 40 грн, Б — 58 грн, В — 46 грн. Обчислити річну собівартість товарної продукції підприємства.

Розв'язання

Річна собівартість товарної продукції підприємства

$$C_{\text{тп}} = 100 \times 40 + 80 \times 58 + 110 \times 46 = 13700 \text{ тис. грн.}$$

Відповідь: річна собівартість товарної продукції підприємства становить 13700 тис. грн.

Приклад 3

У звітному році собівартість товарної продукції склала 450,2 тис. грн, витрати на 1 грн товарної продукції – 2,89 грн. У плановому році витрати на 1 грн товарної продукції встановлені в розмірі 2,38 грн. Обсяг виробництва збільшиться на 8 %. Визначте собівартість товарної продукції планового року.

Розв'язання

1. Обсяг товарної продукції в звітному році:

$$Q_{\text{з.р.}} = 450,2 / 2,89 = 155,8 \text{ (тис. грн).}$$

2. Обсяг товарної продукції в плановому році:

$$Q_{\text{п.р.}} = 155,8 \cdot 1,08 = 168,3 \text{ (тис. грн).}$$

3. Собівартість товарної продукції в плановому році:

$$C_{\text{тп}} = 168,3 \cdot 2,38 = 400,6 \text{ (тис. грн).}$$

Відповідь: річна собівартість товарної продукції підприємства в плановому періоді становить 400,6 тис. грн.

Приклад 4

Обсяг товарної продукції в минулому році становив 12400 тис. грн. Частка витрат на виробництво в одній гривні товарної продукції – 0,9 грн. У плановому році передбачається збільшити обсяг виробництва на 12 % за рахунок впровадження нової техніки. При цьому буде досягнуто економію в розмірі 130 тис. грн. Умовно-постійні витрати в минулому році становили 3000 тис. грн, а у зв'язку зі збільшенням обсягу виробництва вони збільшаться на 5 %. Виявити вплив факторів на собівартість товарної продукції і зміну рівня витрат на виробництво 1 грн товарної продукції.

Розв'язання

1. Плановий обсяг виробництва товарної продукції

$$Q_{\text{пл}} = Q_{\text{баз}} \times \text{ід},$$

де $Q_{\text{пл}}$, $Q_{\text{баз}}$ – обсяг товарної продукції відповідно у базовому та плановому році, гр. од.;

ід – індекс приросту планового обсягу товарної продукції.

$$Q_{\text{пл}} = 12400 \times 1,12 = 13888 \text{ тис. грн.}$$

2. Собівартість товарної продукції за рівнем витрат на її виробництво минулого року

$$C_{\text{тп}} = Q_{\text{пл}} \times \alpha_{\text{баз}},$$

де $\alpha_{\text{баз}}$ — частка витрат на 1 грн товарної продукції в базовому році.

$$C_{\text{пл}} = 13888 \times 0,9 = 12499,2 \text{ тис грн.},$$

3. Зміна умовно-постійних витрат у плановому році

$$V_{\text{уп}} = 3000 \cdot (512) : 100 = 210 \text{ тис. грн.}$$

4. Собівартість товарної продукції підприємства з урахуванням дії факторів

$$C_{\text{пп}} = 12499,2 - 130 - 210 = 12159,2 \text{ тис. грн.}$$

5. Рівень частки витрат на виробництво 1 грн товарної продукції у плановому періоді

$$\alpha_{\text{пл}} = 12159,2 : 13888 = 0,875 \text{ грн.}$$

6. Зміна загального рівня витрат на виробництво 1 грн товарної продукції

$$\Delta = (\alpha_{\text{пл}} - \alpha_{\text{баз}}) / \alpha_{\text{баз}} \times 100 = ((0,875 - 0,9) / 0,9) \times 100 = - 2,7\%.$$

Відповідь: планові витрати на виробництво 1 грн товарної продукції знизяться порівняно з минулим роком на 2,7 %.

Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1. Використовуючи дані, які наведені у таблиці:

1. Розрахуйте структуру витрат підприємства та її динаміку, зробіть висновки.

2. Виділіть статті – прямі та непрямі, умовно-постійні та умовно-змінні, прості та комплексні.

3. Визначте обсяг умовно-постійних і умовно-змінних витрат, маючи на увазі, що цехові та загальнозаводські витрати належаться до умовно-постійних, в інших комплексних статтях вони займають 65%.

4. Розрахуйте виробничу та повну собівартість.

(тис. грн)

Статті	Минулий рік	Звітний рік
Сировина та матеріали	1250	1486
Покупні, комплектуючі, напівфабрикати	95	90
Паливо, енергія	487	520
Основна заробітна плата за відрядними розцінками	312	415
Додаткова заробітна плата	52	59
Відрахування на соціальні потреби	130	170
Витрати, пов'язані з підготовкою та освоєнням виробництв	8	10
Знос спеціальних інструментів	13	13
Витрати на утримання та експлуатацію обладнання	65	71
Загальновиробничі витрати	55	58
Комерційні витрати	64	83
Витрати внаслідок технічного браку	8	13

Задача 2. Підприємство виробляє продукцію одного найменування, ціна виробу – 1800 грн середні змінні витрати – 900 грн загальні постійні витрати – 15000 тис грн. Визначте критичний обсяг випуску і реалізації продукції у варіантному і кількісному вираженні.

Задача 3. У першому кварталі питоми змінні витрати на виробництво одиниці продукції склали 95 грн ціна одиниці продукції – 125 грн загальні постійні витрати – 1000 тис грн. У другому кварталі ціни на сировину зросли на 10%, внаслідок чого змінні витрати збільшились на 10%. Розрахуйте розмір впливу зміни цін на сировину на критичний обсяг виробництва продукції.

Задача 4. Витрати на сировину і матеріали у 2 кварталі року, у порівнянні з 1 зросли на 40%. Водночас змінився обсяг виробництва і збуту продукції. Інші змінні витрати виробництва залишились без зміни. Питомі сукупні витрати зросли на 22800 грн загальні постійні витрати залишились без зміни. У 1 кварталі питоми сукупні витрати виробництва склали 98200 грн, а питоми постійні витрати – 30200 грн. Питома вага витрат на сировину і матеріали у структурі собівартості у 1 кварталі дорівнювала 70%. Визначте, на скільки відсотків було змінено обсяг виробництва.

Задача 5. Питомі змінні витрати – 60 грн. Ціна на вироби, яка складала у 1 кварталі – 200 грн, у 2 кварталі зросла на 12%. Постійні витрати складають 2000 тис. грн., змінні витрати на од. – 60 грн. Розрахуйте розмір впливу зміни цін на вироби на критичний обсяг виробництва.

Задача 6. У звітному році собівартість товарної продукції дорівнювала 450,2 тис. грн, внаслідок чого витрати на 1 грн товарної продукції склали 0,89 грн. У плановому році витрати на 1 грн товарної продукції визначені у розмірі 0,85 грн. Обсяг виробництва продукції планується збільшити на 8%. Розрахуйте собівартість товарної продукції на плановий рік.

Задача 7. Керівництво підприємства розглядає запитання про збільшення витрат на рекламу на 10 тис. грн з метою збільшення виручки від продажу на 40 тис. грн. Коефіцієнт маржинального прибутку складає – 0,7. Визначте, чи вигідно підприємству збільшити витрати на рекламу.

Задача 8. Підприємство продає кожний рік 15000 одиниць виробів А за ціною 25 грн. Змінні витрати у розрахунку на одиницю продукції складають 10 грн. Постійні витрати дорівнюють 150 тис. грн. З метою збільшення обсягу продаж, підприємство прийняло рішення зменшити ціну за одиницю продукції на 5 грн і збільшити витрати на рекламу на 10 тис. грн. Внаслідок цих заходів підприємство планує збільшити обсяг продажу на 60%. Визначте, чи вигідні дії керівництва підприємства.

Задача 9. Підприємство продає 8000 од. виробів за ціною 30 грн за одиницю. Змінні витрати складають 15 грн за одиницю. Постійні витрати дорівнюють

60 тис. грн. Підприємство має вільні виробничі потужності. Потенційний покупець бажає придбати 500 од. виробів за ціною 21 грн за одиницю. Чи слід підприємству приймати додаткове замовлення за зниженою ціною?

Задача 10. Розрахуйте економію, яку повинно отримати підприємство за рахунок зниження собівартості продукції, якщо за проектом воно планує виробити продукції А 7200 т, продукції В – 680 т. Витрати на 1 грн за звітними даними минулого року складають для продукції А 52 грн, за проектом – 49 грн, для продукції В – 77 грн і 67 грн відповідно.

Задача 11. За планом реструктуризації підприємство планує збільшити обсяг виробництва продукції. Визначте оптимальний обсяг продукції та оптимальні ціни, при яких гранична виручка перевищуватиме граничні витрати підприємства. Базова ціна включає рентабельність виробництва продукції у розмірі 15%. Підприємство може виробляти продукцію у обсягах, наведених у таблиці.

Обсяг виробництва, т	Собівартість продукції, грн
1500	32000
2500	32570
3500	33200
4500	33550
5.500	35500
6500	41200

Задача 12. Приватне підприємство виготовляє токарні верстати. Фактичний випуск за звітний період склав 194 верстату. Витрати на сировину та матеріали дорівнюють 332,2 тис. грн, на оплату праці робітникам, зайнятим виробництвом верстатів – 29,7 тис. грн, загальновиробничі – 18,3 тис. грн та адміністративні витрати – 33,7 тис. грн. Сума амортизаційних відрахувань – 34,8 тис. грн. Вартість незавершеного виробництва на початок звітної періоду – 24,3 тис. грн, на кінець – 31,4 тис. грн. Визначте виробничі витрати на виготовлення загальної кількості токарних верстатів та виробничу собівартість одного верстата.

Задача 13. Підприємство для здійснення підприємницької діяльності використовувало приміщення та верстати балансовою вартістю на початок звітної періоду відповідно 70 тис. грн та 42 тис. грн. У звітному кварталі при виготовленні продукції витрати на сировину та матеріали склали 21 тис. грн, на оплату праці робітникам, зайнятим виробництвом продукції – 14,1 тис. грн, загальновиробничі – 3,1 тис. грн і адміністративні витрати 1,9 тис. грн. Вартість незавершеного виробництва на початок кварталу дорівнювала 5,2 тис. грн, на кінець – 6,1 тис. грн. Витрати підприємства, пов'язані з реалізацією продукції склали 1,7 тис. грн. Визначте виробничі витрати на виготовлення продукції та загальну суму витрат на виробництво та реалізацію продукції.

Задача 14. Впровадження заходів щодо спеціалізації виробництва забезпечила підприємству ріст продуктивності праці на 7,5%, а заробітної плати лише на 6,1%. Собівартість товарної продукції становила 556,9 тис. грн, фонд заробітної плати – 195 тис. грн. Розрахуйте вплив росту продуктивності праці на рівень собівартості товарної продукції.

Задача 15. Розрахуйте вплив на собівартість продукції збільшення обсягу її випуску на 3,6%, якщо загальна сума умовно-постійних витрат становила 150 тис. грн, а собівартість товарної продукції – 460 тис. грн.

Тема 14. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Ключові терміни

Дохідність, дохід, прибуток, прибуток від реалізації продукції, прибуток від операційної діяльності, прибуток від звичайної діяльності, чистий прибуток, рентабельність підприємства, безбитковість, критичний обсяг.

14.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу Фінансові результати відображають мету підприємницької діяльності.

Дохід від реалізації матеріальних цінностей і майна – це різниця між ціною їх продажу і матеріальними витратами на придбання і реалізацію.

Практичне значення показника доходу полягає у тому, що він характеризує загальну суму коштів, яка надходить на підприємство за певний період, і, за врахуванням податків може бути використана на споживання та інвестування.

Прибуток – частина виручки, що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства.

Рентабельність – відносний показник ефективності роботи підприємства. У загальній формі обчислюється як відношення прибутку до витрат.

Ефективність виробництва – це комплексна оцінка кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за певний проміжок часу.

Кількісна визначеність критерію ефективності підприємства знаходить відображення в окремих показниках загальної ефективності виробництва, які формують систему показників ефективності.

Теми рефератів

1. Динаміка рівня прибутковості підприємств різних галузей економіки України.
2. Динаміка та шляхи підвищення рентабельності на підприємствах різних галузей України.
3. Державна політика оподаткування та прибутковість підприємства.
4. Фактори формування прибутку підприємства в ринкових умовах.
5. Загальноприйнята практика використання прибутку підприємства.
6. Функції прибутку підприємства

7. Фактори формування прибутку підприємства
8. Рентабельність, показники оцінки та резерви підвищення.
9. Маржинальна оцінка фінансових результатів підприємства.

Питання для самостійного вивчення

1. Джерела формування доходу підприємства. Резерви підвищення доходу.
2. Показники оцінки фінансово-економічних результатів діяльності підприємства.
3. Формування та резерви збільшення фінансового результату по операційній діяльності підприємства.
4. Принципи формування системи показників ефективності діяльності підприємства, шляхи підвищення ефективності.

Літературні джерела

1. Ареф'єва О. В., Сахаєв В. Г., Ареф'єв О. В., Махсма М. Б., Попрозман О. І. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Європейський ун-т. — К.: Видавництво Європейського університету, 2004. — С. 129 – 133.
2. Бойчик І. М. Економіка підприємства. Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2004. — С. 221 – 230.
3. Економіка підприємства / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. — Вид 2-е, перероб. та доопр. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 433 – 447.
4. Немцов В. Д., Довгань Л. Є. Стратегічний менеджмент: Навч. посібник. — К.: ТОВ «УВПК», 2002. — С. 421 – 441.
5. Ситник Й. С. Економіка підприємства: Конспект лекцій. — Львів: Видавництво ТЗОВ «Тріада Плюс», 2006.- С. 155-173.
6. Шваб Л. І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. зал. — 2-е вид. — К.: Каравела, 2005. — С. 489 – 498.
7. Економіка підприємства: Учебник для вузов / Под. ред. проф. В. Я. Горфинкеля, проф. В. А. Швандара. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. — С. 568 – 583.

14.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.
3. Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Питання для закріплення матеріалу

1. Економічна сутність доходів підприємства.
2. Економічна сутність прибутку підприємства та його види.
3. Чи аналогічні поняття «ефективність», «прибутковість» та «дохідність»?
4. Розкрийте вплив державної політики оподаткування на прибутковість діяльності підприємств України.

5. Охарактеризуйте фактори, які впливають на формування прибутку підприємства.
6. Наведіть динаміку рівня прибутковості підприємств різних галузей економіки України.
7. Визначте основні шляхи підвищення прибутковості підприємства в ринкових умовах.
8. Розкрийте економічний зміст рентабельності підприємства.
9. Наведіть види рентабельності підприємства та розкрийте їх економічний зміст.
10. Охарактеризуйте динаміку та шляхи підвищення рентабельності підприємства.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. Прибуток – це:

- а) виручка від підприємницької діяльності за вирахуванням матеріальних і прирівняних до них витрат;
- б) частина виручки, що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність;
- в) чистий дохід від реалізації продукції.

2. Прибуток від реалізації продукції – це:

- а) виручка від реалізації продукції;
- б) чистий прибуток підприємства;
- в) різниця між обсягом реалізованої продукції (без ПДВ та акцизу) та її собівартістю.

3. Чистий прибуток підприємства – це:

- а) загальна сума прибутку підприємства за усіма видами діяльності після його оподаткування;
- б) прибуток від звичайної діяльності після сплати законодавчо встановлених податків;
- в) виручка від реалізації продукції за мінусом витрат на виробництво.

4. Рентабельність – це:

- а) абсолютний показник ефективності виробництва;
- б) відносний показник ефективності діяльності підприємства;
- в) відношення валових витрат на виробництво продукції до обсягу реалізації.

5. Рентабельність окремих видів продукції обчислюється як:

- а) відношення ціни виробу до прибутку;
- б) відношення прибутку до виробничих фондів;
- в) відношення прибутку від реалізації виробу до собівартості.

6. Рентабельність виробничих фондів підприємства визначається як:

- а) відношення валового прибутку до величини сукупних активів;
- б) відношення загальної суми прибутку підприємства за усіма видами діяльності до оподаткування до середньорічної вартості основних виробничих фондів та оборотних коштів;
- в) відношення чистого прибутку до власного капіталу підприємства.

7. Показником, що характеризує рівень поточних витрат на виробництво (собівартість продукції), є:

- а) показник ефективності застосовуваних ресурсів;
- б) показник ефективності споживаних ресурсів;
- в) показник частки приросту продукції за рахунок інтенсифікації виробництва.

8. Що мають на увазі під точкою безбитковості?:

- а) це мінімальний обсяг діяльності підприємства, за якого сума отриманого доходу дорівнює сумі поточних витрат;
- б) обсяг діяльності, що забезпечує отримання мінімального прибутку на вкладений капітал;
- в) обсяг діяльності, що забезпечує отримання граничного доходу.

9. Що означає поняття «Самоокупність»?:

- а) рівень господарювання, що забезпечує мінімальну рентабельність;
- б) умови, за яких досягається можливість отримання прибутку у розмірі достатньому для нормального виробничого і соціального розвитку;
- в) умови, за яких підприємство з отриманої виручки від реалізації продукції відшкодовує поточні експлуатаційні витрати.

10. Що мають на увазі під ліквідністю підприємства?

- а) підприємство знаходиться у стані банкрутства, швидкої ліквідації;
- б) спроможність підприємства оперативно перетворити свої активи у сплачені засоби для оплати поточних зобов'язань;
- в) спроможність підприємства перетворити свої активи у платіжні засоби для ліквідації заборгованості з заробітної плати та довготермінових зобов'язань.

11. Коефіцієнт термінової ліквідності – це відношення:

- а) оборотних активів високої ліквідності до поточних зобов'язань;
- б) чистого прибутку до власного капіталу;
- в) валового прибутку до загальної суми боргових зобов'язань.

12. Що характеризує показник заборгованості підприємства?:

- а) знаходження підприємства у стані підвищеного фінансового ризику;
- б) неспроможність підприємства покрити свої боргові зобов'язання перед кредиторами;
- в) ступінь покриття активів підприємства за рахунок боргів.

13. Середній період оплати дебіторської заборгованості покупцями продукції – це:

- а) відношення дебіторської заборгованості до обсягу кредиторської заборгованості;
- б) відношення дебіторської заборгованості до обсягу продаж за розрахунковий період;
- в) відношення добутку дебіторської заборгованості та кількості календарних днів у розрахунковому періоді до обсягу продаж за розрахунковий період.

14. Фінансові результати підприємства відображають:

- а) рівень досягнення місії підприємства;
- б) рівень соціального розвитку колективу;

в) рівень впровадження досягнень НТП.

15. Основним показником фінансової діяльності підприємства є:

- а) технічна озброєність; б) дохід;
- в) питома вага пасивних виробничих фондів.

16. Валовий прибуток – це:

- а) різниця між обсягом прибутку звітного та базового року;
- б) співвідношення активної і пасивної частини виробничих фондів;
- в) економічний результат діяльності суб'єктів господарювання (різниця між чистою виручкою та виробничою собівартістю).

17. Під чистою виручкою підприємства розуміють:

- а) різновид кінцевого результату, що визначається вирахуванням із загальної виручки від реалізації продукції наданих знижок, повернення проданих товарів, податку на додану вартість, акцизного збору;
- б) фінансовий результат від операційної діяльності;
- в) результат отриманий від зміни форми організації виробництва.

18. Операційний прибуток – це:

- а) результат взаємодії науки і виробництва;
- б) фінансовий результат від операційної діяльності (валовий дохід мінус операційні витрати плюс інші операційні доходи);
- в) фінансовий результат за мінусом дебіторської заборгованості.

19. Прибуток від звичайної діяльності після оподаткування – це:

- а) алгебраїчна сума прибутку від звичайної діяльності та податків з надзвичайного прибутку;
- б) загальна сума платника податку;
- в) різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податків на прибуток.

20. Звичайна діяльність підприємства – це:

- а) діяльність, пов'язана з випуском основної продукції підприємства;
- б) діяльність, спрямована на розвиток трудового колективу;
- в) діяльність, спрямована на захист навколишнього середовища.

Завдання щодо перевірки вмінь та навичок студентів

Приклад

Розрахувати показники рентабельності фірми за даними таблиці:

Асортимент	Річний обсяг реалізації, т	Повна собівартість, * грн	Відпускна ціна,* грн	Вага виробу, кг
Виріб А	70	20,63	20,75	0,9
Виріб Б	62	20,49	20,55	1,0
Виріб В	35	10,53	10,50	0,5
Виріб Г	10	10,23	10,30	0,2

* ціни умовні.

Середньорічна вартість основних виробничих фондів – 145 тис. грн і нормованих оборотних засобів – 20,5 тис. грн.

Розв'язання

Рентабельність окремих виробів обчислюємо за формулою:

$$P_s = \frac{C_i - C_i}{C_i} \cdot 100$$

Рентабельність виробу А:

$$P_s = \frac{20,75 - 20,63}{20,63} \cdot 100 = 19,04 \%$$

Рентабельність виробу Б:

$$P_s = \frac{0,55 - 0,49}{0,49} \cdot 100 = 12,24 \%$$

Рентабельність виробу В:

$$P_s = \frac{0,55 - 0,43}{0,43} \cdot 100 = 16,28 \%$$

Рентабельність виробу Г:

$$P_s = \frac{0,30 - 0,23}{0,23} \cdot 100 = 30,43 \%$$

Для обчислення рентабельності продукції фірми слід розрахувати виручку від реалізації продукції (Bp) і собівартість реалізованої продукції (Cp):

$$BP = 0,75 \times 70000(0,9 + 0,55 \times 62000 + 0,50 \times 35000)0,50 + 0,3 \times 10000)0,2 = 0,75 \times 77777,78 + 0,55 \times 62000 + 0,5 \times 70000 + 0,3 \times 50000 = 142\,433,33 \text{ (грн).}$$

Прибуток від реалізації продукції:

$$Pr = Bp - Cp = 142433,33 - 120980,0 = 21453,33 \text{ (грн).}$$

Рентабельність продукції:

$$P_{п} = \frac{21453,33}{120980,0} \times 100\% = 17,73\%$$

Загальна рентабельність виробництва:

$$P_{вф} = \frac{21453,33}{145000 + 20500} \times 100\% = 12,96\%$$

Відповідь: рентабельність продукції становить 17,73%, рентабельність виробництва 12,96%.

Задачі для самостійного розв'язання:

Задача 1. Виробнича собівартість фрезерного верстата за звітний рік складала 9000 + 10 + № студента за журналом, (грн). Витрати з реалізації верстата становлять 5 % виробничої собівартості. Відпускна ціна верстата 11800 + 10 + № студента за журналом (грн). За рахунок зміни деяких деталей передбачається у плановому році зменшити виробничу собівартість на 2,1 %. Визначити зміну рентабельності виробництва фрезерного верстата.

Задача 2. Розрахувати показники рентабельності підприємства за наведеними даними:

Показники	
Обсяг випуску продукції, од.	120000
Гуртова ціна за одиницю продукції, грн	24
Собівартість одиниці продукції, грн	20
Прибуток від реалізації продукції підсобного господарства, грн	4000
Збитки від позареалізаційних операцій, грн	2000
Середньорічна вартість, грн	
– основних фондів	122 000
– нормативних оборотних засобів, грн	38 000
– ставка податку на прибуток, %	30

Задача 3. Порівняйте рентабельність продукції за три квартали на підставі таких даних:

Показник	Одиниці ви- міру	Квартал року		
		I	II	III
Кількість випущених виробів	шт.	1 500	2 000	1 800
Ціна одного виробу	грн.	60	60	60
Собівартість одного виробу	грн.	50	52	48

Задача 4. У таблиці наведені дані п'яти варіантів ведення бізнесу на підприємстві. При цьому постійні витрати для всіх варіантів незмінні. Заповніть таблицю і визначте варіант, при якому прибуток буде найбільшим.

№ варіанта	Ціна, тис. грн	Випуск і реалізація, од.	Виручка, тис. грн	Питомі змінні витрати, тис. грн	Загальні змінні витрати, тис. грн	Питомі постійні витрати, тис. грн	Загальні постійні витрати, тис. грн	Питомі сукупні витрати, тис. грн	Сукупні витрати, тис. грн	Прибуток (збитки) на одиницю продукції, тис. грн/ од	Прибуток (збитки), тис. грн
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	74				110 000				9		
2					150 000			100			24 940
3	90			55				70			
4	88	2 500				26		72			
5		2 000		36					15		

Задача 5. Планові показники виробів А і Б складають:

Показники	А	Б
Випуск і реалізація продукції, од.	950	600
Ціна одного виробу, тис. грн	125	65
Собівартість виробу, тис. грн	100	50

Протягом року підприємство досягло зниження собівартості продукції виробу А на 5 %, виробу Б – на 2,5 %. Оптова ціна залишилась без змін. Визначте, як змінилась фактична рентабельність продукції порівняно з плановою всіх виробів.

Задача 6. На підставі вихідних даних розрахуйте обсяг реалізованої продукції, її собівартість і суму прибутку. Залишок готової продукції на складі, товарів відвантажених, але не оплачених і товарів на зберіганні у покупців на поча-

ток року склав 745 тис. грн, собівартістю на суму 625 тис. грн. Випуск товарної продукції в плановому періоді дорівнював 21575 тис. грн, собівартістю 18952 тис. грн. Залишок готової продукції на складі і товарів відвантажених, але не оплачених на кінець року – 458 тис. грн, собівартістю – 376 тис. грн.

Задача 7. У таблиці наведений план реалізації продукції підприємством.

Виріб	Ціна за одиницю, грн	Собівартість виробу, грн	План реалізації за варіантами, од.			
			I	II	III	IV
A	240	159	2500	45200	6580	7240
B	300	265	5555	32500	4250	6210
B	470	403	10150	65320	7940	3685

Від реалізації продукції підсобного сільського господарства підприємства планується одержати 25 тис. грн прибутку, від реалізації виробів широкого вжитку із відходів виробництва 15 тис. грн. У плановому році буде сплачено у державний бюджет податку на суму 252 тис. грн, а також погашено проценти за кредит у сумі 42 тис. грн. Визначте суму прибутку від реалізації продукції, прибутку після оподаткування, прибутку, який підлягає розподілу на підприємстві.

Задача 8. Визначте рівень рентабельності продукції і показники рентабельності виробництва, якщо план випуску продукції складає 12050 од., повна собівартість одиниці продукції – 92 грн, оптова ціна – 110 грн, середньорічна вартість виробничих фондів – 2532 тис. грн, податок на прибуток – 20%.

Задача 9. Розрахуйте величину фонду споживання підприємства, зважаючи на такі дані. Підприємством одержаний прибуток від реалізації продукції в сумі 565 тис. грн, продано основних фондів, що не були здійснені у виробництві, на суму 65 тис. грн, сплачено штрафів іншим підприємствам за порушення термінів поставок продукції в сумі 8,3 тис. грн, сплачено податок на прибуток за ставкою 20%, сплачено проценти за банківський кредит в сумі 38 тис. грн, фонд нагромадження підприємства становить 88 тис. грн.

Задача 10. Розрахуйте показники рентабельності підприємства за даними таблиці.

Показники	Розмір
Обсяг випуску продукції, од.	8000
Оптова ціна за одиницю продукції, грн	65
Собівартість одиниці продукції, грн	48
Прибуток від реалізації продукції підсобного господарства, грн	3850
Збитки від позареалізаційних операцій, грн	1845
Середньорічна вартість основних фондів, грн	195000
Середньорічна вартість нормованих оборотних засобів, грн	45600
Ставка податку на прибуток, %	20

Задача 11. В таблиці представлено спрощений баланс підприємства на початок року. За даними балансу обчисліть показники оцінки фінансового стану підприємства.

Актив	Сума, тис грн	Пасив	Сума, тис. грн
1. Основні фонди	565	1. Внески власників	431
2. Нематеріальні активи	75	2. Нерозподілений прибуток	260
3. Інше майно	15	3. Амортизаційні суми	25
4. Грошові кошти на рахунку і в касі	32	4. Довгострокова кредиторська заборгованість	12
5. Цінні папери	21	5. Облігації	3
6. Дебіторська заборгованість	8	6. Заборгованість працівникам по заробітній платі	2
7. Виробничі запаси	10		
8. Витрати майбутніх періодів	2		
9. Готова продукція	5		
Всього активів	733	Всього пасивів	733

Задача 12. На кінець року підприємство мало на розрахунковому рахунку 25 тис. грн. Вартість грошових коштів в касі складала 6,2 тис. грн. Вартість основних фондів становила 1245 тис. грн, в тому числі нарахована амортизація на суму 325 тис. грн. Нематеріальні активи оцінювались у 350 тис. грн, вартість виробничих запасів – в 55 тис. грн, а готової продукції – в 97 тис. грн. Дебіторська заборгованість складала 3,8 тис. грн, кредиторська – 9,1 тис. грн, заборгованість виплат дивідендів акціонерам – 10,5 тис. грн. Внески власників фірми дорівнювали 645 тис грн., а сума нерозподіленого прибутку – 598 тис. грн. Складіть баланс підприємства на кінець звітного року.

Задача 13. Проаналізуйте рівень прибутковості підприємства, якщо загальний обсяг інвестицій підприємства склав 1980 тис. грн, сума одержаного за рік прибутку дорівнює 125 тис. грн, в тому числі нарахована сума податку в розмірі 25 тис. грн. Сума активів підприємства складає 2534 тис. грн. Процент за державними облігаціями дорівнює 10%, процентна ставка за довгостроковими кредитами – 20%.

Задача 14. Дохід підприємства в звітному році становив 400 тис. грн. Рентабельність операційних витрат дорівнює 15%. Як зміниться рентабельність за умови незмінності суми операційних витрат, якщо наступного року чистий дохід збільшиться на 6%?

Задача 15. Розрахуйте додатковий прибуток підприємства за рахунок впровадження механізації виробничих операцій. Витрати на механізацію робіт складають 234 тис. грн. Норма амортизації обладнання – 10%. Обсяг виробництва не змінюється і складає – 2600 т. Скорочення чисельності робітників в результаті інновацій – 8 осіб. Середньомісячна зарплата – 1350 грн.

Тема 15. РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ: СУЧАСНІ МОДЕЛІ, ТРАНСФОРМАЦІЯ І РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ

Ключові терміни

Життєвий цикл, еволюційна модель, трансформація, моделі трансформації, реструктуризація, концепція реструктуризації, бізнес-план, ефективність реструктуризації, потенційна прибутковість, санація, механізм санації, моделі санації, бізнес-план санації.

15.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

Студентам необхідно ознайомитися з терміном «розвиток підприємства», а також вивчити життєвий цикл підприємства. Основні етапи життєвого циклу підприємства: виходжування, раннє дитинство, дитинство, юність, розквіт, стабілізація, аристократизм, рання бюрократизація, бюрократизація.

Розглядається еволюційна модель розвитку підприємства, стадії розвитку підприємства, а також типи підприємств, що навчаються.

Сучасний стан економіки на макро- і мікрорівні характеризується деформованою структурою виробництва. Тому одним із стратегічних завдань більш ефективного розвитку виробничого потенціалу є його структурна перебудова. Метою проведення реструктуризації є створення повноцінних суб'єктів підприємницької діяльності, здатних ефективно функціонувати за умов переходу до ринкової економіки та виробляти конкурентоспроможну продукцію, що відповідає вимогам товарних ринків.

Реструктуризація підприємства спрямовується на розв'язання двох основних завдань: по-перше, якнайскоріше забезпечити виживання підприємства; по-друге, відновити конкурентоспроможність підприємства на ринку. Відповідно до цих завдань і розглядають взаємозв'язані форми і види реструктуризації підприємств та організацій: за ступенем – часткова реструктуризація (обмежена), комплексна реструктуризація (усебічна); види – управлінська, технічна, економічна, фінансова, організаційно-правова; форми – оперативна, стратегічна.

Реструктуризація підприємств (організацій) здійснюється після занесення їх до Реєстру неплатоспроможних підприємств та організацій і проведення поглибленого аналізу фінансово-господарської діяльності спеціалістами, які роблять висновки щодо способів оздоровлення та пропонують концепцію господарської діяльності підприємства.

Форми та методи реорганізації структурних підрозділів у складі підприємства визначаються на підставі аналізу умов їхнього функціонування.

Вибираючи форми та методи реорганізації, особливу увагу треба звертати на збереження підрозділів, які беруть участь у забезпеченні найважливіших державних потреб або соціально-економічних потреб регіону.

Реструктуризація підприємств забезпечується відповідними організаційно-економічними заходами, а саме: заміною керівництва підприємства; частковою або повною приватизацією; частковим закриттям; проведенням процедури банкрутства; поділом великих підприємств на частини; відокремленням від під-

приємств непрофільних структурних підрозділів; виділенням казенних підприємств або спецвиробництв; звільненням підприємств від об'єктів соціально-культурного побуту; продажем (або наданням в оренду) частини основних фондів підприємства; конверсією, диверсифікацією; поліпшенням якості товарів (робіт, послуг); підвищенням ефективності маркетингу; зменшенням витрат на виробництво; запровадженням нових прогресивних форм і методів управління; скороченням чисельності зайнятих на підприємстві із забезпеченням соціальних пільг у разі звільнення; тимчасовим припиненням капітального будівництва та продажем об'єктів незавершеного будівництва; продажем зайвого устаткування, матеріалів і комплектуючих виробів тощо; відстрочкою або списанням боргів; пошуком інвестицій та інвесторів; залученням кредитів для фінансової реструктуризації.

Санація – це система заходів, що проводяться для запобігання банкрутству суб'єктів господарювання і спрямовуються на їхнє майбутнє відродження.

Теми рефератів

1. Типи підприємств, що навчаються за аспектами організаційної діяльності.
2. Адаптивне навчання.
3. Характеристика генеративного навчання.
4. Символічний та когнітивний підходи до організаційного навчання.
5. Трансформаційні процеси у сучасному підприємстві.
6. Доцільність та мета проведення реструктуризації підприємства.
7. Концепція реструктуризації підприємства та її реалізація.
8. Бізнес-план фінансового оздоровлення підприємства.
9. Складові компоненти класичної моделі фінансового оздоровлення підприємства.

Літературні джерела

1. Бойчик І. М. Економіка підприємства. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – С. 236 – 253.
2. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – С. 247 – 279.
3. Економіка підприємства / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 448 – 464, 487 – 495.
4. Немцов В. Д., Довгань Л. Є. Стратегічний менеджмент. Навч. посібник. – К.: ТОВ «УВПК», 2002. – С. 441 – 488.
5. Ситник Й. С. Економіка підприємства: Конспект лекцій. – Львів: Видавництво ТЗОВ «Тріада Плюс», 2006. – С. 144 – 147, 174 – 177.
6. Петрович Й. М., Кіт А. Ф., Семенов О. М. та ін. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. Й. М. Петровича. – Львів: Новий світ, 2004. – С. 606 – 648.
7. Шваб Л.І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. – 2-е вид. – К.: Каравела, 2005. – С. 499 – 509, 517 – 519.

Питання для самостійного вивчення

1. Проблеми адаптації підприємства до динамічних зовнішніх умов функціонування.
2. Тенденції трансформації та реструктуризації на зарубіжних фірмах.
3. Концептуальні напрямки трансформації виробничої структури великих підприємств.
4. Порядок та варіанти проведення реструктуризації підприємства.
5. План санації боржника, його зміст та завдання.

15.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.

Питання для закріплення матеріалу

1. У чому суть моделі життєвого циклу організації А. Адізеса і моделі еволюційного розвитку організації Л. Грейнера?
2. Спробуйте визначити, на якій стадії розвитку (по Адізесу і Грейнеру) знаходиться Ваш ВУЗ, організація, в якій працюєте Ви, Ваші батьки або друзі.
3. Поясніть суть процесу організаційного навчання з погляду описаних підходів.
4. Визначите, до якого типу організацій, що навчаються, належить Ваш вуз, організація, в якій працюєте Ви, Ваші батьки або друзі.
5. Характеристика процесу реструктуризації підприємства та його мета.
6. Трансформація та її моделі.
7. Основні форми та види реструктуризації.
8. Варіанти проведення реструктуризації.
9. Сутність та механізм санації.
10. Техніко-економічне обґрунтування санації.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. Стратегічним завданням ефективного розвитку виробничого потенціалу підприємства є:
 - а) його структурна перебудова;
 - б) збільшення чисельності персоналу;
 - в) розширення асортименту продукції.
2. Процес реструктуризації – це:
 - а) ліквідація або перепрофілювання збиткових підприємств;
 - б) модернізація техніко-технологічної бази виробництва;
 - в) спосіб усунення суперечності між вимогами ринку і застарілою концепцією дій підприємства.

3. *Комплекс заходів, спрямованих на відновлення стійкої технічної, економічної та фінансової життєздатності підприємства являє собою:*
- а) процес реструктуризації підприємства;
 - б) процес модернізації техніко-технологічної бази виробництва;
 - в) процес якісного оновлення персоналу.
4. *Метою проведення реструктуризації є:*
- а) модернізація техніко-технологічної бази виробництва;
 - б) створення повноцінних суб'єктів господарювання, здатних ефективно функціонувати в умовах швидко змінюваного середовища, виробляти конкурентоспроможну продукцію;
 - в) створення додаткових робочих місць.
5. *Стратегічна реструктуризація забезпечує:*
- а) підвищення рівня заробітної плати;
 - б) довготермінову конкурентоспроможність підприємства;
 - в) розширення географічних ринків збуту продукції.
6. *Реструктуризації передують:*
- а) оцінка кон'юнктури ринку;
 - б) оцінка макроекономічної ситуації у країні;
 - в) оцінка внутрішнього стану підприємства.
7. *Технічна реструктуризація – це:*
- а) забезпечення такого стану підприємства, за якого воно досягає певного рівня виробничого потенціалу, технологій, ноу-хау, управлінських навичок, кваліфікації персоналу, ефективності логістичних систем;
 - б) оновлення застосовуваних технологій;
 - в) підвищення рівня середньої заробітної плати по підприємству.
8. *Економічна реструктуризація досягається у разі:*
- а) коли продукція підприємства, його капітальні та поточні витрати, рівень продажу і цінова політика забезпечують такий рівень рентабельності, що відповідає сучасним умовам господарювання;
 - б) збалансування попиту і пропозиції на ринку;
 - в) збільшення обсягів експорту продовольства.
9. *Фінансова реструктуризація забезпечує:*
- а) збільшення обсягів експорту продовольства;
 - б) зменшення обсягів імпорту непродовольчих товарів;
 - в) таку структуру балансу підприємства, якої показники ліквідності і платоспроможності задовольняють вимоги ринку, відсутні проблеми погашення кредитів тощо.
10. *Управлінська реструктуризація пов'язана з:*
- а) розширення економічної інтеграції на ринку;
 - б) підготовкою та перепідготовкою персоналу з орієнтацією на конкурентоспроможне функціонування підприємства, зміною його організаційної структури, менеджменту тощо;
 - в) розвитком окремих галузей національної економіки.
11. *Часткова (обмежена) реструктуризація потрібна для:*
- а) відновлення економічної та технічної життєдіяльності підприємства;

- б) підвищення кваліфікації персоналу та системи менеджменту;
 - в) забезпечення конкурентного статусу підприємства.
12. *Всебічна (комплексна) реструктуризація охоплює:*
- а) відновлення економічної та технічної життєздатності підприємства;
 - б) покращення житлових умов працівників підприємства;
 - в) опрацювання нової організаційної структури, відповідної продуктової, трудової, техніко-технологічної політики, зміни у системі менеджменту.
13. *Реструктуризація підприємств здійснюється після занесення їх до:*
- а) реєстру юридичних осіб – платників податку;
 - б) реєстру неплатоспроможних суб'єктів господарювання;
 - в) Червоної книги України.
11. *Санація – це:*
- а) система заходів, що проводяться для запобігання банкрутству суб'єктів господарювання;
 - б) система атестації управлінського персоналу;
 - в) система підготовки робітників на підприємстві.
12. *Санація спрямована на:*
- а) підвищення рівня кваліфікації персоналу;
 - б) майбутнє відродження підприємства;
 - в) зміну організаційної форми виробництва.
13. *Сутність санації полягає у:*
- а) збільшення кількості робочих місць на підприємства;
 - б) опрацюванні сукупності розрахованих на перспективу заходів організаційного, виробничого, фінансового та соціально-економічного характеру, спрямованих на подолання неліквідності і усунення капітальних збитків, відновлення рентабельності, продуктивності праці тощо, що забезпечують прибутковість і життєздатність підприємства у тривалій перспективі;
 - в) удосконаленні системи мотивації праці на підприємстві.
14. *Класична модель санації підприємства передбачає:*
- а) вихід підприємства з кризи та відновлення його позиції на ринку;
 - б) організацію боротьби з опором змінам;
 - в) підвищення мотивації менеджерів.
15. *Важливим способом санації є:*
- а) випуск акцій підприємства;
 - б) зміна соціально-культурної орієнтації підприємства;
 - в) реструктуризація підприємства.
16. *Реструктуризація підприємства є:*
- а) заходом з боротьби з опором змінам;
 - б) важливим способом санації підприємства;
 - в) важелем зміни соціально-культурної орієнтації підприємства.
17. *Взяття на себе інвестором зобов'язань боржника шляхом переведення боргу і їх виконання за своєю економічною сутністю є:*
- а) заходом боротьби з опором змінам;
 - б) важелем зміни соціально-культурної орієнтації підприємства;
 - в) важливим способом санації підприємства.

Тема 16. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА

Ключові терміни

Економічна безпека, об'єкт і суб'єкт економічної безпеки, ризик, функціональні складові економічної безпеки, рівень економічної безпеки, карта аналізу економічної безпеки, служба безпеки, функції служби безпеки.

16.1. Методичні рекомендації щодо самостійного опрацювання матеріалу

Студенти мають усвідомити, що економічна безпека – це захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, здатність швидко усунути різноваріантні загрози, пристосуватися до існуючих умов, що негативно позначаються на його діяльності.

Економічна безпека пов'язана з широким спектром проблем, що зумовлюють її класифікацію.

Важливе значення має для кожного підприємства методологія оцінки рівня економічної безпеки.

Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного підприємства завданням забезпечення стабільного функціонування та досягнення цілей своєї діяльності.

Рівень економічної безпеки залежить від того, наскільки ефективно власник та менеджери будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Теми рефератів

1. Проблема підвищення впливу держави на формування економічної безпеки підприємства
2. Методологія оцінки рівня економічної безпеки підприємства
3. Проблема оцінки та підвищення рівня соціальної безпеки підприємства
4. Підприємницька діяльність та економічна безпека підприємства.
5. Характеристика функціональних складових економічної безпеки.
6. Принципи економічної безпеки за окремими функціональними складовими.
7. Напрями досягнення необхідного рівня економічної безпеки підприємства.

Питання для самостійного вивчення

1. Алгоритм проведення заходів щодо аналізу рівня економічної безпеки.
2. Дії та заходи у створенні економічної безпеки.
3. Головні завдання служби безпеки підприємства.
4. Шляхи підвищення економічної безпеки.
5. Фінансова складова економічної безпеки.
6. Інтелектуальна й кадрова складова економічної безпеки.
7. Техніко-технологічна складова економічної безпеки.
8. Політико-правова складова економічної безпеки.

9. Інформаційна складова економічної безпеки.
10. Екологічна складова економічної безпеки.
11. Принципи організації служби економічної безпеки.

Літературні джерела

1. Ващекин Н. П., Дзлиев М. И., Урсул А. Д. Безопасность предпринимательской деятельности. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – С. 180 – 211.
2. Економіка підприємства / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид 2-е, перероб. та доопр. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 466 – 486.
3. Кулішов В. В. Економіка підприємства: теорія і практика. – К.: Ніка-Центр, 2002. – С. 466 – 486.
4. Мельник Л. Г., Карінцева О. І. Економіка підприємства: конспект лекцій: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – С.3 – 39.
5. Петрович Й. М., Кіт А. Ф., Семенов О. М. та ін. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. Й. М. Петровича. – Львів: Новий світ, 2004. – С. 577 – 605.
6. Шваб Л. І. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. зал. – 2-е вид. – К.: Каравела, 2005. – С. 510 – 516.

16.2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять

План

1. Усне опитування на підставі лекційного матеріалу і додатково вивченої літератури.
2. Тестові завдання з пройденого навчального матеріалу.

Питання для закріплення матеріалу

1. Економічна безпека підприємства та її призначення.
2. Характеристика основних складових економічної безпеки.
3. Система показників оцінки рівня основних складових економічної безпеки підприємства.
4. Підрозділи, що забезпечують економічну безпеку підприємства.
5. Основні напрями організації економічної безпеки підприємства за основними складовими.

Тестові завдання щодо перевірки знань студентів

1. Комерційна таємниця – це:
 - а) стан найефективнішого використання ресурсів підприємства;
 - б) взаємозв'язок суб'єктів господарювання з світогосподарською системою;
 - в) інформація, використання якої конкурентами може спричинити підприємству-власнику такої інформації прями або опосередковані матеріальні збитки.

2. *Економічна безпека підприємства являє собою:*

- а) стан найефективнішого використання ресурсів і підприємницьких можливостей для запобігання будь-яким негативним впливам і загрозам;
- б) стан ринкової рівноваги щодо ціни та обсягу вироблюваної продукції;
- в) стан відповідності рівня безробіття природній нормі.

3. *Ризик, пов'язаний з необхідністю повернення боргів, викликаний:*

- а) розвитком інвестиційної діяльності підприємства;
- б) удосконаленням технологій;
- в) залученням кредитних коштів.

4. *Сканування зовнішнього середовища – це:*

- а) відстежування чинників, що безпосередньо впливають на діяльність підприємства;
- б) розпізнавання, прочитання та кількісна оцінка сигналів зовнішнього середовища;
- в) здійснення диверсифікації виробництва.

5. *Моніторинг зовнішнього середовища – це:*

- а) відстежування чинників, що безпосередньо впливають на діяльність підприємства;
- б) розпізнавання, прочитання та кількісна оцінка сигналів зовнішнього середовища;
- в) здійснення диверсифікації виробництва.

6. *Технологічна безпека являє собою:*

- а) ступінь спрацювання основних виробничих засобів, завантаження спеціалізованого устаткування, доступ до «ноу-хау»; частка витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; введення у дію нових виробничих засобів;
- б) забезпеченість виробництва основними видами ресурсів за рахунок власних джерел; можливість заміщення ресурсів; якість ресурсів;
- в) розмір мінімальної заробітної плати, середня заробітна плата; чисельність працівників; витрати працівників на харчування; тривалість робочого тижня.

7. *Ресурсна безпека являє собою:*

- а) ступінь спрацювання основних виробничих засобів, завантаження спеціалізованого устаткування, доступ до «ноу-хау»; частка витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; введення у дію нових виробничих засобів;
- б) забезпеченість виробництва основними видами ресурсів за рахунок власних джерел; можливість заміщення ресурсів; якість ресурсів;
- в) розмір мінімальної заробітної плати, середня заробітна плата; чисельність працівників; витрати працівників на харчування; тривалість робочого тижня.

8. *Соціальна безпека являє собою:*

- а) ступінь спрацювання основних виробничих засобів, завантаження спеціалізованого устаткування, доступ до «ноу-хау»; частка витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; введення у дію нових виробничих засобів;

б) забезпеченість виробництва основними видами ресурсів за рахунок власних джерел; можливість заміщення ресурсів; якість ресурсів;

в) розмір мінімальної заробітної плати, середня заробітна плата; чисельність працівників; витрати працівників на харчування; тривалість робочого тижня.

9. Розмір мінімальної заробітної плати, середня заробітна плата; чисельність працівників; витрати працівників на харчування; тривалість робочого тижня являє собою:

а) технологічну безпеку;

б) ресурсну безпеку;

в) соціальну безпеку.

10. Забезпеченість виробництва основними видами ресурсів за рахунок власних джерел; можливість заміщення ресурсів; якість ресурсів являють собою:

а) технологічну безпеку;

б) ресурсну безпеку;

в) соціальну безпеку.

11. Ступінь спрацювання основних виробничих засобів, завантаження спеціалізованого устаткування, доступ до «ноу-хау»; частка витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; введення у дію нових виробничих засобів являють собою:

а) технологічну безпеку;

б) ресурсну безпеку;

в) соціальну безпеку.

12. Рівень економічної безпеки залежить від:

а) того, наскільки ефективно власник та менеджери будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища існування підприємства;

б) ступеня спрацювання основних виробничих фондів;

в) впровадження систем та засобів маркетингу на підприємстві.

13. Спроможність власника та менеджерів ефективно уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища існування підприємства визначається як:

а) конкурентний статус підприємства;

б) рівень економічної безпеки;

в) рівень ефективності виробництва.

14. Серед головних функціональних цілей економічної безпеки слід назвати:

а) удосконалення законодавства з економічних питань;

б) забезпечення фінансової стійкості та незалежності підприємства; оптимізацію використання інтелектуального потенціалу; мінімізацію руйнівного впливу на стан навколишнього середовища;

в) підвищення рівня кадрового потенціалу підприємства.

15. Забезпечення фінансової стійкості та незалежності підприємства; оптимізація використання інтелектуального потенціалу; мінімізація руйнівного впливу на стан навколишнього середовища належать до:

а) головних функціональних цілей економічної безпеки;

б) заходів розвитку кадрового потенціалу;

в) принципів ведення господарства.

16. Створення економічної безпеки включає такі основні заходи:

- а) формування необхідних ресурсів; оптимізацію виробничо-господарської діяльності; удосконалення системи менеджменту;
- б) забезпечення підприємства інформацією;
- в) проведення роз'яснювальної роботи щодо безпеки праці.

17. Формування необхідних ресурсів; оптимізація виробничо-господарської діяльності; удосконалення системи менеджменту сприяють:

- а) забезпечення підприємства інформацією;
- б) проведення роз'яснювальної роботи щодо безпеки праці;
- в) створенню економічної безпеки.

18. Серед головних завдань служби безпеки підприємства є:

- а) охорона виробничо-господарської діяльності, захист комерційної таємниці; організація допуску до конфіденційної інформації;
- б) проведення роз'яснювальної роботи щодо безпеки праці;
- в) створення економічної безпеки.

19. Охорона виробничо-господарської діяльності, захист комерційної таємниці; організація допуску до конфіденційної інформації визначаються як:

- а) головні завдання служби безпеки підприємства;
- б) сукупність заходів з охорони довкілля;
- в) напрями соціальної діяльності підприємства.

20. До основних шляхів підвищення економічної безпеки належать:

- а) закриття низькорентабельних та збиткових підприємств; підвищення продуктивності праці; запровадження ресурсозберігаючих технологій;
- б) створення баз відпочинку для працівників підприємства;
- в) формування позитивного іміджу підприємства на ринку.

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. *Господарський кодекс України*, Верховна Рада України, №436–IV, 16.01.2003
2. *Конституція України*, Верховна Рада України, №254к/96–ВР, 28.06.1996
3. *Бойчик І.М.* Економіка підприємства. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.
4. *Бойчик І. М., Харів М. І.* Економіка підприємства. – Львів.: Сполом. – 1998. – 212 с.
5. *Бондар Н.М.* Економіка підприємства: Навч. посібник. – К.: А.С.К., 2004. – 400 с.
6. *Економіка підприємств: Посібник / за ред. П. С. Харіва.* – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 500 с.
7. *Економіка підприємства : Навч. Пособ. / За ред. А. В. Шегди.* – К.: Знання, 2005.– 431с.
8. *Економіка підприємства : Підручник / За заг. ред. Покропивного С.Ф.* – Вид. 2-е, перераб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с. (або пізніші видання даної книжки).
9. *Економіка підприємства. Збірник практичних задач і конкретних ситуацій: Навч. посібник./ За ред. С. Ф. Покропивного.–К.,2000.* – 328 с.
10. *Економіка підприємства: Навч. посіб. / А. В. Шегда, Т. М. Литвиненко, М. П. Нахаба та ін.; За ред. А. В. Шегди.* – 2-ге вид., стер. – К.: Знання–Прес, 2002, – 335 с.
11. *Ковальчук І.В.* Економіка підприємства: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2008. – 679 с.
12. *Круш П. В., Подвігіна В. І., Сердюк Б. М. та ін. / За заг.ред. Круша П. В., Подвігіної В. І., Сердюка Б. М.* Економіка підприємства. Навч. посібник. – К.: КНТ, 2007. – 780 с.
13. *Кулішов В. В.* Економіка підприємства: теорія і практика: Навч. посібник. – К.: Ніка Центр, 2002. – 216 с.
14. *Манів З. О., Луцький І. М.* Економіка підприємства: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 580 с.
15. *Мацибора В. І.* Економіка підприємства : Навч. посіб. / В. І. Мацибора, В. К. Збарський, Т. В. Мацибора. – К. : Каравела, 2008. – 312 с.
16. *Петренко М. І., Храбан А. А.* Економіка підприємства. Навчальний посібник. – Вінниця: ВНТУ, 2006. – 199с.
17. *Петрович Й. М., Кім А.Ф. та ін.* Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. Й. М.Петровича. – Львів: «Новий світ-2000», 2004. – 680 с.
18. *Примак Т. О.* Економіка підприємства: Навч. посіб. – 4-те вид., стер. – К.: Вікар, 2006. – 219 с.
19. *Протопопова В. О., Полонський А. Н.* Економіка підприємства. Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: ЦУЛ, 2003. – 220 с.

20. *Харів П. С.* Економіка підприємства: Збірник задач і тестів: Навч. посібник. – К.: Знання, 2001. – 301 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

21. *Цигилик І. І., Бирик Я. Р., Ємбрик М. Я., Паращич В. Ф.* Економіка підприємства в питаннях та відповідях: Навчальний посібник. – 2-е вид. – К.: ЦУЛ, 2007. – 212 с.

22. *Шваб Л. І.* Економіка підприємства: Навч. посібник для студ. ВНЗ. – К.: Каравела, 2004. – 568 с.

Додаткова

23. *Бухалков М. И.* Внутрифирменное планирование: Учебник – М.: Инфра-М, 1999. – 392 с.

24. *Варналій З. С.* Основи підприємництва: Навч. посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання-Прес, 2006. – 350 с.

25. *Васильков В. Г.* Організація виробництва: Навч. посібник – К.: КНЕУ, 2003 – 524 с.

26. *Денисенко М. П.* Економіка підприємства: пошук шляхів розвитку: Посібник. – К.: МАУП, 2002. – 80 с.

27. *Ейлер В. А.* Экономика предприятия: Курс лекций. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭ и У. «Сибирское соглашение», 2000. – 132 с.

28. *Зінь Е. А., Турченко М. О.* Планування діяльності підприємства: Підручник. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 320 с.

29. *Інфраструктура* товарного ринку: Навч. посібник / Ред. І. В. Сорока. – К.: Студцентр, 2002. – 608 с.

30. *Круш П. В., Подвігіна В. І., Клименко О. В.* Капітал та основні засоби підприємства: Навч. посіб. – К.: ЦНЛ, 2005. – 168 с.

31. *Майорова Т. В.* Інвестиційна діяльність: Навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2003. – 376 с.

32. *Макаренко М. В.* Основи управління економічними процесами на залізничному транспорті України. – К.: КУЕТТ, 2003. – 478 с.

33. *Онищенко В. О.* Організація виробництва: Навч. посібник. – К.: Ліро, 2003. – 336 с.

34. *Планування діяльності підприємства: Навч.-метод, посібник для самост. вивч. дисц. / М. А. Белов, Н. М. Євдокимова, В. Є. Москалюк та ін.; За заг. ред. В.Є. Москалюка.* – К.: КНЕУ, 2002. – 252 с.

35. *Сич Є. М., Ільчук В. П.* Інноваційно-інвестиційний розвиток залізничного транспорту. – К.: Логос, 2002. – 256 с.

36. *Тренев Н. Н.* Предприятие и его структура: Диагностика. Управление. Оздоровление: Учеб. пособие/ Н. Н. Тренев. – М.: ПРИОР, 2000. – 240 с.

37. *Шлійко А. В.* Економіка підприємництва на ринку товарів і послуг: навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 376 с.

38. *Шепеленко Г. И.* Экономика, организация и планирование производства на предприятии. – Ростов-на-Дону: Издательский центр «МарТ», 2000. – 544 с.

Навчально-методичне видання

**Приймук Ольга Романівна
Грознецька Лідія Павлівна
Пацьора Ольга Володимирівна**

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

**Методичні вказівки до вивчення курсу
для студентів напряму підготовки
6.030508 «Фінанси і кредит» 6.030509 «Облік і аудит»
денної та заочної форм навчання**

Відповідальна за випуск – *Пацьора О. В.*

*Редактор Щербак Н.В.
Макет і верстка Андрієнка В.О.*

Підписано до друку 28 10.12 р. Формат паперу 60x84/16. Папір офсетний.
Друк – на ризографі. Замовлення № 228-2/12. Тираж 50.

Надруковано в друкарні Видавництва
Державного економіко-технологічного університету транспорту,
Свідоцтво про реєстрацію від 27.12.07 р. Серія ДК № 3079,
03049, м. Київ–49, вул. Миколи Лукашевича, 19